

”Kotiteollisuus ansiotyönä ja kulttuuritehtävänä”

Käsitehistoriallinen tutkielma kotiteollisuudesta

Eliza Kraatari
Pro gradu -tutkielma
Valtio-oppi / kulttuuripolitiikan mo.
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Marraskuu 2009

TIIVISTELMÄ

”Kotiteollisuus ansiotyönä ja kulttuuritehtävänä” Käsitehistoriallinen tutkielma kotiteollisuudesta

Eliza Kraatari
Pro gradu -tutkielma
Valtio-oppi / kulttuuripolitiikan mo.
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Marraskuu 2009
Ohjaajat: Anita Kangas ja Kia Lindroos-Sabijan
Sivumäärä: 100

Pro gradu -tutkielmassani perehdyn kotiteollisuuden historiaan käsitehistoriallisesta lähtökohdasta, joka perustuu Reinhart Koselleckin historiateoreettisiin kirjoituksiin. Analysoimalla käsitettä aate- ja mentaliteettihistoriallisia konteksteja vasten avaan kotiteollisuuden historiaa. Käsitteen aikasidosteisuutta pohtiessani hyödynnän Koselleckin kokemustilan, odotushorisontin ja temporaalisuuden käsitteitä. Tutkielman aineistona käytän komiteanmietintöjä, joissa on annettu määritelmiä kotiteollisuudesta sekä pohdittu kotiteollisuuden merkitystä yhteiskunnassa. Komiteanmietinnöistä nousevaa tietoa suhteutan Kotiteollisuus-lehdessä 1940–70-luvuilla julkaistuihin kirjoituksiin, joissa toistuu käsitteen historiallinen ja temaattinen kerrosteisuus.

Joskin kotiteollisuuden käsitteeseen liittyy erityisesti maaseudun perinteisyys, tuon tutkielmassa esiin käsitteen monipuolisen linkittymisen talous-, sosiaali- ja kulttuuripolitiikoihin. Erityisesti 1800–1900-lukujen vaihteen kansallisromanttisen virtauksen myötä kotiteollisuuden kulttuuripoliittinen merkitys voimistui, vaikka toimintaa perusteltiin sen tarjoaman toimeentulon ja kansalaista kasvattavien vaikutusten kautta. Yhtäältä taloudellisen edistyneisyyden ja toisaalta kansallisromanttisten painotusten vuoksi tulkitsen kotiteollisuuden sijoittuvan liberalististen ja kansaa ihannoivien, fennomaanisten aatteiden välille.

Tutkimukseni mukaan kotiteollisuus etabloitui edistysuuntautuneena käsitteenä 1800-luvun mittaan vapautuvan elinkeinolainsäädännön myötä, mutta siihen sisältyi myös menneisyyttä ihannoiva perspektiivi. Keskeisen kokemustilan ja semanttisen ennakkoehdon kotiteollisuuden käsitteeseen ovat tuottaneet pula- ja katovuodet, jolloin kotiteollisuutta on käytetty hätäaputyönä. Kotiteollisuuden käsitteessä ei olekaan kyse ainoastaan muotoilun prosessista, sillä käsitettä on käytetty ajassa suunnistamisen välineenä. Nostalgia ja menneisyyden tuottaminen nykyisyyteen toistuivat erityisesti sodanjälkeisinä vuosina, jolloin esimerkiksi kotiteollisuustyylissä korostettiin menneisyyden rahvaan koruttomuutta aitona kulttuurina. Tutkielmassa korostuu, että kotiteollisuuden käsitteessä tiivistyvät käsiteollisen valmistamisen lisäksi myös siihen kuuluvat tyyli, aate ja käytännöt.

Avainsanat: kotiteollisuus, käsi- ja taideteollisuus, muotoilu, käsitehistoria, liberalismi

Sisällys

1 Johdanto	2
1.1 Tutkimusaihe	2
1.2 Aineistot ja tutkimustehtävä	4
1.3 Teoria ja metodi	7
1.4 Käsityön monet käsitteet	8
1.5 Aiempi tutkimus	10
2 Kotiteollisuuden organisoituminen	11
2.1 1800-luvun lopun yhdistymisaalto	11
2.2 Keskusliiton muodostuminen	13
2.3 Kotiteollisuus-lehden asiat	15
3 Käsite ja historia	17
3.1 Historia kokemuksellisena tulkintana	18
3.2 Näkökulmana käsitehistoria	22
4 Kotiteollisuus ennen kotiteollisuutta	26
4.1 Säädelty ja hiljainen käsityö	27
4.2 Kotiteollisuus yleiseksi hyödyksi	29
4.3 Kotiteollisuuden hurskas kurjuus	30
4.4 Kasvatusta ja koulutusta	32
5 Kotiteollisuuden polveutumisia	33
5.1 Kotiteollisuuskomitean mietintö 1873	34
5.2 Kontekstit ja kerrokset I – nälkävuodet ja edistys	38
5.2.1 Kotiteollisuus itsehuoltona	39
5.2.2 Kotiteollisuus – edistyksen ruohonjuuri ja kiistakapula	40
5.3 Komiteamietintö 1908	44
5.4 Kontekstit ja kerrokset II – kansallismielisyys ja moderni tyyli	50
5.4.1 Liberaali kansallismielisyys	51
5.4.2 Kansanomaisuuden modernius	55
5.5 Yhteenvedo	57
6 Kotiteollisuus sodanjälkeisessä nosteessa	62
6.1 Mietintöjen määritelmät – 1944 ja 1949	64
6.2 Kotiteollisuus sodanjälkeisissä lehtiartikkeleissa	72
6.2.1 Kansan itsensäelättämiskeino	73
6.2.2 Kansanomaiset, kuolemattomat muodot	78
6.2.3 Käsitteen kerroksista kohti käsitekriisiä	84
7 Pohdinta	87
Lähteet	93

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

Käsittelen tutkielmassani kotiteollisuuden, maaseutuun ja sen elämäntapoihin liitetyn käsiteollisen valmistamisen, historiaa. Kotiteollisuutta leimaavia piirteitä ovat sen perinteitä vaaliva tyyli ja perinteisten valmistustapojen säilyttäminen. Kotiteollisuuden Keskusliiton¹ kautta on pyritty tuottamaan kansanomaista tyyliä ja opastamaan lukuisten kotiteollisuuskoulujen oppilaita muotoilun ja valmistamisen käytäntöihin. Vaikka kotiteollisuutta on pyritty tukemaan ennenkaikkea käsiteollisena elinkeinona, on siihen liitetty perinteisyys eriyttänyt sitä jokseenkin urbaaniksi ja moderniksi mielletystä taideteollisuudesta. Tämän lisäksi, siinä missä taideteollisuuden piirissä on korostettu taitoa suunnitella esineitä, on kotiteollisuudessa ollut keskeisellä sijalla materiaallinen kätevyys yleensä ja erityisesti taito valmistaa perinteisiä esineitä.

Siksi kotiteollisuuden tutkimisen kannalta on tärkeää huomata, että muotoiluun liittyy monipuolinen termistö, jolla kuvataan esineitä ja niiden valmistamista. Vaikka eri artefaktien, valmistamisen tulosten, lähtökohtana olisikin samantyyppiset prosessit, lopputuloksia luokitellaan vaihtelevin tavoin pohdittaessa, onko kyseessä massatuotettu teollinen tuote, taiteellisen prosessin myötä syntynyt taideteos tai taideteollinen artefakti, arkitarpeellinen käsityö vai muotoiltu design-tuote. On selvää, että eri sanavalintojen kautta määritetään ja myös arvotetaan eri valmistamisen muotoja, ja että suunnitteleminen ja valmistaminen ovat selkeästi eriarvoisia prosesseja.

Muotoiluun liittyvät arvottamiset muodostavat yhden lähtökohdan tutkimukselleni. Arvottamisen nykytilaa kuvaa Tiina Veräjänkorva (2007) kirjoittamassaan *Diagnoosi taidekäsityöstä* -raportissa, jossa keskeisenä huolenaiheena on kädentaitojen itseisarvon katoaminen. Merkittävä ongelma on, että ”luovuus- ja kulttuurikeskusteluissa

---

¹ Käytän organisaatiosta vuosina 1964-1991 käytössä ollutta nimeä. Tätä ennen käytössä oli nimi Kotiteollisuusjärjestöjen Keskusliitto (1934-46) ja ennen yhdistysmuotoa kyse oli Suomen Kotiteollisuusvaltuuskunnasta (1913-1934).

taideteollisuuden ja taidekäsityön kenttää vaivaa julkinen vaikeneminen ja näkymättömyys.” (Veräjänkorva 2007, 6) Veräjänkorvan mukaan ”tämän päivän muotoiludiskurssissa nämä alueet ovat pitkälle institutionaalisten käytänteiden taholta marginalisoitu. Tämä sama on havaittavissa myös kansainvälisessä keskustelussa, jossa taideteollisuuden käsitteen katoaminen on herättänyt alan asiantuntijat pohtimaan alan merkitystä ja ominaispiirteitä nyky-yhteiskunnassa.” (Veräjänkorva 2007, 6) Merkittävää siis on, että kun julkisuudessa yhtäältä alleviivataan esimerkiksi innovatiivisen teollisen muotoilun tärkeyttä, ei niitä muotoilun lajeja, joihin suunnittelun lisäksi yhdistyy myös esineen valmistaminen käsin tai käsiteollisesti, edes tunnisteta ääneen.

Muotoiluun liittyvien problematiikkojen pohtiminen liittyy omaan taustaani, sillä olen koulutukseltani myös tekstiilialan suunnittelija. Tästä taustasta juontaa myös kiinnostukseni käsityöhön ja kotiteollisuuteen. Kandidaatintutkielmässä olen pohtinut perinnetekstiilin valmistamista ja sen käyttöä identiteetin merkitsijänä. Tutkielmien pohjalta kävi ilmi kotiteollisuusopetuksen keskeinen merkitys perinteen keräämisessä ja uusintamisessa sekä oppimisessa perinteen kunnioittamisen perinteeseen. Lähestynkin kotiteollisuutta ensisijaisesti esinekulttuuriin sitoutuneena ilmiönä. Tutkielmieni kautta kuitenkin osoittautui myös, että kotiteollisuus liittyi 1900-luvun alkupuolella esimerkiksi kotitalousneuvontaan. Kun kotiteollisuudessa vielä korostui suomalaiskansallisen perinteen keruu ja suosiminen, vaikutti kyseessä olevan yksi kansakunnan rakentamiseen liittynyt, myös aatteellisesti aktiivinen yhdistys.

Kotiteollisuutta on tutkittu Suomessa vähän ja enimmäkseen talous- ja koulutushistorian kannoilta. Siksi esimerkiksi alan omaa kouluverkoston historiaa tai organisaation toimintoja tutkimalla aiheesta on löydettävissä paljon uutta tietoa. Jotta esimerkiksi näiden kysymyksenasettelujen kautta saavutettava tieto jäsenyisi selkeämmin ja syvemmin, on kuitenkin tarpeellista tehdä tutkimusta kotiteollisuuden organisaation historiallisista linkittymisistä talous- sosiaali- ja kulttuuripolitiikoihin. Olisi siis toki mahdollista tutkia kotiteollisuutta keskittyen yksinomaan esimerkiksi organisaatorakenteisiin, mutta tällöin liian moni kysymys kotiteollisuuden taustoista ja arvoista jäisi vastaamatta. Kotiteollisuuden tutkimisen kannalta on merkittävää, että tutkielmässäni tuon aiheen

politiikantutkimuksen näkökulmaan, jossa suomalaista kotiteollisuutta ei ole tutkittu. Tutkielmani lähtökohtana onkin tunnistaa kotiteollisuus esinekultuurisena ilmiönä ja siihen yhdistyneenä aatteellisena toimintana ja tutkia tältä pohjalta kotiteollisuuden käsitteeseen liittyvää kerrosteisuutta.

1.2 Aineistot ja tutkimustehtävä

Kotiteollisuuden historiassa on tapahtunut huomattavia käsittemuutoksia. Ensin kotiteollisuuden asemesta alettiin 1970-luvulla puhua käsiteollisuudesta ja vuonna 1991 Kotiteollisuuden Keskusliitto muuttui Käsi- ja taideteollisuusliitoksi. Aiemmissä, tekstiiliperinnettä koskeneissa tutkielmissa huomiotani herätti myös se, että kotiteollisuuden yhteydessä toistuivat kansa-alkuiset termit, kuten kansanomaisuus, kansantaide ja kansankulttuuri. Näiden havaintojen pohjalta kotiteollisuus vaikutti ”käsitekeskeiseltä” organisaatiolta, jonka käsitehistorialliseen analysointiin suuntasi ennen kaikkea tieto organisaation nimikäsitteen vaihtumisista. Yhtenä hypoteesina pidin, että etsimällä kotiteollisuuden tärkeimmät käsitteet ja analysoimalla niitä voisin avata kotiteollisuustoiminnan tavoitteita ja niissä tapahtuneita muutoksia.

Käsitteellistä tutkimusta varten läpikävin tutkimusprosessin alkuvaiheessa Kotiteollisuuden Keskusliiton julkaisua, Kotiteollisuus-lehteä², neljänkymmenen vuoden ajalta vuodesta 1944. Samalla keräsin lehdestä laajan aineiston poimien lehdestä sellaiset kirjoitukset ja artikkelit, jotka joko suoraan koskivat kotiteollisuuden käsitettä tai viittasivat siihen tai johonkin muuhun kotiteollisuuden kannalta keskeiseen asiaan, kuten kansanomaisuuteen, yritteliäisyyteen tai kätevyYTEEN. Sodanjälkeisen lehtimateriaalin valitsin, koska toisen maailmansodan jälkeisten vuosien materiaalin puute vaikutti merkittävästi kotiteollisuuden arvostuksen kasvuun, sillä kotiteollisuutta pidettiin yhtenä materiaallisen pulan aiheuttamien ongelmien ratkaisijana. Merkittävää on myös, että vasta sodan jälkeen Kotiteollisuuden Keskusliitto alkoi todella voimistua, huolimatta siitä että tehdasteollinen

---

2 Kotiteollisuus-lehti ilmestyi vuosina 1936-1991. Kotiteollisuus-lehteä edelsivät Lastu ja lanka -lehti (1932-1935) ja Käsiteollisuus-lehti (1907-1931). Kotiteollisuus-lehden seuraaja puolestaan on vuodesta 1991 ilmestynyt Taito-lehti.

valmistaminen oli jo käytännössä sivuuttanut kotiteollisuuden.

Keräämäni lehtimateriaalia lukemalla opin tuntemaan tutkimuskohdettani ja työstin itselleni kuvaa siitä, mistä asioista Kotiteollisuus-lehdessä kirjoitettiin. On ollut myös tärkeää lukea kirjoituksia kotiteollisuudesta ”kotiteollisuusorganisaation kielellä”, sillä yksinomaan kotiteollisuudesta tuotettu tutkittu tieto ei olisi voinut tuottaa yhtä syvää kuvaa ja kielellistä kokemusta kotiteollisuudesta. Tätä kautta myös tutkimuksen tehtävänasettelu tarkentui, sillä läpikäymäni lehtimateriaali herätti uusia kysymyksiä niin tutkimusaiheesta kuin kotiteollisuuden käsitteestäkin. Kotiteollisuus-lehdestä keräämäni kirjoitukset todistivat käsitteeseen liittyvistä muutoksista, mutta vaikka löydettävissä oli kotiteollisuudesta ja muistakin käsitteistä eksplisiittisiäkin määritelmiä, olivat kirjoitukset usein pikemminkin aiheen ympärillä käytyä keskustelua. Lisäksi, toisin kuin olin ajatellut, perinteisyyden käsitteleminen muodosti vain yhden lehden keskusteluteemoista. Kirjoituksissa käytyjen keskustelujen ja määritysten ymmärtäminen näyttikin vaativan laajempaa käsitystä kotiteollisuuden käsitteen menneisyydestä, minkä myötä tarkensin tutkimustehtävääni.

Lehtimateriaalin kanssa työskentelemisen myötä kiinnityin tutkimusaiheen kannalta keskeisimpään eli kotiteollisuuden käsitteeseen. Tehtävän tarkentumisen myötä päätin pitää tutkimustyön aikana aikarajauksen avoimena, mutta työn ydinjakson muodostaa 1870-luvulta 1940-luvun lopulle ulottuva aikaväli. Tätä ydinjakson rajausta olen hakenut aineistoperusteisesti. Tutkimuksenteossa olen hyödyntänyt esimerkiksi kansalliskirjaston digitoituja sanomalehtiaineistoja. Tekemällä hakuja digitoituun aineistoon olen pyrkinyt kartoittamaan kotiteollisuuden käsitteen ilmaantumista sanomalehdissä käytettyyn sanastoon ja etsin kotiteollisuudesta käytyä keskustelua, jota olen tutkielmassani hyödyntänyt kotiteollisuuden käsitteen kontekstualisoinnissa.

Vaikka jo 1800-luvun ensipuoliskolla on tehty selvityksiä muiden maiden kotiteollisuudesta, pidän kuitenkin ensimmäisenä, laajasti kotiteollisuutta käsitelleenä julkaisuna vuonna 1873 julkaistua komiteanmietintöä. Joskin kotiteollisuudesta on kirjoitettu 1800-luvun lopulla myös pienjulkaisuja, ovat komiteanmietinnöt huomattavasti

kattavampia, ja erityisesti vuoden 1908 komiteanmietintö ottaa aktiivisesti kantaa kotiteollisuuden määrittelyyn. Viranomaisjulkaisujen käyttö on oleellista, sillä käsityöllä on ollut erityinen asema valtionhallinnossa yhtäältä lailla säädeltyinä toiminä ja toisaalta sosiaalipoliittisena ongelmanratkaisukeinona. Analysoin tutkielmassani vuosina 1873, 1908, 1944 ja 1949 valmistuneita kotiteollisuutta/käsiteollisuutta käsitelleitä komiteanmietintöjä. Aineistoa tarkastellessani päälimmäisenä on ollut kysymys käsitteestä, minkä vuoksi olen rajannut aineistostani yksinomaan koulutuksen järjestämiseen keskittyneet mietinnöt, joskin aineistopohjaa kootessani olen tutustunut myös niihin.

Tutkimukseni alkuunpanevana voimana on ollut Kotiteollisuus-lehti, jossa julkaistuihin kirjoituksiin komiteanmietinnöistä nousevaa tietoa on mielekästä suhteuttaa. Se on myös hyvin järkevää, sillä Kotiteollisuuden Keskusliitto, samoin kuin sen julkaisu, ovat olleet erittäin tiiviissä suhteessa valtion virastoyksikön, kotiteollisuustoimiston kanssa. On ollut myös niin, että komiteanjäsenet ovat samalla olleet aktiiveja myös itse organisaatiossa. Lehtiaineistosta on siis luettavissa, miten kotiteollisuuden käsitettä on tuotettu sen omalla areenalla ja tarjottu näin myös järjestön jäsenistölle. Tutkielmassani nostan keräämästäni lehtiaineistosta esiin artikkeleita ja kirjoituksia, joissa havainnollistuu kotiteollisuudesta tehdyt virallismääritykset, käsitteen kerrosteisuus ja sen ajallinen erikoislaatuisuus – usein lehtiaineistossa artikuloidaan esiin se, mikä mietinnöissä osin jää rivien väliin. Lehtiaineiston osalta pitäydyn aiemmin tekemässäni rajauksessa, jolloin käytettävä materiaali muodostaa kronologisen jatkeen käyttämilleni komiteanmietinnöille.

Pro gradu -työni tutkimustehtävänä on siis selvittää kotiteollisuuden käsitteestä annettujen määritelmien ja aiheesta käytyjen keskustelujen pohjalta kotiteollisuuden historiaa sen käsitteen kautta. Pää tutkimuskysymykseni ovat: Mitä kotiteollisuus tarkoitti eri aikoina termin synnystä 1800-luvun puolivälissä 1940-luvulle ja millaisia merkityskerroksia käsitteeseen syntyi sen polveillessa ajassa? Tarkentavia kysymyksiä ovat: Mitä kotiteollisuuden käsitteestä sanottiin valitsemissäni aihetta käsittelevissä komiteanmietinnöissä? Ketkä sanoivat? Sekä: Millaista ajatusmaailmaa kotiteollisuuden käsite heijastelee? Näin vastattavaksi tulee myös kysymys kotiteollisuus-käsitteen temporaalisuudesta, suhteesta aikaan.

1.3 Teoria ja metodi

Tutkielmani teoreettisen pohjan muodostavat Reinhart Koselleckin teoretisoinnit ajasta, historiasta ja käsitehistoriasta. Niinpä esimerkiksi käsitteiden temporaalisuuden, niiden aika- ja muutossidosteisuuden, ymmärtäminen on tutkielmassani tärkeää. Siksi aineiston kautta saavutetut tiedolliset ja kielelliset kokemukset ovat historiantutkimuksellisen lähestymistapani kannalta keskeisiä. Tutustuessani aineistoihin olen tunnistanut ja avannut niiden konteksteja, mikä edelleen on merkityksellistä käsitehistoriallisen ymmärtämisen kannalta – tämä on myös tutkimuksenteon pääsääntöinen metodi, joskin painoarvoltaan suurempana pidän työn käsitehistoriallista näkökulmaa.

Käsitehistoriallisen analyysin lopputulos ei ole luonteeltaan kielihistoriaa, sillä näkökulman kautta on tarkoitus lukea esiin kotiteollisuuden mentaliteetti- ja aatehistoriallisia viittaussuhteita. Siksi tutkielmassani on nähtävissä erilaisia historiankirjoituksen muotoja, sillä kotiteollisuuden kontekstien tunnistamiseksi olen hyödyntänyt talous-, aate- ja kulttuurihistoriallista tutkimuskirjallisuutta sekä lehti- ja arkistotietoja. Tutkimalla näin kotiteollisuuden pitkää historiaa käsitehistorian kautta pyrin tuottamaan alustavasti ymmärrystä ja tietoa erityisesti kotiteollisuudesta, mutta näin pääsen käsiksi myös laajemmin muotoilun ja käsityön historiaan sekä niihin liittyviin merkityksiin ja viittaussuhteisiin, joita on tuotettu menneisyydessä.

Ennen siirtymistä tutkimukseni näkökulmaa ja historiateoreettista kehystä selvittävään lukuun esittelen tutkielman aihepiirin kannalta olennaisia käsitteitä sekä aiempaa tutkimusta. Lisäksi olen katsonut tarpeelliseksi käydä tiivistetysti läpi Kotiteollisuuden Keskusliiton synnyn ja hieman myöhempiäkin vaiheita, sekä esittelen Kotiteollisuuslehdessä käsiteltyjä teemoja luodakseni lukijalle käsityksen itselleni avautuneesta lähtökohdasta, joka suuntasi katsettani kauemmas menneeseen. Luodun esiyymmärryksen jälkeen avaan tutkielmani historiateoreettisen osuuden. Sen jälkeen seuraavat kotiteollisuus-käsitteen merkityshistorian analysointi ja käsitteen kerrosteisuuden pohdinta.

1.4 Käsityön monet käsitteet

Tutkimustyöni ymmärtäminen vaatii käsityöhön liittyvän termistön hahmottamista. Tässä työssä lähestyn kotiteollisuutta enemmän aatteena kuin talous- tai koulutushistoriallisena ilmiönä. Kirjoittaessani kotiteollisuudesta viittaa siis Kotiteollisuuden Keskusliiton muodostamaan organisaatioon ja sen puitteissa kirjoitettuihin teksteihin ja tuotettuun eetokseen. Varsinkin aiemmassa tutkimuksessa kotiteollisuudella viitataan kuitenkin myös sinänsä aatteettomaan toimintaan, jota nykyisin kutsuttaisiin lähinnä käsityöharrastukseksi tai käsityöyrittäjyydeksi. Tutkimuksessa tulee toistuvasti esiin myös ansiokotiteollisuus, joka erilaisista määrittäyksistä riippuen on nähty joko yleisen kotiteollisuuden alakäsitteenä, parinaan kotitarvekotiteollisuus, tai, ymmärrettäessä kotiteollisuus enemmän harrastuksena, sen elinkeinollisena vastapoolina.

Kotiteollisuuden ohella on puhuttu myös käsiteollisuudesta, joka edelleen on useiden oppilaitosten nimissä mukana, kotiteollisuuden tilalla. Käsiteollisuuden voi katsoa viittaavan käsityöalan pienyrityksiin, ja se on lähempänä sitä ammattikäsitteiden käsitettä, jonka eräänlaisena vastakohtana kotiteollisuutta on pidetty. Käytän tekstissä myös ilmaisua käsiteollinen valmistaminen, jolla viittaa käsityön tekemiseen yleensä, jolloin tarkoitus on kattaa niin ansio- kuin kotitarve- sekä käsi- ja taideteollisuus. Ilmaisua viittaa laaja-alaisesti käsiteollisuuden tekemiseen pyrkien olemaan tutkimuksessa myös ilmaisutekninen väline. Käyttämällä 'käsiteollista valmistamista' pyrin tekemään eroa muotoilun käsitteeseen, johon myös sisältyy erilaisia latauksia ja määrittäyksiä. On myös hyvä muistaa, että käsityö (hantverk) on varhemmin viitannut vain kaupunkien porvarikäsitteellisten valmistamiseen, kun taas nykyisin se viittaa lähinnä käsitöiden harrastamiseen (slöjd).

Käsityön käsitettä on tutkittu. Pirkko Anttila katsoo niin käsityön kuin käsi- ja taideteollisuudenkin kuuluvan muotoilun käsitteen alaisiksi, sillä kyse on aina muodon annosta erilaisten tekniikoiden ja materiaalien avulla, vaikka muotoilu-termin käyttöä arastellaankin käsityön parissa (Anttila 1993, 27). Hän näkee käsityöläisyyttä pidettävän usein elämäntapana kuin taloudellista voittoa tavoittelevana toimintana, jolloin motiivina usein on taiteellisesti korkeatasoisten tulosten saavuttaminen. Koti- ja käsiteollisuuden

erosta Anttila huomauttaa, että ”kysymys ei niinkään ole taiteellisesti vaan tuotantotyyppisesti eriytyneestä toiminnasta.” (Anttila 1993, 30). Seija Kojonkoski-Rännäli (1995) on kirjoittanut tutkimuksen Ajatus käsissämme – käsityön käsitteen merkityssisällön analyysi. Filosofis-teoreettisessa tutkimuksessaan hän on tarkastellut käsityötä luonnon, ihmisen ja yhteiskunnan kannalta ja muodostanut teoreettista taustaa käsityön ja käsityökasvatuksen tutkimukselle (Kojonkoski-Rännäli 1995, 13).

Anna-Marja Ihatsu on tutkimuksissaan etsinyt englanninkielistä vastinetta suomen 'käsityölle' tutkimuksessaan Craft, art-craft or craft-design? In pursuit of the British equivalent for the Finnish concept 'käsityö' (1998), ja väitöskirjassaan Making sense of contemporary American craft (2002) hän on tutkinut craft-käsitteen merkitystä Yhdysvalloissa. Vertailevan tutkimuksen kautta hän on myös pyrkinyt löytämään väyliä suomalaisen käsityön kentän kansainvälistymiselle (Ihatsu 2002, 5). Purkaessaan craft-käsitettä Ihatsu on tarkastellut sitä elinkeinona ja ammattina, luovana prosessina, taitona ja osaamisena, esineenä, tuotteena ja artefaktina, merkinä ja viestinä sekä pohtinut kysymyksiä laadusta (Ihatsu 2002, 12-35). Ihatsu kirjoittaa käsityöstä kulttuurina (craft as culture) linkittäen sen osaksi materiaalista kulttuuria, jonka parissa käsityöhön on hänen mukaansa kohdistunut uusia näkökulmia, sillä käsityö-artefakteissa (craft artefacts) ei ole kyse vain niiden fyysisestä muodosta. Hän huomaa, että erilaiset kulttuuriset kontekstit ja historialliset taustat vaikuttavat käsityön käsitteen määrittymiseen kulloisessakin maassa ja kielessä, mikä vaikeuttaa myös käsitteiden vertailua. (Ihatsu 2002, 76)

Ihatsun huomio vaikeudesta vertailla käsityön käsitettä eri kielten välillä toistaa saman haasteen, joka on tutkimuksen kohteena poliittisten käsitteiden tutkimuksessa, jossa lähtökohtaisesti tarkastellaan ”käsitteiden erityisyyttä ja samankaltaisuutta suhteessa muitten kielten vastaavaan käsitteistöön” (Hyvärinen et al 2003, 9). Käsiteolliseen valmistamiseen, Anttilan mukaisesti siis muotoiluun, liittyvien käsitteiden runsaus, toistuvat vaikeudet, mutta toisaalta myös tarpeet tunnistaa ja määritellä eri valmistamisen muotoihin liittyviä eroja tarjoavat runsaat lähtökohdat käsitteellisille tutkimuksille.

1.5 Aiempi tutkimus

Käsityötä ja taideteollisuutta tutkineen Seija Heinäsen mielestä käsityön ja taideteollisuuden tutkimus on ollut valikoivaa, ja kattava ”käsityön eri muotojen asemaa ja merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa luotaava tutkimus puuttuu” (Heinänen 2006, 41). Tällainen huomio vahvistaa käsitystä muotoilun prosessien arvottuneisuudesta, minkä voi katsoa selittävän myös sitä, ettei kotiteollisuudesta ole tehty kovin paljon tutkimusta. Tehty tutkimus lähestyy sitä toisaalta taloushistoriallisena, toisaalta koulutuksen historiaan liittyvänä aiheena. Suomen kotiteollisuuden historiaa on laajimmin tutkinut Pentti Virrankoski, joka käsittelee aihetta sekä väitöskirjassaan *Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809 - noin 1865)* (1963) sekä myöhemmässä tutkimuksessaan *Käsityöstä leivän lisää – Suomen ansiokotiteollisuus 1865-1944*, joka on julkaistu vuonna 1994.

Virrankoski on väitöskirjansa yhteydessä kirjoittanut myös Ruotsin kotiteollisuudesta, jota kuitenkin laajemmin käsitellään teoksissa *Den vackra nyttan, om hemslöjd i Sverige* (1999) ja *Den feminina textilen – makt och mönster* (2005). Kotiteollisuuden tapaista toimintaa, proto-industrialismia ovat tutkineet Peter Kriedte, Hans Medick ja Jürgen Schlumbohm (1981) teoksessaan *Industrialization before industrialization – rural industry in the genesis of capitalism* sekä Maths Isacson ja Lars Magnusson (1987) tutkielmassaan *Proto-industrialisation in Scandinavia – craft skills in the industrial revolution*. Tutkielmani kannalta merkittävämpiä talouden ja käsityön historiaan liittyviä tutkimuksia Virrankosken työn lisäksi ovat Katri Laineen (1935) väitöskirja *Otavalan pellavanviljely- ja kehruukoulu – Ruotsi-Suomen pellavanviljely- ja kehrupolitiikka 1700-luvulla* sekä Kirsi Vainio-Korhosen (1998) tutkimus *Käsin tehty: miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde – käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*.

Charlotte Hyltén-Cavallius on väitellyt Tukholman yliopistossa otsikolla *Traditionens estetik – spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd* (2007), jossa hän käsittelee Ruotsin k(K)otiteollisuuden³ merkitystä ja suhdetta maahanmuuttajien käsityöperinteeseen.

---

3 Hyltén-Cavallius käyttää tutkimuksessaan ilmaisua h(H)emslöjd viitaten yhtäaikaan sekä itse aktiviteettiin

Tutkielmani kannalta tärkein on kuitenkin Irene Ylösen Taito ry:lle kirjoittama historiikki Taito elää (2003), joka käsittelee nyky nimeltään Käsi- ja taideteollisuusliiton kulunutta 90 vuotta. Myös Seija Heinäsen väitöskirja Käsityö – taide – teollisuus (2006) on tutkimustyöni kannalta merkityksellinen, sillä hän jatkaa väitöskirjassaan pro gradu -työssään aloittamaansa 1900-luvun alkupuolen käsi- ja taideteollisen alan lehtien tutkimista. Seija Heinäsen toimittama Käsityö kunniaan – nostalgiaa ja nykyaikaa: kirjoituksia käsityöstä ja Suomen käsityön museosta (1998) on Ylösen ja Heinäsen tekemän oman tutkimuksen ohella edistänyt organisaatioon perehtymisen lisäksi muun muassa henkilödynamiikkojen havaitsemista sekä aatehistoriallisen viitekehyksen tuntemusta.

Kotiteollisuutta ja taideteollisuutta on toisinaan rajannut toisistaan vain veteen piirretty viiva, sillä molemmat ovat hakeneet vaikutteita toisistaan. Niinpä myös niiden tarinat limittyvät toisiinsa. Erityisen tärkeä taideteollisuuden alan tutkimus on Harri Kalhan väitöskirja Muotupuolen merenneidon pauloissa (1997). Kalha on teoksessaan tutkinut Suomen taideteollisuuden kultakautta diskurssianalyttisesti. Koska suomalainen taideteollisuus on ponnistanut esiin erityisesti ryijyperinteen pohjalta, mikä myös Kalhan väitöskirjassa tulee esiin, on tutkimus tärkeä kotiteollisen aikalaiskontekstin kuvaaja taideteollisuuden perspektiivistä. Paul Betts ruotii identiteetin ja muotoilun suhteita tutkimuksessaan *The Authority of Everyday Objects* (2004), joka keskittyy Länsi-Saksan teollisen muotoilun ja kansallis(valtiollis)en identiteetin luomisen suhteeseen. Keskeinen käsityön suhdetta muotoiluun ja taiteeseen puntaroiva artikkelikokooma on Peter Dormerin toimittama *The Culture of Craft* (1997), joka antaa purtavaa myös erilaisille käsitteellisille pohdinnoille.

---

että organisaatioon.

2 Kotiteollisuuden organisoituminen

2.1 1800-luvun lopun yhdistymisaalto

1800-luvun jälkipuoliskoa leimaavat fennomaanisen kansallisuusliikkeen voimistuminen sekä useiden yhdistysten ja erityisesti massajärjestöjen perustaminen. Keskeisimpiä ovat lukuisten maanviljelysseurojen, osuuskuntien, vapaapalokuntien ja rouvasväenyhdistysten sekä edelleen Kansanvalistusseuran, nuorisoseurojen ja raittiusyhdistysten perustamiset. Järjestäytyminen seuroihin ja yhdistyksiin vaikutti keskeisesti suomalaisen yhteiskuntarakenteen muodostumiseen. Useissa yhteyksissä järjestäytyminen haluttiin myös sitoa viranomaishallintoon. (Alapuro & Stenius 1987, 12-19; 34-39)

Myös käsi- ja taideteollisuusosalalla on 1800-luvun lopulta alkaen järjestäytynyt eri toimijoita. Näistä keskeisiin kuuluu Suomen Taideteollisuusyhdistys, joka perustettiin 1875 Helsingissä toimintansa aloittaneen, 1871 perustetun Veistokoulun ylläpitäväksi elimeksi. Taideteollisuusyhdistyksellä oli vahvan johtajansa C. G. Estlanderin kautta tiivis yhteys valtiovaraintoimituskuntaan Leo Mechelinin kautta, ja vuodesta 1885 Veistokoulu alkoikin saada säännöllistä valtionapua. (Sokka 2005, 88-89; Ylönen 2003, 30) Toinen merkittävä yhdistys on 1879 perustettu Suomen Käsityön Ystävät, joka alusta pitäen otti painopisteekseen perinteisten käsitöiden edistämisen ja tulojenhankinnan vähävaraisille käsitöiden avulla. Myös Suomen Käsityön Ystävät alkoi saada valtionapua 1885 alkaen. (Ylönen 2003, 29) Merkittävä ja kenties tunnetuin hetki SKY:n historiassa on Pariisiin maailmannäyttely 1900, jolloin yhdistys yhdessä Akseli Gallénin ja Louis Sparren kanssa sisusti suomalaisen huoneen.

Näiden lisäksi syntyi myös Suomen Käsityön Opettajain liitto, joka perustettiin 1906 ja joka on nykyisin Opetusalan Ammattijärjestön alainen ja nimeltään Käsi- ja taideteollisuusopettajien liitto (Ylönen 2003, 33). Myös rouvasväenyhdistykset, Marttajärjestö ja naisyhdistykset ovat olleet merkittäviä vaikuttajia käsi- ja taideteollisuuden alalla; Kuopion Rouvasväenyhdistys omisti vuonna 1884 perustetun, nykyisin Savonia-ammattikorkeakouluun kuuluvan Kuopion Muotoiluakatemiaan vuoteen

2002 asti (Ylönen 2003, 35).

Keskeisesti Kotiteollisuuden Keskusliiton syntyyn liittyy 1893 perustettu Suomen Yleinen Käsityöläisyhdistys, josta tuli katovuosien ratkaisuksi perustetun hätäaputoimen keskuskomitean seuraaja. Komitea oli perustanut kiertäviä käsityökouluja, ja yhdistys jatkoi sekä näiden että uusien kiertävien koulujen ylläpitoa. (Ylönen 2003, 37) Kyseinen yhdistys toimi kokoavana voimana, joka kutsui koolle vuonna 1900 pidetyn ensimmäisen Yleisen kotiteollisuuskokouksen, joka toimi foorumina keskusteluille kotiteollisuuden merkityksestä, koulutuksesta, organisoitumisesta ja kaupasta (Ylönen 2003, 38).

Merkittäviä kotiteollisuuskentän luoja olivat erityisesti talousseurojen pohjalta muodostetut maanviljelysseurat, joista useat alueelliset kotiteollisuusyhdistykset sittemmin erkaantuivat ja siirtyivät kotiteollisuuden valtakunnallisen organisaation alaisuuteen (Ylönen 2003, 39). Ensimmäinen kotiteollisuusyhdistys perustettiin 1906 Sortavalaan, ja 1950-luvulle mennessä maata kattoi 22 kotiteollisuusyhdistystä, jotka pieniä poikkeuksia lukuunottamatta ovat edelleen toiminnassa. Maanviljelysseurojen alaisten Maatalousnaisten yhdistysten ja kotiteollisuusyhdistysten yhteistyö säilyi aktiivisena pitkään, ja muutamat maanviljelysseurat saivat valtionapua kotiteollisuuteen vielä 1960-luvulla (Ylönen 2003, 42).

2.2 Keskusliiton muodostuminen

Käsi- ja taideteollisuusliiton edeltäjän, Kotiteollisuuden Keskusliiton synty liittyy paljolti samaan ajankohtaan useiden muiden valtakunnallisten järjestöjen perustamiseen 1800-luvun lopulta alkaen, joskin tutkielmani aineistontuottajaorganisaation perustaminen ajoittuu vasta vuoteen 1913. Silloin Suomen Yleinen Kotiteollisuusyhdistys kutsui kokoon edustajakokouksen, jossa edustettuina olivat Suomen Käsityön Ystävät, Suomen Käsityönopeuttajain Liitto, Keisarillisen Suomen Talousseura, 14 kotiteollisuusyhdistystä ja 13 maanviljelysseuraa sekä itse kokoonkutsuja. Sen sijaan Suomen Taideteollisuusyhdistys ei kokoukseen osallistunut. Kokouksessa keskusteltiin kotiteollisuusjärjestöjen yhteisen edustajaelimen organisoimisesta ja edustajakokousten järjestämisestä. (Ylönen 2003, 89)

Nykyisen Käsi- ja taideteollisuusliiton, Taito ry:n, perustamisvuonna pidetäänkin samaista vuotta 1913, jolloin perustettiin Suomen Kotiteollisuusvaltuuskunta, jonka tehtävänä oli edustajakokouksien päätösten toimeenpano. Ensimmäisen valtuuskunnan jäsenistön muodostivat kunnallisneuvos Viktor von Wright, seminaarinlehtori Elis Westerlund, opettaja K. J. Lund, rouva Ellinor Ivalo ja ammattientarkastaja Vera Hjelt (Ylönen 2003, 90). Ensimmäisen kolmivuotiskauden aikana valtuuskunta haki toimintamuotojaan, ja suurena tukena aloittelevalle toiminnalle oli 1908 teollisuushallitukseen perustetun kotiteollisuustoimiston tarkastaja Lauri Kuoppamäki. (Ylönen 2003, 93)

Vuoteen 1934 Kotiteollisuusvaltuuskunta toimi rekisteröitymättömästi. Edustajakokous kokoontui kolmen vuoden välein ja niissä valittu valtuuskunta toteutti kokousten ponsia, valvoi kotiteollisuuden etuja sekä antoi lausuntoja ja esityksiä viranomaisille. Viralliset säännöt kirjattiin vuoden 1934 yhdistysrekisteröitymisen myötä, jolloin valtuuskunta muuttui Suomen Kotiteollisuuden Keskusliitoksi, mutta edustajakokous-valtuuskunta -malli ei tässä yhteydessä muuttunut. (Ylönen 2003, 94)

Vuoden 1913 edustajakokouksen periaatepäätöksen mukaisesti liitolla oli ainoastaan yhteisöjäseniä, ei henkilöjäseniä, mikä korostaa järjestön organisatorista hierarkkisuutta. Valtakunnallisen liiton tärkeimpiä jäsenyhdistyksiä olivat alueelliset kotiteollisuusyhdistykset ja maanviljelysseurojen kotiteollisuusvaltuustot, myöhemmin myös kotiteollisuustuotteita myyvät liikkeet. Mukana olivat myös Suomen Käsiyön Ystävät, Suomen Yleinen Käsiteollisuusyhdistys ja 1920-luvulle asti myös Suomen Talousseura. (Ylönen 2003, 98)

Kotiteollisuustoimisto oli alusta pitäen liiton tuki ja yhdessä nämä muodostivat parivaljakon, jossa yhdistys ja valtion virasto limittyivät hyvin kiinteästi toisiinsa (Ylönen 2003, 120). Kotiteollisuustoimisto oli vuoteen 1925 kaupp- ja teollisuushallituksen alaisuudessa, minkä jälkeen se siirrettiin maataloushallitukseen. Teollisuushallituksessa kotiteollisuustarkastajan (tuolloin Lauri Kuoppamäki) vastuualuetta olisi haluttu laajentaa käsityöläis- ja teollisuuskoulujen osalta. Maataloushallituksen alaisuuteen siirtymisen tavoitteena oli tältä osin myös kotiteollisuuden säilyminen itsenäisenä, selkeästi maatalouteen kuuluvana kenttänä. (Ylönen 2003, 101-102) Mutta kun kotiteollisuus ei

tullut uuden kotiteollisuustarkastajan mielestä kuulluksi 1930-luvulla maataloushallituksessa kaavailussa alan yhdistyskentän uudelleenorganisoinnissa, olisi Yrjö Laine-Juva, joka siirtyi 1942 kotiteollisuustarkastajan tehtävästä kauppa- ja teollisuusministeriöön käsi- ja pienteollisuustoimiston päälliköksi, mielellään vienyt kotiteollisuustoimiston mukanaan. Laine-Juva pyrkin erityisesti edistämään kotiteollisuuden elinkeinollisia mahdollisuuksia ja erkaannuttamaan sitä maataloudesta, jossa kotiteollisuus merkitsi omavaraisuuden edistämistä ja parhaimmillaankin sivutuloloja. (Ylönen 2003, 123)

Järjestöhistoriasta on nähtävissä, että Kotiteollisuuden Keskusliiton perustaminen on eräisiin keskeisiin järjestöihin kuten Taideteollisuusyhdistykseen tai Suomen Käsityön Ystäviin verrattuna hitusen myöhäsyntyinen, vaikka kotiteollisuuden merkityksestä oli keskusteltu yhtä pitkään kuin taideteollisuudestakin. Kiinnostava seikka on myös Taideteollisuusyhdistyksen poissaolo Kotiteollisuusvaltuuskunnan perustavasta tilaisuudesta, yhtä paljon kuin se, että koollekutsujana toimi hätäapukomiteaa seurannut yhdistys. Yhdistysten monipuolisuudesta on pääteltävissä 1800–1900-lukujen vaihteissa vallinnut innostus käsiteollisen valmistamisen ja kädentaitojen edistämiseksi. Osa yhdistyksistä on selkeästi sitoutuneita juuri käsiteollisuuteen, osalle se on yksi aktiviteetti muiden joukossa, kuten esimerkiksi Marttayhdistysten kohdalla. Järjestöt ja yhdistykset ovatkin todennäköisesti tulkinneet käsiteollista valmistamista eri näkökulmista ja tuottaneet sitä omiin tarpeisiinsa.

2.3 Kotiteollisuus-lehden asiat

Ryhdyttyäni käymään läpi Kotiteollisuuden Keskusliiton julkaisemaa Kotiteollisuus-lehteä huomasin, että myös sen parissa käsiteollinen valmistaminen taipui moneen. Kotiteollisuus vaikutti olevan jopa hämmentävän monipuolinen ilmiö. Siksi katsoin tarpeelliseksi lähteä lukemaan Kotiteollisuus-lehdestä kokoamaani laajaa aineistoa (lähes neljäsataa tekstiä vuosilta 1944-1985) tuottaakseni ensiksi kokonaisuutta hahmottavan teemoittelun. Asettelematta tematiikoita keskenään tärkeysjärjestykseen voisi lehtiartikkeleiden sanoa pääpiirteissään liittyneen a) kotiteollisuuteen elinkeinona ja työllisyyden tukijana; b) kotiteolliseen osaamiseen ja koulutukseen; ja c) kotiteollisuuden kansanomaisuuteen ja

perinteisiin. Kotiteollisuus-lehden kirjoitusten pohjalta on ilmeistä, että käsite merkitsi yhtäältä perinnekulttuurin säilyttämistä, mutta erityisesti 1970-luvulta alkaen kotiteollisuuden haluttiin yhä selkeämmin käsittävän myös ammattimaisen tuotesuunnittelun. Samalla kotiteollisuutta haluttiin viedä painokkaammin yrittäjyyteen luopuen ansiokotiteollisuudesta, jonka kannattavuus oli ollut vähintäänkin epävarmaa.

Lehden numeroiden välillä esiintyi vaihtelua niin, että jokin numero saattoi käsittää enemmän työohjeita kun taas jokin toinen numero sisälsi enemmän esimerkiksi kotiteollisuuden ja perinteen pohdintaa. Erityisesti lehden myöhemmissä numeroissa kotiteollisuuden merkitystä pohtivien tekstien määrä väheni, ja usein pohdinnat tulivat ilmi jonkin muun teeman yhteydessä. Tyypillistä on kotiteollisuuden merkityksen pohdinta ”ajan ja kehityksen vaatimusten” edessä. Lehdessä on myös tiedotettu lukijoille kirjeistä esimerkiksi maataloushallitukselle tai ammattikasvatushallitukselle sekä kommentoitu komiteanmietintöjä. Lisäksi on raportoitu organisaation omia kokouksia, pohjoismaisia kotiteollisuuskäräjiä sekä Euroopan kotiteollisuusliiton kokouksia.

Käsitelmärittelyjen analysointi yksinomaan Kotiteollisuus-lehden kautta ei ole mitenkään ongelmatonta. Kotiteollisuutta kyllä aktiivisesti pohditaan lehden sivuilla, sitä perustellaan ja se liitetään erilaisiin asiayhteyksiin. 1960–70-luvuilla Kotiteollisuus-lehdestä löytyy kirjoituksia muun muassa seuraavilla otsikoilla: Työkoulu – kansalaiskasvatus (Vallinheimo 1963), Kotiteollisuus ja talonpoikaiskulttuuri (Laine-Juva 1964), Kotiteollisuuskoulu – koulu kotia ja ammattia varten (Niemi 1965), Kankaankudonta sosiaalisena työmuotona (Salmi 1966), Harrastava hauska ihminen (Bühler 1967), Tuotesuunnittelu on tulevaisuuden avainsana (1971), Kuuluuko kotiteollisuus nykyaikaan? (von Konow 1973), Perinne-design (Björkman 1978) ja Kotiteollisuus elinkeinona (Nuorivaara 1979).

Jo otsikoiden pohjalta voi huomata, että kotiteollisuus nähdään yhtäältä kasvatuksen ja koulutuksen muotona, toisaalta elinkeinona. Otsikoissa välittyy myös kyseisen vuosikymmenen vaihteen uutuudet, ja kotiteollisuutta sovitetaan niin harrastamisen kuin tuotesuunnittelunkin raameihin. Kuvaavaa onkin, miten Käsi- ja taideteollisuusliiton historiikin kirjoittanut Irene Ylönen tiivistää 90 vuotta: ”Jos Käsi- ja taideteollisuusliiton

90-vuotista historiaa ja toiminnan taustaa haluaa kuvata vain parilla sanalla, voisivat sanat olla suunnan hakeminen” (Ylönen 2003, 208).

Kotiteollisuus-lehden yhtenä pyrkimyksenä on ollut monipuolinen työohjeiden esittely kotiteollisuutta opettaville ja harjoittaville lukijoilleen. Niinpä lehdessä on selvitetty erilaisten tuotteiden valmistamista huopatuista lasikuituveneeseen. Lisäksi lehdessä on opastettu kodinsisustamisessa ja muissa tyylikysymyksissä. Mahdollisesti juuri tämä tematiikka, sen lisäksi että kotiteollisuus on hyvin unohdettu tai muistetaan huonosti, on ajoittanut tuntunut herättävän lisäperustelun tarpeen tutkimusaiheen relevantiudesta valtiopöytäpiirissä. Poliittikan tutkimuksen kannalta kotiteollisuus on kuitenkin hyvin merkittävä tutkimusaihe, jossa käsiteellinen valmistaminen liittyy hyvin vahvasti esimerkiksi kansalaisuutta ja kansakunnan etua koskeviin aatteisiin. Esimerkiksi sisustustyyliin liittyvät lehtiartikkelit ovat poliittisen lukutavan näkökulmassa tulkittavissa kotiteollisuuden argumentatiivista ja kommentoivaa luonnetta valottaviksi lähteiksi. Myös tämän vuoksi Kotiteollisuus-lehden artikkelit kannustivat ottamaan selvää kotiteollisuuden käsitteen menneisyydestä.

3 Käsite ja historia

Laajan lehtimateriaalin kautta hahmottui tutkimusaiheeni kenties suurin haaste: sen temaattinen ja historiallinen monikerroksisuus. Tästä vain vähän tutkimuksellista huomiota saaneesta aiheesta olisi siis mahdollista tehdä useita laajoja tutkimuksia monista eri näkökulmista. Kotiteollisuudesta tehtävän myöhemmän tutkimuksen kannalta on tärkeää tunnistaa ja purkaa siihen liittyvää historiallista kerroksellisuutta, jota tutkielmassani avaan käsitehistoriallisen tulkinnan kautta. Tarkoituksena ei siis ole maaseudun käsiteellisen valmistamisen historian tyhjentävä selvitys, mutta kotiteollisuuden olemuksen käsittämisen vuoksi on tunnistettava suhteellisen etäällekin menneisyyteen ankkuroituvat asiayhteydet. Siksi tutkimuksessani on tärkeää avata historiallisia taustoja ja konteksteja, joiden kautta kotiteollisuuden käsitteen ymmärtäminen mahdollistuu.

Historiantutkimuksen piirissä esimerkiksi mikrohistoriallinen tutkimusote on legitimoitunut, eikä kaikenkattava kronikoitseminen ole tutkimuksellinen itseisarvo saati itsestäänselvyys. Sen sijaan myös pitkän historian kirjoittaminen on otettu teoreettisen tarkastelun alaiseksi. Kuten Juho Saari (2006) kirjoittaa johdantoluvussa toimittamassaan teoksessa Historiallinen käänne ovat ”historiassa käänne kohti teoriaa ja sosiaalitieteissä käänne kohti historiaa nostaneet esiin teoreettisia ja metodologisia haasteita.” (Saari 2006, 10). Käsillä olevan tutkielman aikavälin ollessa suhteellisen pitkä on haasteena ollut myös tutkimuksen asettelu ja rajaaminen. Tutkielmassa on tarkoitus luoda pitkäikäinen katsaus menneisyyteen, minkä vuoksi kaikkia kiinnostavia teemoja ei ole mahdollista nostaa esiin. Juho Saari vertaakin historiantutkimusta kartan piirtämiseen, jossa on hyväksyttävä valikoiva tiedon esittäminen, jotta kartta olisi käytännöllinen suunnistusväline (Saari 2006, 14). Tällainen yleistävä kartta ei siis ole yhtä kuin todellisuus, vaan esitys menneestä todellisuudesta. Tässä luvussa pyrin esittelemään tutkielman historiateoreettista kehystä sekä miten siihen nivoutuu valitsemani tutkimuksellinen näkökulma metodeineen.

3.1 Historia kokemuksellisena tulkintana

Historiografisissa teksteissä esitetään usein Leopold von Ranken lause ”Wie es eigentlich gewesen” lähtökohtana historiallisen tiedon mahdollisuuden pohdinnoille. Sen kautta viitataan usein historiantutkimukseen liittyvään paradoksiin, kun toisaalta pyritään tuottamaan todenmukaista tietoa menneisyydestä ja toisaalta joudutaan myöntämään tutkimuksen tulkinnallisuus. Koska menneisyyttä ei koskaan voida saavuttaa sellaisena kuin se oli, emmekä edes voi täydellisesti rekonstruoida niitä tapoja, joiden kautta mennyt nykyisyys koettiin, jää historiantutkimus kielellisten kuvailujen, selitysten ja metaforien varaan (Koselleck 2003a, 9). Näillä keinoilla menneisyyttä tiivistetään ja järjestellään kuluneesta reaaliajasta historialliseksi tiedoksi, tai, kuten edellä viittaamani Juho Saari asian kuvaa, tuotetaan mennyttä todellisuutta kuvastavaa karttaa, johon välttämättä sisältyy yleistyksiä (Saari 2006, 13-14). Tämän tulkinnallisuuden vuoksi historiantutkimus, siis myös tässä tutkielmassa tehtävä, on aina suhteessa narratiivisuuteen, myös fiktiivisyyteen.

Koska useimmiten haluamme kirjoittaa tosiasioita, joudumme vaikeuksiin historian

välttämättömän inhimillisyyden kanssa sen perustuessa Reinhart Koselleckin (2003b) kuvauksen mukaan kokemuksiin, joko omiin tai toisten (Koselleck 2003b, 34). Kokemuksellisuuden vuoksi ajan olemuksen kuvailuun ei riitä sen mitattavuus tai määrittymisen tapahtumien kronologiaksi. Historiantutkimuksen näkökulmasta se on sen sijaan ymmärrettävä kerrosteisena. Koselleck ottaa vertauskuvansa geologiasta ja vertaa ajan kerrostumista sedimentologian tutkimaan maalajien kerrostumiseen. Kuten sedimenteillä, myös aikakerroksilla on erilaisia kestoja, niiden alkuperät ovat erilaisia, mutta silti ne voivat vallita yhtäaikaan. (Koselleck 2003a, 9) Arkipäivän esimerkki löytyy puheesta ”kehittyneistä maista” ja ”kehitysmaista”, jolloin edellisten katsotaan usein elävän uudempaa, modernimpaa aikaa, kun samaan aikaan ”kehitysmaissa” eletään primitiivistä tai takapajuista aikaa.

Toisin kuin geologiassa, ihmisen aikaa määrittää vain osittain luonnontieteelliset ilmiöt, kuten maan ja auringon kiertokulku. Siksi historian kirjoittamisen ”perusyksikkö” on Koselleckin mukaan yksittäinen, ainutkertainen tapahtuma ja sen kokeminen. Hän laajentaa ajatuksensa kokemisen yksilöllisyydestä sukupolvisiin kokemuksiin, jotka tuottavat yhteistä historiaa: ”Sukupolvea voivat määrittää tietyt olosuhteet ja ajanmeno, jotka limittyvät yksittäisissä elämäkerroissa, mutta ne voivat viitata myös laajempiin jaksoihin, jotka luovat yhteistä kokemustilaa” kirjoittaa Koselleck ja lisää: ”Mitä ikinä ajanhenki tarkoittaakaan, tässä se on löydettävissä.”⁴ (Koselleck 2003b, 36-37)

Ajan kerrosteisuuden ymmärtämisen vuoksi on purettava käsityksiä ajan yksiselitteisestä kronologisuudesta, sillä niin vahvasti kuin eläisimmekin ”tässä ja nyt”, vaikuttaa ”ajantajuamme” myös menneisyydet ja tulevaisuudet. Koselleckin tunnettu aikaan liittyvä teoretisointi koskeekin aikadimensioiden kombinaatioita. Tiivistetysti kyse on ajan ulottuvuuksien ymmärtämisestä: jokainen nykyhetki muuttuu menneisyydeksi; jokainen hetkinen menneisyydessä on ollut nykyisyyttä, jonka käsitys tulevasta on jäänyt menneeksi tulevaisuudeksi – toisin sanoen kaikki nykyisyydet sisältävät viittauksen sekä menneeseen että tulevaisuuteen. Aikadimensioiden pohjalta Koselleck tuottaa kaksi antropologista kategoriaa, jotka ovat ehtona historialliselle ymmärtämiselle: kokemustilan ja

---

4 ”Es gibt generationsspezifische Bedingungen und Verläufe, die sich personengeschichtlich überlappen, aber auf größere Fristen verweisen, die einen jeweils gemeinsamen Erfahrungsraum stiften. Was immer der Zeitgeist sei, hier ist er zu finden.” (Koselleck 2003b 36-37, suom. EK)

odotushorisontin. (Koselleck 2003c, 331-335; Koselleck 2004b, 256-257)

Kokemustila syntyy samanaikaisesti elävien sukupolvien keskuuteen, erityisesti kuitenkin sukupolveen, jota leimaavat jaetut ja yhteiset kokemukset. Siten heillä on tietty kuva ajankohtaisten lähihistorian ja vallitsevan nykyisyyden tapahtumista, minkä pohjalta muotoutuu tietynlainen odotushorisontti nouseviin sukupolviin projisoituine toiveineen esimerkiksi kehityksestä ja edistyksestä. Kokemustila vaikuttaa siihen, millainen odotushorisontti on mahdollinen, vaikkakin näiden välillä onkin aina myös jännite, joka Koselleckin tulkinnan mukaan on uuden ajan alusta jatkuvasti voimistunut. Hän perustelee kokemusten tilallisuutta niiden tapahtuneisuudella, sillä kaikki kokemukset sijoittuvat menneisyyteen, jonkinlaiseen tapahtuneen ajan astiaan, jossa ne ovat tarkasteltavissa. Sen sijaan tulevaisuuteen kurottava odotushorisontti on olemukseltaan pakeneva, eikä siis konkreettisesti, tilallisesti, saavutettavissa. (Koselleck 2004b, 260-261) Muutoinkin kyse on jälleen teoreettisesta nykyhetken analyysistä: ”Menneisyys ja tulevaisuus kohtaavat kokemuksen ja odotuksen muodostamassa nykyhetkessä”⁵ (Koselleck 2003c, 331).

Kokemusten ja kokemisen keskeisyys tulee selkeästi esille Koselleckin esityksessä historiankirjoituksen kerrosteisuudesta. Hän jakaa kolmikerroksiselle historiankirjoitukselle pohjan luovat kokemukset kolmeen. Näistä ensimmäistä hän nimittää alkuperäiseksi kokemukseksi, joka on edellytys kaikelle historialle. Tämä lyhytjaksoinen, ainutkertainen kokeminen viittaa lähi- tai nykyhistorian kirjoittamiseen (Aufschreiben), jolla voi nähdä olevan lähinnä dokumentaarinen luonne. Toisena kokemisen tasona on jo yllämainittu sukupolvinen kokemus, joka voi tuottaa kulloistakin ajanhenkeä, ja jonka voi yhdistää historian ”päivittämiseen”, keskipitkän jakson kokemuksista kasautuvaan historian jatkokirjoittamiseen (Fortschreiben). (Koselleck 2003b, 42-52)

Kolmas kokemisen taso poikkeaa ensimmäisistä, sillä se on luonteeltaan *metodinen*. Se liittyy pitkällä aikavälillä tapahtuviin ylisukupolvisiin systeemimuutoksiin, jotka on mahdollista tavoittaa vasta tietyn vierauden välityksellä (Fremderfahrung). Historiankirjoituksen kannalta kyse on uudelleenkirjoittamisesta (Umschreiben), jossa

---

5 ”Denn Vergangenheit und Zukunft verschränken sich in der gegenwärtigkeit von Erfahrung und Erwartung.” (Koselleck 2003c, 331, suom. EK)

menneisyyttä tulkitaan uudelleen metodisen samaistumisen kautta. (Koselleck 2003b, 53-67) Historiantutkimisen ja -kirjoittamisen voi siis nähdä tutkijan historiallis-antropologisena kokemuksena, jossa tutkimisen ja samaistumisen kautta saavutetut ”lainakokemukset” liittyvät osaksi tutkijan omaa kokemusten kokoelmaa⁶ (Koselleck 2003b, 39).

Ajan kerroksellisuus ja ylisukupolvinen systeemimuutos ovat tutkielmani kannalta keskeisiä termejä. Kun tavoitteenani on tehdä ”pitkä silmäys” kotiteollisuuden historiaan, on tutkimuksenteossa keskeisellä sijalla metodinen kokeminen, Fremderfahrung, jonka pohjalta piirrän tulkinnallista karttaa kotiteollisuuden menneisyydestä ja tutkin käsitteen kerroksellisuutta. Konkreettisesti kyse on silloin kotiteollisuuteen liittyvän tapahtumakronologian ja niiden luomien aikalaiskontekstien tunnistamisesta ja avaamisesta, missä hyödynnän monipuolisesti tutkimuskirjallisuuden antamia aikalaiskuvauksia, myös lehti- ja arkistotietoja. Komiteanmietintöjen sisältöjä ja määritelmiä tulkitsen ja analysoin näin rakentamaani kontekstia vasten. Kotiteollisuuden historiallisten taustojen ja käsitteen analysoinnin kautta kertyvät ”lainakokemukset” kotiteollisuudesta ovat myös merkittäviä, sillä tietyiltä osin ne limittyvät omiin kokemuksiini saamastani tekstiilisuunnittelijan koulutuksesta, ja jotka siten auttavat ymmärtämään omia toimijuuksiani niin muotoilijana (valmistajana) kuin muotoilun (käsiteollisen valmistamisen) historian tutkijana.

'Aika' nousee selkeästi esille toistuvana teemana Kotiteollisuus-lehden erilaisissa kirjoituksissa. Siten sekä ajan dimensiot (menneisyys, nykyhetki, tulevaisuus) että ajan kerrosteisuus ovat hedelmällisiä lähtökohtia kotiteollisuuden pohdintaan, oli kyse sitten sen pyrkimyksistä vastata ”nykyajan haasteisiin” tai traditionaalisten työtapojen ylläpidosta vallitsevissa nykyhetkissä. Kun tutkielmassani olen alusta pitäen pitänyt parhaimpana tehdä kotiteollisuudesta käsitehistoriallista analyysia, ovat Koselleckin esitykset käsitehistoriasta ja käsitteiden aikasidonmaisesta kerrosteisuudesta erittäin osuvia. Seuraavassa esittelen työni käsitehistoriallista näkökulmaa.

---

6 ”Antropologisch handelt es sich ... um die Einverleibung generationsübergreifenden Fremderfahrungen in den eigenen Erfahrungshaushalt” (Koselleck 2003b, 39).

3.2 Näkökulmana käsitehistoria

Historiallinen käänne -kokoomassa julkaistussa artikkelissaan Pauli Kettunen (2006) kirjoittaa 'yhteiskunnan' käsitehistoriaa lähtökohtanaan pohjoismainen hyvinvointivaltio. Hän tulkitsee hyvinvointivaltion kerrostuneina instituutioina ja diskursseina, joissa yhteiskunnan käsitteelle on annettu erilaisia merkityksiä (Kettunen 2006, 218). Lähtökohtanaan hän pitää foucaultaista nykyisyyden historia -ajatusta, eli pyrkii purkamaan itsestään selvänä pidetyn käsitteen merkityskerroksia. Siksi tarkoituksena ei ole niinkään käsitteen alkuperän etsiminen kuin suhteuttaa tutkimustuloksia nykyisyydessä vallitseviin käsityksiin. (Kettunen 2006, 219)

Kettuselle yhteiskunnan käsitteen historia toimii ymmärtämisen avaimena hänen käsittelemänsä laajan tutkimusaiheen, hyvinvointivaltion, pitkän historian tutkimuksessa. Siten myös Kettusen artikkeli osoittaa, että käsitehistorian anti ei ole ensisijaisesti kielitieteellistä laatua, sillä hyvin vahvasti ollaan tekemisissä niiden ajatusten kanssa, jotka voivat tiivistyä yhteen käsitteeseen. Näin käsitehistoria tulee lähelle muita historian muotoja. Markku Hyrkkänen käsittelee teoksessaan Aatehistorian mieli (2002) mentaliteettihistorian ja käsitehistorian käyttökelpoisuutta ”kulttuurihistoriallisessa aatehistoriassa”, kuten hän tutkimusalanensa ilmaisee (Hyrkkänen 2002, 68). Hänen kuvauksensa mukaan käsitteen voi ymmärtää tiettyä mentaliteettia kuvaavaksi. Mentaliteettihistoriallinen valistuneisuus edistää käsitehistoriallista ymmärtämistä ja päinvastoin: käsitteen merkityksiä avaamalla voi saada kurkistusikkunoita siihen, miten asiat aiemmin miellettiin. (Hyrkkänen 2002, 112)

Myös omassa tutkielmassani hyödynnän historiantutkimuksen eri muotoja, mitä tukee tutkimusaiheeni monipuolisuus. Siten käsitehistoria, joka metodin asemesta kuvaa ”pikemminkin asennetta, temperamenttia tai kysymisen tapaa” (Hyvärinen et al 2003, 9) muodostaa työlleni tulkinnallisen lähtökohdan, josta pitäen risteilen eri historianlajien välillä. Artikkelissa Begriffsgeschichte and social history Reinhart Koselleck esittääkin käsitehistorian olevan lähinnä lähdekriittinen metodi, jolloin ensisijaisena

tutkimuskohteena on käsite, jonka tutkimisen ehdottomana edellytyksenä on, että käsitettä luetaan tiedostaen aikalaiskonteksti (Koselleck 2004a, 80-81). Kettusen artikkelin lähtökohtanaan pitämä foucaultlainen nykyisyyden historia puolestaan valpastuttaa tutkijan ymmärtämään, ettei tavoitteena ole käsitteen ”kehityskaaren” piirtäminen vaan pikemminkin sen polveutumisen tunnistaminen.

Jos käsitehistoria ei ole kielihistoriaa ja keskeisellä sijalla on aikalaiskontekstien tulkinta, mikä sitten on käsitteen käsite? Artikkelissaan käsitehistoriallisen muutoksen aikarakenteista (Hinweise auf die temporalen Strukturen begriffsgeschichtlichen Wandels) Koselleck (2006b) tarttuu käsitteenmuodostumisen lähtökohtaan: sanoihin, joilla on merkityksiä, jotka viittaavat vastaavasti realiteetteihin tai objekteihin. Jotkin sanat saavat spesifisen luonteen silloin, kun niillä on tietty merkitys ja suhde tiettyyn realiteettiin. Koselleck esittelee kollegansa Heiner Schulzin näkemyksen käsitteen ja sen kohteen viittaussuhteiden mahdollisuuksista. Ensimmäisessä viittaussuhteessa kumpikin säilyvät muuttumattomina, toisessa molemmat muuttuvat samanaikaisesti säilyttäen suhteensa tai eriytyen omiin suuntiinsa. Kolmannessa vaihtoehdossa viittauskohde käsitteellistetään uudella tapaa (käsite muuttuu, kohde ei) ja neljännessä vastaavasti kohde muuttuu käsitteen säilyessä ennallaan. Kyseessä on toki vain malli, ja kielen- ja käsitteenmuutokset eivät todellakaan aina tapahdu näin yksioikoisesti. (Koselleck 2006b, 87-89)

Mallin kautta havainnollistuu kuitenkin, että käsitettä lähestytään lingvistisenä merkkinä, josta pitäen avataan sen varaan rakentuvat merkityskerrokset ja historialliset ulottuvuudet. Kielitieteellä on merkitystä käsitehistorian kannalta, ja Koselleckin kirjoituksissa toistuvat erityisesti pragmatiikan ja semantiikan soveltaminen käsitehistorialliseen ymmärtämiseen. Erityisesti semantiikka on keskeistä, sillä sanojen vakiintuneet merkitykset luovat pohjan keskustelijoiden väliselle kommunikaatiolle. Se, että sanan merkitys toistuu ja vakiintuu, johtaa kielen pitkäkestoisuuteen. Aina, kun jotain sanaa käytetään, se siis kantaa mukanaan joko yhtä tai useampia merkityksiä, joita siihen on toiston myötä kerääntynyt. Koselleck kuvaa englannin, ranskan ja saksan kielten välillä tehtyä vertailevaa 'kansalaisen' analyysia, joka osoitti 'kansalaisuuteen' liittyvän kussakin maassa toisistaan poikkeavat semanttiset ennakkoehdot. Semantiikka siis ohjaa kokemusten ja ajatusten järjestymistä

sanoiksi ja käsitteiksi, ja kun jokainen yksittäinenkin puheakti on riippuvainen semantiikan toistuvuudesta, rakentuu jokaiseen käyttämäämme käsitteeseen temporaalinen rakenne. (Koselleck 2006b, 93)

Edellä selvitetyn perusteella jo käsitteiden semanttisuus vaikuttaa siihen, että käsitteet kantavat mukanaan aikakerrostumia, ja merkitysten muodostumiseen puolestaan vaikuttavat kokemukset. Kokemukset muodostavat aina pohjan odotuksille: sanojen ja käsitteiden semanttisuus, se että niillä on vakiintuneita merkityksiä, lataavat sanoihin ja käsitteisiin myös odotuksia – kehoitus katsoa tietä ylittävää kissaa johtaa odotukseen nähdä tien päällä koetusti kissan näköinen otus, ei koira: kokemustilan ja odotushorisontin kategoriat luovat siis välilleen jännitteen. Siksi ”käsitehistoria, kuten me sitä yritämme, ei onnistu ilman teoriaa historiallisista ajoista.”⁷ (Koselleck 2003d, 302). On tarpeellista teoretisoida käsitteiden temporaalisuuteen liittyvät erityispiirteet.

Tunnettu käsitehistoriallinen termi on Koselleckin satula-ajaksi nimeämä ajanjakso, jonka hän määrittää 1700-luvun loppupuolelta 1800-luvun alkupuoliskolle ulottuvaksi, ja joka liittyy kiinteästi Koselleckin uuden ajan analyysiin. Kun käsitys ajan lineaarisuudesta sen syklisyyteen sijaan tuli laajempaan tietoisuuteen, muuttuivat myös useat käsitteet voimakkaasti tulevaisuuteen viittaaviksi, eli ne temporalisoituivat. Tätä temporalisaatiota voi pitää käsitteen temporaalisen rakenteen erityistapauksena, joka on kuitenkin ratkaisevasti vaikuttanut sosiaalisen ja poliittisen käsitteistön muodostumiseen. Koselleckin mukaan erityisesti 'edistys' (Fortschritt) on käsite, jossa on läsnä merkitys avoimesta tulevaisuudesta, joka kuitenkin on kasvavissa määrin myös hallittavissa. (Koselleck 2006a, 77, Koselleck 2006b, 91) Aiempaa avoimempi tulevaisuuskäsitys mahdollisti käsitteiden tulevaa ennakoivan olemuksen, minkä vuoksi aikakauteen liittyy useiden poliittisten ja sosiaalisten käsitteiden temporalisoituminen ja muuttuminen siten ajassa suunnistamisen välineiksi. Näin ollen esimerkiksi 'liberalismi' ja 'sosialismi' ovat liikekäsitteitä, välineitä murtuvan sääty-yhteiskunnan uudelleenmuovaamiseksi niin sosiaalisesti kuin poliittisesti uusien, tulevaisuuteen suuntautuvien, tavoitteiden edessä. (Koselleck 2006a, 81-82)

---

7 ”Die Begriffsgeschichte, wie wir sie versuchen, kann ohne eine Theorie der historischen Zeiten nicht auskommen.” (Koselleck 2003d, 302, suom. EK)

Näin käy ilmeiseksi se, että käsitteiden merkitysten pohjana on kokeva ja kommunikoiva ihminen, jota kohti käsitehistoriallinen tutkimus osin pyrkii. Kuten Pauli Kettunen huomauttaa artikkelissaan, käsitteet ovat enemmän kuin ”pelkkää diskurssia”, eli ne pitäisi tulkita maailman jäsentämisen välineinä, jolloin käsitteiden muodostaminen ja niiden määrittely ”on inhimillisen toiminnan ja toimijuuden tärkeä ulottuvuus ja samalla kamppailun ja vallan kysymys” (Kettunen 2006, 222). Kiinnostuksen kohteena ei siis ole yksinomaan asiahistoria, sen kirjaaminen, mitä jostakin asiasta jossakin sanottiin, vaan pikemminkin tällaisen kirjaamisen analysointi, jolloin ”todellisuuden hahmotus- ja jäsennostapojen oma historiallisuus tehdään tärkeäksi.” (Kettunen 2006, 223) Tällöin käsitehistoriallisesta tutkimusperspektiivistä on mahdollista lukea ja tulkita itsestäänselviltä, jopa viattomilta vaikuttavien ilmiöiden poliittisuus esiin.

Kun käsitteen ymmärretään voivan tiivistää aatteen, systeemin ja käytännöt (Hyvärinen et al 2003, 11-12), lähestytään tutkittavaa aineistoa kontekstuaalisesti, pyrkien hahmottamaan aikakauden ja sen hengen (Julkunen 2004, 58). Käsitteen suhteuttaminen kontekstiinsa edellyttää ymmärtämistä, mahdollisesti jopa samaistumista menneeseen, ja intentiona ”metodisessa kokemisessa” on analyysin tuottaminen: ikään kuin tutkija kulkisi menneisyyden maisemassa, josta hän sitten karttaansa piirtää. Tämä ”kulkeminen”, esimerkiksi alkuperäisiä tai sukupolvisia kokemuksia kuvaavien aikalaistekstien lukeminen, edellyttää tutkimuseettistä hyväntahtoista ymmärtämistä, sillä vaikka aiemmat käsitykset asioista voivat tuntua omasta nykyisyydestämme ristiriitaisilta, pöyristyttäviltä tai suorastaan mahdottomilta, ei pidä unohtaa, ettei se tee menneisyyttä jotenkin vääräksi, ja kritisoimalla menneisyyttä tai esityksiä siitä voimme yrittää ainoastaan vaikuttaa nykyisyyteen tai tulevaan.

Käsitehistorian voi siis katsoa olevan läheisesti liitoksissa mentaliteetti-, aate- ja kulttuurihistorioihin. Käsitehistorian kohteena on toki jonkin käsitteen tutkiminen, mutta tutkimustulos ei koske pelkästään käsitettä, vaan myös käsityksiä ajasta ja maailmasta. Olennaista onkin, miten sinänsä abstraktiin merkkiin, käsitteeseen, voi sitoutua lukuisia merkityksiä, jotka ovat sitoutuneet inhimilliseen toimintaan ja joita määrittää aika.

Semanttisen luonteensa vuoksi käsite voi sisältää lukuisia aikakerroksia, joihin tutustuminen tuottaa monipuolisesti sekä tietoa että ymmärrystä niin menneisyyden kuin oman ajan suhteen. Käsitteiden voisikin siis sanoa olevan kokemusten ja odotusten peilejä.

Ottaessani näkökulmakseni käsitehistorian, valitsen yhden tavan tuottaa ymmärrettävää tietoa kompleksista menneisyydestä. Tämä on hyvin otollinen näkökulma, sillä tutkimuskohteeni tarjoaa selkeästi avainkäsitteen, jonka avulla voin pyrkiä ymmärtämään menneisyyden ajattelutapoja, sekä niihin sidonnaista aatetta kotiteollisuudesta. Sovellan käsitehistoriaa tutkielmani näkökulmana kahdella tapaa. Ensinnäkin käytän sitä tutkimusasetelmaa rajaavana lähtökohtana: luon katsauksen kotiteollisuuden pitkään historiaan sen käsitteen kautta. Toiseksi, tällä tavoin pyrin kartoittamaan kotiteollisuuden käsitteeseen kerrostunutta monimerkityksellisyyttä, jota keräämäni lehtiaineiston kirjavuus kuvaa. Näin pääsen myös kiinni kotiteollisuuteen liittyvään vallankäyttöön ja sen osallisuuteen kiistelyissä hyvästä elämästä ja yhteiskunnasta. On samanaikaisesti kyse yhtäältä sen kirjaamisesta, mitä oikeastaan tapahtui, tapahtuneen viemisestä mentaliteettihistorialliseen kontekstiinsa ja ymmärtämisen hermeneuttisesta toistosta. Metodina on tällöin kontekstualisointi, jossa tärkeiksi nousevat kokemustilan ja odotushorisontin kategoriat.

4 Kotiteollisuus ennen kotiteollisuutta

Tutkielmani alkupuolella kuvaan kotiteollisuuden organisaation muodostuneen 1870-luvulta lähteneen kehittämisinnon myötä. On kuitenkin itsestään selvää, että käsiteollisen valmistamisen historia juontuu erittäin kauas historiaan kotiteollisuuden ollessa eräs sirpale tästä kompleksista. Luvun otsikon mukaisesti luon katsauksen siihen, mitä käsiteollinen valmistaminen maaseudun näkökulmasta ”Suomessa” käsitti ennen kuin toimintaa ruvettiin virallistahoilta edistämään. Näin vastattavaksi tulevat kysymykset, mitä ovat kotiteollisuuden käsitteen syvimmat kerrokset, ja millaisen menneisyyden pohjalle kotiteollisuuden käsitettä ruvettiin 1800-luvun lopulla määrittelemään.

4.1 Säädelty ja hiljainen käsityö

Käsiteollisen valmistamisen historiaan lähdetessä melko pian tulee vastaan kädentaitojen viljelyyn liittyvät monet erottelut. Kun 1700-luvun lopulta lähtien on arvioitu kotiteollisuuden, maaseudulla suoritetun valmistamisen merkitystä kansantaloudessa, on tehty lähtökohtainen jako kotitarvekotiteollisuuteen ja ansiokotiteollisuuteen – toisinsanoen sen mukaisesti, onko kansantaloutta edistänyt omavaraisuus vai saatu myyntitulo. Kotiteollisuuteen laajemmin liittyy usein jo määritelmällisesti sen sidonnaisuus maaseutuun ja maanviljelykseen, sillä kaupunkien käsityötä ja käsityöläisiä sääteli ja varjeli vanhastaan erillinen lainsäädäntö. Esimerkiksi Ulla Heino (1985) kertoo tutkimuksessaan Ruotsi-Suomen kultaseppien vapautta rajoitetun vuodesta 1485 lähtien, jolloin heidät määrättiin asumaan kaupunkeihin (Heino 1985, 67).

Koko käsityön alaa on pyritty kruunun taholta hallitsemaan 1600-luvulta alkaen. Tavoitteena oli mahdollisimman pitkälle käsityön sitominen kaupunkeihin merkantilismin periaatteen mukaisesti suomalla toisaalta etuuksia kaupunkiin asettuneille käsityöläisille ja asettamalla toisaalta rajoituksia käsityön harjoittamiselle maaseudulla. Katri Laineen (1935) varhempi tutkimus todistaa samaa: ”Koko tämän merkantilistisen puuhailun kohteeksi tulevat ensi sijassa kaupungit. Kaupungeissa oli kaikki voimat kohdistettava manufaktuureihin ja luovuttava maalaiselinkeinoista. Maaseudun oli puolestansa palveltava kaupunkia eikä ryhdyttävä kilpailemaan niiden kanssa kotiteollisuuden avulla” (Laine 1935, 5). 1600-luvun aikana luotiin kaupunkien ammattikuntalaitos mestareineen ja maaseudulle pitäjänkäsityöläisjärjestelmä, eräänlaisena kompromissina kaupunkien kehittämisestä ja maaseudun tarpeiden huomioimisesta. Tuolloin luotu järjestelmä pysyi pääpiirteissään voimassa pari sataa vuotta ja hävisi vasta 1860-luvulla suvaitsevammaksi muuttuneen elinkeinolainsäädännön myötä (Heino 1985, 73-74; 84; Ylönen 2003, 22).

Kirsi Vainio-Korhonen (1998) on tutkinut turkulaista käsityötä Ruotsin ajan lopulla. Hän aloittaa tutkimuksensa määrittelemällä käsityötä tutkimuskontekstinsa lähtökohdista 1700-luvun Turussa ja selvittää käsityöhön liittyvää hierarkiaa, joka perustuu edellisellä vuosisadalla luotuun järjestelmään: käsityötä (hantverk) oli kaupunkien alueella harjoitettu porvariselinkeino, mutta maaseudulla asuvaa, vaikkapa taidoiltaan yhtä kykenevää

käsityön tekijää nimitettiin vain tekomieheksi (gärningsman). Merkittävä ero on tietysti siinä, että kaupungin käsityöläinen, mestari, oli privilegioineen porvarissäädyn jäsen ja siten myös osallinen poliittiseen valtaan. Maaseudulla tällainen legitimoitu jäsenyys käsityön kautta ei ole tullut kyseeseen, joskin käsityöläisiä oli töissä aatelisten suojeluksessa ja siten verraten turvatuissa oloissa. Huomautettakoon vielä, että niin kaupungin käsityömestari kuin maaseudun pitäjänkäsityöläinenkin saattoi olla vain miessukupuolen edustaja. (Vainio-Korhonen 1998, 9-11; 16-18)

Vallinneessa hierarkiassa myöhemmät 'kotiteollisuuden harjoittajat', tekivät he sitä sitten ansioikseen tai omaan tarpeeseen, eivät olleet edes käsityöntekijöitä: ruotsiksi nämä toimet katettiin slöjd-termillä. On merkittävää, että käsityötuotannon alle mahtui hyvinkin erilaisia arvostuksia, vaikka tekniikat ja välineet olivat pääsääntöisesti kaikille samoja. Kaupungissa työskentelevät mestarit olivat hierarkian ylimpänä, alimpana olivat itseoppinut rahvas ja naisten käden taidot. (Vainio-Korhonen 1998, 9) Käsityön tutkiminen on siksi myös keskittynyt kaupunkikäsityöhön, joka on ollut lailla säädeltyä, ja josta siten on jäänyt tutkittavaksi arkistomateriaalia. Vainio-Korhonen kirjoittaaakin, että maaseudun käsityöläismääriä on paikallistutkimuksen perusteella voitu arvioida huomattavasti veroluetteloiden ja väestötilastojen antamia lukuja suuremmiksi. (Vainio-Korhonen 1998, 11) Virallistahojen ajama kaupunkikäsityön tukeminen ei luonnollisestikaan käytännössä onnistunut halutulla tavalla, vaan kotiteollisuudella oli kysyntää niin markkinoilla kuin kotitarpeeksikin. Pentti Virrankoski (1963) kirjoittaa kotikutojien voineen harjoittaa liiketoimiaan ilman huolta kilpailusta, sillä pellavakankurien ammattikunta hävisi tärkeistä keskuksista Turusta ja Porvoosta jo autonomian alkuvuosina (Virrankoski 1963, 95-96).

Vainio-Korhonen huomauttaa myös, että käsityön tutkimus on pitänyt lähtökohtanaan arkistoihin jälkensä jättäneitä tekijöitä eikä kuluttajaa, joka arvotti tuotteet hinnan ja laadun, ei valmistajan mukaan. Hän selvittää, että 1700-luvun kuluessa myös rahvaasta tuli enenevässä määrin kuluttajia, jotka todennäköisemmin hyödynsivät epävirallista taloutta, siis ostivat tavaroita tekijöiltä, joilla ei ollut lainedellyttämiä valtuuksia ja joita ei katsottu olevan virallisesti olemassa. (Vainio-Korhonen 1998, 14) Suomalaisen kotitalousneuvonnan historiaa tutkinut Visa Heinonen arvioikin kulutustutkimuksen väheksymisen johtuvan sen kiteytymisestä kotitalouteen, tyypilliseen naisen alueeseen –

vielä Laura Harmajan tutkimustulokset kotitaloustuotannon merkityksestä 1920–30-lukujen vaihteessa hämmästyttivät aikalaisia (Heinonen 1998, 10-11). Nämä esimerkit ”virallisesta näkymättömyydestä” kuvaavat myös kotiteollisuuden myöhemmin hankalaa asemaa hiljaisen työn edustajana, mikä osittain myös selittää kotiteollisuuden organisaation jatkuvaa tarvetta perustella esimerkiksi taloudellisia vaikutuksiaan.

4.2 Kotiteollisuus yleiseksi hyödyksi

1700-luvun mittaan tuotannon tehostamiseen ja vapaaseen kilpailuun pyrkineet fysiokratismi ja liberalismi alkoivat haastaa merkantilistista talousajattelua – tunnettu ääni liberalismiin puolesta oli Anders Chydenius, joka ajoi elinkeinojen vapauttamista ja maanviljelyksen edistämistä. Valistusajattelun myötä alettiin kiinnittää enemmän huomiota kasvatukseen ja koulutukseen, joissa käytännöllisten taitojen opetusta alettiin korostaa. Merkantilismin aatteet ja erityisesti manufaktuurien tuotannon vaaliminen olivat kuitenkin tärkeällä sijalla Ruotsi-Suomessa suurimman osaa 1700-luvusta. Samaan aikaan kotiteollinen tuotanto menestyi, ja tästä ”naisten aiheuttamasta haitasta” ammattilaisia ja manufaktureja kohtaan valitettiin virallisille tahoille. Kotiteollisuuden tarpeettomuutta yritettiin todistaa myös väitöskirjojen voimin. (Laine 1935, 29-31)

Otavalan pellavanviljely- ja kehruukoulun vaiheita väitöskirjassaan tutkinut Katri Laine selvittää, miten Ruotsi-Suomen manufaktuurit ja tietysti myös kaikki muu kudonta muodostivat merkittävän kysynnän kehruutuotteille, ja Suomesta olikin tarkoitus kehittää pellavanviljelyyn erikoistunut maa – pellavanviljely oli myös yksi 1797 perustetun Suomen Talousseuran keskeisistä edistysteemoista. Siten kotiteollisuudessa, erityisesti kehruussa, nähtiin merkittäviä etujakin. (Laine 1935, 33-39; 87) Laineen kuvauksen mukaan kansannaisista päätettiin 1700-luvun alkupuolen kuluessa kouluttaa kokonainen kehrääjien armeija manufaktuurien tukemiseksi (Laine 1935, passim).

Väitöskirjassaan Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809 – noin 1865) Pentti Virrankoski (1963) esittelee seikkaperäisesti, joskin lähdeaineistonsa rajoitteiden varassa, Suomessa harjoitetun kotiteollisuuden muotoja ja levinneisyyttä. Tutkimuksen lähtökohta on taloushistoriallinen ja kotiteollisuutta

elinkeinona kartoittava. Hän kirjoittaa ansiokotiteollisuuden olleen vilkkainta Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Pohjanmaalla. Olennaista on meren läheisyys ja yhteys entiseen emämaahan Ruotsiin. Suomen ja Ruotsin välillä hän huomauttaa olennaisen eron: Ruotsissa kotiteollisuus oli vilkasta etenkin syrjäseuduilla, joilla ei harjoitettu mittavissa määrin maataloutta. Sen sijaan Suomessa kotiteollisuus painottui muutoinkin menestyvimpiin maakuntiin. Tätä Virrankoski selittää vertaamalla Suomen rannikkoseutuja edistyneisyydeltään ja vauraudeltaan Ruotsin syrjäseutuihin: ”meidän maamme vauraimmat ja kehittyneimmät seudut olivat autonomian ajan ensi puoliskolla vauraita ja kehittyneitä vain Suomen, erittäin köyhän ja takapajuisen maan oloissa.” (Virrankoski 1963, 454)

Ansiokotiteollisuutena harjoitettu kudonta oli yksi tärkeimpiä kotiteollisuustuotannon muotoja, ja Virrankosken mukaan 1840-luvulle saakka sitä saattoi pitää määriltään yhtä merkittävänä (tai merkityksettömänä) kuin maan omaa teollista tekstiilituotantoa. Sen sijaan kiistatta suurin painoarvo oli kotitarvekudonnalla. Virrankoski ihmettelee, miksi ansiokotiteollisuudesta on saatavilla suhteellisen paljon tietoja, vaikka sen taloudellisen merkityksen on täytynyt olla suppea: ”myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus herätti nähtävästi enemmän aikalaisten mielenkiintoa kuin sen kansantaloudellinen merkitys edellytti.” (Virrankoski 1963, 460) Tätä hän perustelee sillä, että ”kotiteollisuus on muutenkin kuin taloudelliselta kannalta kiintoisa, jopa viehättävä kulttuuri-ilmiö.” (Virrankoski 1963, 460) Ansiokotiteollisuuden kehitystä Virrankoski arvioi kahtalaisesti. Toisaalta keskeiset tuotannon haarat, kuten kankaankudonta, taantuivat jo autonomian alkupuolella, toisaalta muut haarat saattoivat jopa kasvaa, sillä niitä hyödytti asutuksen tihentyminen ja kehittyneet liikenneyhteydet. Absoluuttisesti kotiteollisuuden määrä siis kasvoi, mutta orastavan teollisuuden myötä sen suhteellinen merkitys väheni. (Virrankoski 1963, 464)

4.3 Kotiteollisuuden hurskas kurjuus

Vaikka kankaiden kutominen omiksi tarpeiksi oli 1800-luvulla tavanomaista, käy Virrankosken tutkimuksista selväksi, että jo vuosisadan alussa kankaiden kudonta myynniksi oli liitettävissä elämisen niukkuuteen tavalla tai toisella: Länsi-Suomessa

talollisetkin saattoivat kutoa leivänjatkeeksi, mutta yleisesti se yhdistyy tilattomien elinkeinoksi. Aivan onnettomassa asemassa olevat turvautuivat kehräämiseen henkensäpitimiksi, joskin tästäkin on poikkeuksia (Virrankoski 1963, 78-81; 47-51). Katri Laineen tutkima kehruukoulutus pitikin sisällään myös kurinpidollisen ulottuvuuden: 1600-luvulla perustetut kehruhuoneet toimivat ensin lastenkoteina ja 1700-luvulta pitäen kehruhuoneisiin keräiltiin naispuolisia irtolaisia ja vankeja valmistamaan lankaa manufaktuureja varten. (Laine 1935, 60-63)

Turkuun kehruhuone perustettiin 1735, Lappeenrannan kehruhuone aloitti toimintansa puolestaan 1819. Jälkimmäistä laitosta koskevien arkistotietojen mukaan kehruhuoneeseen joutuivat rikoksista tuomitut, ”pahatapaiset ja joutilaat” sekä ”veneeriä tauteja” sairastavat naiset. Työn avulla ja sen ohessa hoidokkeja pyrittiin myös kouluttamaan ja sivistämään. Laineen mukaan toiveena oli, että vapauteen palattuaan naiset siirtäisivät oppejaan eteenpäin (Laine 1935, 63). Kehruuhuoneet lakkasivat vuonna 1881, jolloin niiden asukit siirrettiin Hämeenlinnan naisvankilaan. (VAKKA-arkistotietokanta 2009)

Arvioidessaan virallisten piirien kiinnostuneisuutta kotiteollisuutta kohtaan Virrankoski nostaa keskeiseen asemaan Suomen Talousseuran, jolla oli maassa puolivirallinen asema, ja jonka toimintaa valtio rahoitti. Kuten mainittua, se pyrki edistämään pellavantuotantoa ja suositti väestölle kotiteollisuuden harjoittamista. Myös Johan Fredrik Carpelanin maaherrankertomukseen liitettyssä kuulutuksessa vuodelta 1787 rahvasta oli kehoitettu harjoittamaan käsitöitä entistä enemmän niistä saatavien tulojen vuoksi. (Virrankoski 1963, 465) Kotiteollisuuden sosiaalipoliittinen ulottuvuus oli tiedostettu 1800-luvun alusta, jolloin käsiteollisuuden katsottiin voivan vähentää talviajan joutilaisuutta ja sen lieveilmiöitä, laiskuruutta ja ryypiskelyä (Virrankoski 1963, 443).

Pula-aikoina kotiteollisuuden avulla puskettiin vaikeuksien läpi valtiiovallan järjestäessä yhteistyössä seurakuntien vaivaishoitokuntien kanssa kehruu- ja kutomatyötä, josta saadut tuotteet huutokaupattiin (Virrankoski 1963, 468). Kotiteollisuuden käyttö hätäaputyönä vaikutti siihen liitettyihin merkityksiin köyhän kansan heikosti kannattavana toimena. Värikkään kuvan kotiteollisuuden käytöstä kriisiapuna antaa Kaisa Kauranen

tutkimuksessaan 1830-luvun pulavuosista Pohjois-Suomessa. Rovaniemen nimismies Tornberg on kuvannut kirjeissään Oulun läänin maaherralle levottomuuksia, jotka olivat syntyneet paikallisen kirkkoherran apulaisineen käytettyä hyväntekeväisyyteen tarkoitettua varaa pellavan ja hampun ostoon, jotka jaettiin hädänalaisille kehrättäväksi ja kudottavaksi. Papinapulainen Esaias Wegelius selvitti maaherralle tämän olevan paras tapa käyttää varat, jotta köyhät, jotka olivat laiskuudellaan, tuhlaavaisuudellaan ja irstaudellaan itse aiheuttaneet kurjan tilansa, tekisivät töitä toimeentulonsa eteen. (Kauranen 1999, 53-54)

4.4 Kasvatusta ja koulutusta

Kädentaitojen opettamiseen liittyi hallinnon suunnalta alkujaan käsityöjärjestelmän mukainen rajoittaminen, jonka mukaisesti rahvaan ei haluttu oppivan käsityötä, sillä sen myötä kasvava omavaraisuus uhkasi varsinaisten käsityöläisten elinkeinoa. Edellä viitatuksi Katri Laine (1935) kuvaa väitöskirjassaan 1700-luvun keskusteluja, joissa rahvaan naisille ajetaan mahdollisuutta oppia edes kehruuta – kehrukouluja pidetäänkin ensimmäisinä kotiteollisuuden ammattikouluina, joskin ne luonteeltaan olivat lähinnä työlaitoksia (Klemelä 1999, 146).

Pellavanviljelyn ja kehruun suosiminen erityisesti Suomen Talousseuran puolesta tähtäsi edelleen manufaktuurien materiaalitarpeiden täyttämiseen. Seuran alaisuuteen perustettiin 1800-luvun alusta kymmeniä kouluja, jotka loivat pohjaa myöhemmälle kotiteollisuuskoulujen verkolle. Tämän koulutusverkon syntyemisessä keskeisessä roolissa olivat myöhemmin maanviljelysseurat, joiden kautta järjestettiin opetusta kiinteiden koulujen lisäksi myös kiertävien opettajien voimin. (Klemelä 1999, 147-148) Vaikka kotiteollisuuskoulujen määrä alkoi 1800-luvun lopulla kasvaa, eivät niitä 1800-1900-lukujen vaihteessa kuitenkaan hyödyntäneet kotiteollisuutta ansioikseen harjoittavat mäkitupalaiset ja torpparit, kuten oli ajateltu – heidän tietotaidon lähteenä olivat sukulaiset ja kyläläiset – vaan kohtuullisen varakkaiden talollisten tyttäret ja pojat, joille kotiteollisuus merkitsi kohonneita kädentaitoja, siis harrastuneisuutta ja omavaraisuutta (Virrankoski 1994, 676-677).

Merkantilistinen mentaliteetti, asenteet ja suhtautumiset, rakensi vahvasti niitä käsityksiä ja

kokemuksia, joiden pohjalle kotiteollisuuden käsite sittemmin muodostui. Tämän talousajattelun valtakaudella maaseudun käsiteellinen valmistaminen nähtiin taloutta haittaavana tekijänä. Lainsäädännöllä varjellun kaupunkikäsityöjärjestelmän näkökulmasta kotiteollisuus oli piratismia, jonka lainsuojattomuus ehkäisi myös sen rekisteröitymisen myöhempiin arkistolähteisiin. Toisaalta valmistamisen vaivalloista osaa, kuten kehräämistä, käytettiin kurinpidollisena keinona, jonka lopputulokset hyödynnettiin manufaktuureissa. Tämän kurinpidollisen keinon pohjalta ja valistusajan tuomien kasvatusihanteiden myötä rahvaan käsiteolliseen valmistamiseen liittyi yhä selvemmin myös protestanttis-moraalinen ulottuvuus: suositusten ja pakottamisen välityksellä rahvaaseen pyrittiin istuttamaan ahkeruutta ja siveyttä.

5 Kotiteollisuuden polveutumisia

1800-luvun kuluessa merkantilismi sai väistyä uuden, liberaalisen talousajattelun tieltä ja manufaktuurit kasvoivat tehtaiksi. Samalla käsitys käsiteollisesta valmistamisesta alkoi muuttua, kun 1800-luvun mittaan nouseva tehdasteollisuus herätti myös Suomessa keskustelun tehdasteollisuuden ja käsiteollisuuden merkityksistä. Virrankoski esittelee tutkimuksessaan olletikin J. V. Snellmanin vuonna 1844 Saima-lehdessä ilmestynyttä kirjoitusta, jossa kirjoittaja uskoi käsiteollisuuden kilpailukykyyn ja katsoi sillä olevan paremmat edellytykset kuin tehdasteollisuudella. Lisäksi Snellmanin mukaan käsiteollisen alan harjoittajat olisivat onnellisempia verrattuna tehdastyöläisiin. (Virrankoski 1963, 469-470)

Kotiteollisuuteen alettiin suhtautua virallisilta ja hallinnollisilta tahoilta enimmäkseen myönteisesti, ja sitä pyrittiin edistämään mm. vuonna 1842 perustetun Manufaktuurijohtokunnan 1857 asettamassa komiteanmietinnössä: rahvasta pitäisi valistaa uusista menetelmistä neuvojien ja näyttelyiden avulla (Virrankoski 1963, 472). Teollisuuden nousu oli jo kuitenkin huomattava, eikä käsiteolliseen tuotantoon panostettu niin, että siitä olisi ollut tosiasialliseksi teollisuuden haastajaksi. Kotiteollisuuteen suunnattu valtion tuki lakkautettiinkin 1800-luvun puolivälissä (Ylönen 2003, 22), ja ansiokotiteollisuus oli Virrankosken mukaan ennen nälkävuosia 1867-68 yhtä

”luonnonvaraisessa tilassa” kuin autonomian ajan alussakin. (Virrankoski 1963, 474) Osin juuri nämä katastrofaaliset vuodet panivat vauhtia kotiteollisuuden edistämiseen, sillä niiden seurauksena asetettiin kotiteollisuuskomitea pohtimaan kätevyiden edistämistä koko maassa (Klemelä 1999, 148).

5.1 Kotiteollisuuskomitean mietintö 1873

Ensimmäinen kotiteollisuuskysymysten pohtimiseen omistettu komiteamietintö valmistui vuonna 1873. Mietinnön tärkeimmät ehdotukset koskevat käsityötaidon opetusta. Kotiteollisuusopetusta pitäisi mietinnön mukaan lisätä kansakoulujen tuntisuunnitelmiin, sillä vaatimuksella, että opettajat myös kykenevät näitä taitoja seminaareissa saamansa koulutuksen perusteella välittämään – myös seminaarien käsityöopetusta pitäisi siis tarkistaa. Lisäksi maakuntiin tulisi saada kiertäviä kotiteollisuusopettajia maan kätevyystason kohottamiseksi.

Jo ensimmäisessä kotiteollisuusmietinnössä toistuu selkeästi Pauli Kettusen ”perifeerisen maan oppineen eliitin avantgardismiksi” kuvaama ilmiö, jossa suunnittelussa ja ennakoinnissa tukeuduttiin pidemmälle teollistuneitten maiden kokemuksiin ja ratkaisuihin (Kettunen 2006, 224). Kotiteollisuuden ymmärrettiin luonnollisesti vähenevän teollistumisen myötä, mutta teollistuneiden ulkomaiden esimerkin mukaisesti kotiteollisuus näytti olevan teollisen menestyksen ehto, joka oli siis tuotettava Suomeenkin.

”Selkeätä lienee se kuitenkin, ettei tuottoisata työtä, jommoisena jo olemassa oleva kotiteollisuus on, voida yhteistä hyvää vahingoittamatta poistaa ... sekä että aineellista toimeentuloa ja teollisuuden kehittymistä jossakin kansassa edistetään ei siten että tehtaot, olkootpa koti- tahi ulkomaisia, hävittävät kotikäsitöitä, vaan niin että ne niiden kautta ko'otetaan erinäisiksi maan luonnollisten ja yhteiskunnallisten olojen vaatimiksi ansion-lähteiksi.

Kaikissa niissä maissa, joissa teollisuus-elämä on enimmäkseen edistynyt, niinkuin Belgiassa, Sachsenissa y. m., tapaavat siis kotikäsitötkin, hyvin täydellisiksi muodostuneina, tehdastoimen rinnalla, välistä sen kanssa kilpailemassa, mutta useimmin sitä auttamassa, ja aina tunnustettuina tukevimmaksi pylvääksi, jota vastaan yhteiskunnan ei ainoastansa aineellinen, mutta myös siveellinenkin hyvä vointi nojautuu.” (KM 1873:1, 2-3)

Vuoden 1873 mietinnössä ei nähdä tarpeelliseksi selittää tai määritellä kotiteollisuutta, mutta sen ensirivit kuitenkin jo antavat suuntaa aiheeseen. Aluksi selvitetään, että kotiteollisuuden halveksunnan syyt ovat etsittävässä keskiajalta periytyneistä työnjaon käsityksistä (KM 1873:1, 2). Kun sitten on kuvattu, miten kotiteollisuus luo pohjaa maan aineelliselle ja henkiselle vaurastumiselle, viitataan niihin, joita kotiteollisuus lähimmin koskettaa: ”niin sanottuun joutoväkeen, mäkitupalaisiin ja loisiin eli itsellisiin, jotka perheinensä nousevat vähintäänki 500,000 henkeen, ja monissa paikoin lähes yksistänsä elävät päiväläisinä toisen maalla” (KM1873:1, 3). Mietinnössä tunnistetaan heidän riippuvuutensa maatalouteen ja sen menestykseen. Viittaus katovuosiin ja niiden ennakoinnin vaikeuteen kertaa muutama vuosi aiemmin koettua epätoivoa: ”Mahdollisesti kohtaava katovuosi, joka hävittää ei ainoastansa maamme tärkeimmän elinkeinon tuotteen, vaan myös tulot satain tuhansien äkkiä joutilaiksi saatettujen ja mieron tielle pakoitettujen henkien työstä, on aina, niin sanoaksemme, tulemaisillaan, uhkaavana, poistamattomana vaarana” (KM 1873:1, 3).

Mietinnössä muistutetaan kädentaitojen kansantaloudellisesta merkityksestä, mitä myös Virrankosken tutkimus yhdeksänkymmentä vuotta myöhemmin vahvisti: ”Vaikkapa nämät koti-ahkeruuden tuotteet ovatkin ainoastansa omiksi tarpeiksi, eivätkä siis mitään vaikuta maan ulkomaiseen tahi kotimaiseen kauppaan, lienevät ne kuitenkin kansallistalouden kannalta maamme tärkeimpiä ansion-lähteitä ja vastaavat kentiesi aavistamattoman suurelle tuotto-arvolle, joka voitanee lukea kymmenkunnaksi miljoonaksi markkaa vuodessa” (KM 1873:1, 4). Toisin sanoen kotiteollisuuden merkitystä työttömyyden hoidossa ja kotitalouksien kokonaistalouden kannalta ei komitean mielestä ole ymmärretty ja syykin siihen tiedetään: merkantilistisen valtiontalouden pitkät perinteet olivat leimanneet kotiteollisuuden epäkelvoksi rahvaan puuhasteluksi – tätä käsitystä haluttiin nyt muuttaa.

”Sillä kun kuningas Kustaa Vaasan ajoista asti on valtiotaloudellisena ohjeena pidetty, ettei maa-kansan tulisi ryhtyä tällaisiin elinkeinoihin, jotka muka olisivat kaupunkien porvaristolle yksinänsä pidätettävät, supistettiin kaupankäynti yhteisen kansan kotiteollisuus-tuotteilla erinäisten asetusten ja lainsäätöjen kautta, joten niiden valmistaminenki välttämättömästi rajoitettiin. Vasta myöhempinä aikoina on muutos siinä tapahtunut, siten että uudet, vapaammat asetukset vähitellen ovat irroittaneet toisen toisensa perästä niistä siteistä, jotka näin rasittivat Suomen kotiteollisuutta.” (KM 1873: 1, 4)

Kirjoittajat viittaavat selvästi vuosisadan kuluessa tehtyihin elinkeinolakiuudistuksiin, jotka vähitellen vapauttivat maaseudun kaupankäynnin. Otteesta käy ilmi vanhanaikaisen talousajattelun halveksunta ja uudistuksen tunnistaminen, kun kotiteollisuus lopulta pääsee vapauteen sitä pidätelleistä kahleista. Huomionarvoista on myös, että itse teollisuus-sanana oli Paavo Tikkanen kehittänyt vuonna 1847, 26 vuotta aiemmin (ks. Meri 1982, 241), joten sanana kotiteollisuus ei liene ainakaan vanhempi – sanomalehdissä 'kotiteollisuus' esiintyy 1860-luvun alusta. Ajatus vapaasti elinkeinoaan harjoittavasta ja siten esimerkiksi vaivaishuollosta riippumattomasta maa-kansasta on merkityksellinen. Aikeena kuitenkin tuskin oli kehittää kilpailijoita tehtaiksi kasvaneille manufaktuureille. Pikemminkin on niin, että uusi teollisuus-johdannainen näyttäytyi mahdollisuutena määritellä uudestaan ennestään tuttua ilmiötä, maaseudulla ”epäammattimaisesti”, siis vanhan lainsäädännön ulkopuolella, harjoitettua käsityötä.

Mietinnössä käydään hyvin suppeasti läpi kotiteollisuuden eri maakunnissa vallinnutta tilaa ja todetaan, että on tehtävä paljon, jotta kotiteollisuus nousisi tasolle, jota maan ”aineellinen [ja] siveellinen hyvä vointi selvästi näkyvät vaativan” (KM 1873:1, 11). Kiinnostavaa onkin yhtäaikainen huoli kotiteollisuuden matalasta tasosta ja toisaalta senkin vähän katoamisesta teollisuuden myötä. Kasvavan teollisuuden myötä teollisesti valmistetut tuotteet alkoivat olla yhä suuremman joukon ulottuvilla, joskin varmasti vielä pidettiin itsestään selvänä, että osa arkitarpeellisista tuotteista tehtiin omin avuin. Kirjoittajat haikailevat aikoja, jolloin säätyläisetkin valmistivat vaatteensa itse ja samalla he kritisoivat kasvanutta ”koreilemisen halua, [jota] eivät kannata sille vastaavat varat, vaan se päin vastoin on tukehuttamaisillaan yhtä meidän tähdellisimmistä ansionlähteistä, niin näyttää se ajoissa olevan vaariin otettava ja vastustettava.” (KM 1873:1, 12).

Mietintö tähdentää kansan kätevyuden korostamista, jotta kotiteollisuus pystyisi kilpailemaan tuontitavaran kanssa. Kädentaitojen myötä uhkasi kuitenkin kadota jotain paljon arvokkaampaa kuin vaatteiden kotitekoisuus, sillä käsityötaitojen vesittymisen nähtiin merkitsevän erityisesti työmoraalin heikentymistä. Puhdetöiden tekoon liittyi myös sivistyksellisyys, ja erityisenä etuna oli nuorison kasvattaminen ahkeruuteen. Teollistumisen mukana tuomien huolien kohteena tuskin olivat ”herrasmiehet ja

mamsellit”, vaan pikemminkin aiemmin kuvattu ”yhteinen kansa” tai ”maa-kansa”, rahvas.

”Vieläkin enemmästä arvosta, kuin aineelliset etuisuutensa, lienee koti-ahkeruuden siveellinen ja sivistyttävä merkitys kullenkkin kansalle, joka niinkuin Suomen kansa, ilman-alan tähden on pakoitettu viettämään niin isoa osaa vuodesta huoneisiinsa ahdistettuna. On myöskin syystä nähty mainittavan, miten työnteko kodissa suojelee koti-elämän hauskuutta, vastustaa pahuutta, vahvistaa perhekunnalliset siteet ja vaikuttaa jalouttavalla tavalla ja runsaasti siunauttavalla tavalla nousevaan nuorisoon, joka siten jo lapsuudesta harjaantuu ahkeraan työntekoon.” (KM 1873:1, 13)

Lapset ja nuoret olivat ”koti-ahkeruuteen” kasvattamisen keskiössä, sillä ensimmäisen kotiteollisuusmietinnön keskeisenä uudistuksena oli kotiteollisuusopetuksen korostaminen kansakoulussa. Mietinnössä kuvataan melko värikkäästikin keskustelua kotiteollisuusopetuksen asemasta kansakoulun opetusohjelmassa. Vaikka komitea ”tietää koulumiehiä löytyvän”, jotka eivät haluaisi sisällyttää ainetta kansakouluun, ja tähän liittyen on mietintöön jätetty myös eriävä mielipide, pitää se päättäväisesti kiinni siitä, että juuri tämän järjestelmän kautta kädentaidot saataisiin kohotettua uudelle tolalle. Lisäpontimena nähdään sekin, ”että kansakoulutoimen asia maassamme epäilemättä siitä voitaisi, jos se monissa paikoin rahvaassa vallitseva pelko, että heidän lapsensa kansakouluissa vieraantuvat ruumiillisesta työnteosta ja alkavat sitä halveksimaan sekä muuttuvat niin sanotuiksi puoli-herroiksi, tulisi todenperäisellä tavalla kumotuksi.” (KM 1873:1, 13)

Komiteanmietintö julkaistiin loppukesästä 1873 kokonaisuudessaan useissa sanomalehdissä, myös Uudessa Suomettaressa, jossa kommentoitiin komitean ehdotusta kotiteollisuuden viemisestä kansakouluihin: ”Antakaamme kansakoulun vielä olla rauhassa; antakaamme sen rauhassa varttua ja vakaantua. Sittemmin ehkä on vähemmän vaarallinen ryhtyä uusiin kokeisiin. Ja Jumala ties minä hetkenä vastaisuudessa asetettu komitea maanviljelyksen edistämiseksi puolestansa myöskin arvelee, että jokainen ehdoitus maanviljelyksen järjelliseksi harjoittamiseksi on perustettava yleiseen opetukseen ja etupäässä kansakouluun!” (Kotiteollisuuden edistämisestä 1873) Myöhemmin Uudessa Suomettaressa julkaistiin kaksiosainen artikkeli, Mikä tehtävä on kansakoululla kotiteollisuus-aidon edistämisessä?, jossa kirjoittaja pohtii, missä määrin ”kansakouluasian hyörittäjien ja pyörittäjien” ajatuksissa ”vilahtaa tuo vanhan-aikainen aateli-henki,

joka päättää työ-kansan luoduksi paljaaksi työ-koneeksi ja kuorma-juhdaksi. Tämän perusteen mukaan olisi kansan opettaminen pelkkää työhön totuttamista ja palvelukseen taivuttamista.” (Mikä tehtävä on... 1873)

Erityisesti keskustelu kotiteollisuusopetuksen asemasta kansakoulussa herättää kiinnostusta, sillä siinä käy selkeästi esiin ristiriita kansan sivistävästä ja toisaalta taidollisesta opettamisesta. Komiteanmietintö hakee perusteen taidolliselle kouluttamiselle yhtäältä taloudellisista ja toisaalta sivistävistä, kulttuurisista perusteista, joskin keskiössä on työmoraalin kehittäminen. Uudessa Suomettaressa esitetty kritiikki antaa ymmärtää, että myös kotiteollisuuden ympärillä käytiin keskustelua liberaalin talousajattelun siivittämän puolen ja kansansivistyksellisen, fennomaanisen puolen välillä.

5.2 Kontekstit ja kerrokset I – nälkävuodet ja edistys

Vuoden 1873 mietinnössä kotiteollisuus nähdään yhtäältä selviytymiskeinona katovuosien varalta ja toisaalta pyritään kohottamaan kansan yleistä osaamistasoa epäilemättä myös siksi, että teollisuudella olisi ulottuvillaan käsistään kätevää ja työn kunnian sisäistänyttä reserviä, miltä pohjalta maan kilpailukyky kasvaisi. Yleisperusteena käytetään kädentaitojen sivistävää vaikutusta. Huomionarvoista käsitteen myöhemmän evoluution kannalta on, etteivät mietinnön kirjoittajat niinkään painota perinteisen esinekulttuurin, kuin perinteisenä pidetyn työmoraalin ja taidollisuuden säilyttämistä. Joka tapauksessa painotus on kädentaidoista saatavassa taloudellisessa hyödyssä, olkoon kyse sitten omavaraisuudesta tai teollistumiskehityksen ansioksi tulevista taidoista.

Vuosisadan mittaan vapautunut elinkeinolainsäädäntö ja koetut nälkävuodet ovat keskeisellä sijalla suhteutettaessa komiteanmietintöä aikalaiskontekstiin. Tätä vasten korostuu kotiteollisuuden ajankohtainen käyttökelpoisuus hyvinkin instrumentaalisenä käsitteenä. Katovuosien uhkan kannalta kotiteollisuuden käsite on tunnistettavissa itsehuollon käytäntönä, mutta myös yleisemmin kansakunnan kasvavan taloudellisen menestyksen alkulähteenä, kun rahvasta neuvotaan työteliäisyyteen – ja siis pois epäsiiveellisestä ajantuhlauksesta.

5.2.1 Kotiteollisuus itsehuoltona

Kuten mietinnössä käy selväksi, yhtenä tavoitteena on kotiteollisuuden puhdistaminen merkantilismin siihen lyömästä leimasta ja elinkeinolain ehtojen vapautumisen myötä kannustaa maaseudun heikkotuloisimpiakin yritteliäisyyteen. Tämän voi tulkita ohjaamisena uuteen, vapaakaupan mentaliteettiin, mutta on myös ilmeistä, että ajatuksessa toistuu senaatin pulavuosina käyttämä avainmetodi työnteosta köyhäinavun ehtona ja vielä mieluummin itsensäelättämisestä kotiteollisuudella ilman avustuksia. Kun tämä oma apu-logiikka vielä yhdistyy ”koti-ahkeruuden siveelliseen ja sivistyttävään merkitykseen”, on mietinnöstä helposti luettavissa tavoite rahvaan kasvattamisesta itsehuoltoon.

Itsehuollon, edistyksellisyyden, sivistämisen ja muut kasvatuksellisuuden teemat toki toistuivat useissa 1800-luvun lopun yhdistyksissä, eikä kotiteollisuusmietinnön ajatukset filantrooppisuudessaan sinänsä ole poikkeuksellisia. Ruotsalaisesta köyhäinhoitopolitiikasta kirjoittanut Mikael Sjögren huomauttaa näkemyksen köyhyyden poistamisesta kasvatuksellisenä haasteena olleen tyypillinen liberaalismielisten uudistajien keskuudessa (Sjögren 2002, 137). Kuvaavaa on kuitenkin näiden uudistajien etäisyys nälkään ja köyhyyteen – köyhäinapua tarvitsevien tunnistamiseksi Sjögren kuvaa tuotetun luokittelun arvollisiin ja arvottomiin köyhiin: ”Oskariaanisen porvarillisen kulttuurin hyveitä normina käyttäen katsottiin, että toimeliaat, itsestään huolehtivat ja uhrautuvat köyhät olivat eräänlainen ”arvollisen” köyhän ideaalityyppi” (Sjögren 2002, 157).

Vuosien 1867–1868 nälkävuosia käsittelevässä artikkelissa Antti Häkkinen (1990) näkee nälkäkatastrofin oleellisena piirteenä jakautuneisuuden – Sisä-Suomen maattomien kärsimys oli pohjaton kun taas Helsingissä kokemus nälkävuosista saattoi jäädä lehtitietojen varaan. Lehtiartikkeleissa puolestaan korostui tilanteen synkistymisen myötä nälänhädän selittäminen jumalan rangaistuksena syntisen rahvaan tuhlaavaisuudesta ja veltoilusta. (Häkkinen 1990, 118-119) Ajatuskulut eivät siis juuri näytä muuttuneen niistä, joita Kaisa Kauranen raportoi 1830-luvun Rovaniemen pappismiesten keskuudesta (Kauranen 1999, 53-54). Häkkisen mukaan suuret nälkävuodet muodostivatkin muistiperinteeseen kollektiivisen kokemuksen, jossa yhtäältä toistuivat katkerat muistot avunjaon epäoikeudenmukaisuudesta ja toisaalta – ja aivan erityisesti – korostui kuva

kansan yksimielisyydestä ja rahvaan nöyryydestä (Häkkinen 1990, 118, 122).

Joskin mietinnön kirjoittajien voi olettaa olleen vilpittömän hyväntahtoisia pyrkiessään kehittämään kotiteollisuudesta katovuosien varalle käytännöllisen valmiuskeinon, joka vielä koulitettiin rahvaaseen koulujen ja kiertävän opetuksen kautta, tuottaa oma apu-ajatus kuitenkin uudestaan vanhoja merkityksiä maaseudun käsityöstä viheliäisenä hätäaputyönä, ja myös kurinpidollisena keinona – on sikäli merkillepantavaa, että komiteanjäsenenä oli myös Kuopion vankilanjohtaja Petter L. Hedman. Käsiteollisen valmistamisen arvoa pyritään kuitenkin nostamaan sen siveellisyyden, kulttuurisen ulottuvuuden kautta. Mietinnöstä on myös luettavissa vaatimus ”paremmasta kauneudentunnosta”. Niinpä ”koreilemisesta” luopunut, kotiteollisuutta harjoittava ahkera köyhä olisi ainakin ”arvollinen köyhä” ja taitojensa kautta myös sivistyneempi köyhä, toisin kuin suoraa avustusta kerjäävä kohtalotoverinsa.

Sivistyksellisen arvon ja valistuneen estetiikantajun perusteella on käsitettävissä, ettei kotiteollisuus itsehuoltona määriyty pelkästään sosiaalipoliittiseksi välineeksi. Pertti Alasuutari (1996) haastaa tutkimuksessaan Toinen tasavalta Ilkka Heiskasen kulttuuripolitiikan pitkän linjan analyysia kyseenalaistamalla Heiskasen rajallista 'kulttuuripolitiikan' määrittelyä. Alasuutari painottaa hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyvien politiikoiden merkitystä kansallisen itsemäärittelyksen kannalta, minkä pohjalta hän analysoi alkoholipolitiikan merkitystä suomalaisen kulttuurin muodostumiselle (Alasuutari 1996, 186). Samaa logiikkaa on syytä kaikin puolin soveltaa myös kotiteollisuuteen, mitä tukee mietinnössä toistuvat perustelut sivistyksestä ja kauneudentajusta. Keskeistä on, että nämä merkitykset limittyvät kotiteollisuuden käsitteeseen, joka nälkävuosien jälkimainingeissa piirtyy vahvimmin maalaistyöväestön oma-apuna.

5.2.2 Kotiteollisuus – edistyksen ruohonjuuri ja kiistakapula

Mietinnön lähtökohtana kotimaisen kotiteollisuuden edistämiseksi on todetusti edistyneiden teollisuusmaiden esimerkki, jonka mukaan käsiteollinen osaaminen ja valmistaminen näyttivät vahvasti liittyvän teollisuuden kasvuun, myös ennakoivan sitä. Siksi kotiteollisuutta pyritään vahvistamaan potentiaalisena teollisuuden kasvualustana.

Aikakautensa kontekstiin suhteuttaen mietinnössä on läsnä elinkeinovapautuksen tuoma murros: 1868 säädettiin, että jokaisen kunniallisen kansalaisen oli mahdollista harjoittaa käsityötä, kauppaa, teollisuutta tai laivanvarustelua niin maalla kuin kaupungissakin (Ylönen 2003, 22). Ajamalla kotiteollisuusopetusta kansakouluun pyrittiin todennäköisesti myös madaltamaan tämän lainpykälän hyödyntämistä erityisesti rahvaan keskuudessa, jolla ei ollut tukenaan maaomaisuutta, ja jonka kannalta katovuoden tuottama pula oli lähimmin ”tulemaisillaan”. Toisaalta tästä mahdollisuudesta kaupan ja teollisuuden harjoittamiseen seurasi Panu Pulman sanoin seuraava yhtälö: ”Kun jokaisella oli oikeus ja mahdollisuus omalla työllään ja yritteliäisyydellään elättää itsensä, seurasi siitä myös velvollisuus tehdä niin” (Pulma 1990, 176).

Siinä missä kotiteollisuus itsehuoltona vähensi kansantaloudelliselta kannalta valtion menoja, liittyi se toisaalta 1870-luvulta nousuun lähteneeseen teollisuuteen taustavoimana ja siten valtion tuloja kasvattavana työmuotona. Näin kotiteollisuuden määrittymisen kannalta näyttää vahvistuvan teollisuuden edistämiseen sitoutunut liberalistisuus, mutta tulkintaa ei kuitenkaan kannata tehdä aivan yksioikoisesti, sillä kuten edellä viittasin Virrankoskeen, käsiteollisella valmistamisella oli vahvat arvostajansa myös fennomaanien piirissä.

Irene Ylösen tulkinnan mukaan 1800-luvulla kotiteollisuutta tukivatkin juuri fennomaaniset piirit. Myös Virrankoskea siteeraten hän jatkaa, että 1800-luvun lopulla kotiteollisuusaatteeseen liittyi konservatiivinen ajattelu, jonka mukaan vastustettiin kaupungistumista ja teollistumista. (Ylönen 2003, 27-28) Virrankoski kuitenkin viittaa konservatiivisen ajattelun suhteen itse asiassa autonomian ajan loppuun, ja huomauttaa käsityön arvostuksen nousun liittyneen alkujaan juurikin teollisuuspyrkimysten edistämiseen (Virrankoski 1994, 678). Tarkastelemalla komitean jäsenten taustoja selviää, että mukana oli kyllä hyvinkin aktiivisia suomenmielisiä kuten Eligius Olsoni ja Karl Ferdinand Ignatius, mutta myös kotiteollisuuteen oletettavasti varsin pragmaattisesti suhtautuneita kuten maatalouden edistämisestä innostunut apteekkari Carl Johan Wiberg ja etenkin Axel Wilhelm Wahren, Forssan puuvillatehtaan perustaja. Vuoden 1873 komiteanmietintöä voi tältä pohjalta pitää ennemminkin kasvatusta ja edistystä korostavana kuin erityisen suomenmielisenä tai modernia vastustavana kirjoituksena.

Mietintöä arvostellaan fennomaanisessa Uudessa Suomettaressa erityisesti kansakoulun opetussisältöjen muuttamista koskien, sillä koululaitos halutaan varata tiedolliseen sivistämiseen. Kriittisempi äänenpaino epäilee kyseen olevan kansan kasvattamisesta teollisuuden työvoimaksi. Arvostelussa käy samalla ilmi kiistat rahvaan kouluttamisesta joko kansanvalistushenkisen sivistämisen tai pragmaattisen kätevyyskasvatuksen kautta – läsnä on varsin selväpiirteisesti käsitys ”yhteisestä kansasta”, jonka oikeasta johdatuksesta eliitti kiistelee. Vaikuttaa siis siltä, että kotiteollisuusopettamisen aseman määrittelyssä on kyse myös ”liberalistisen ahkeruuden” ja ”fennomaanisen sivistyksen” vastakkainasettelusta. Mietinnössä kyllä tulevat esiin niin pragmaattisuus kuin sivistyksellisyyskin, mutta painoarvo on selkeästi työmoraalin ja -tehokkuuden vahvistamisessa. Ylösen tietojen mukaan 1870-luvulla kansakoulun käsityönopetuksessa siirryttiinkin ammattiopetustyyppiseen käsityönopetukseen, kunnes parikymmentä vuotta myöhemmin palauduttiin Cygnaeuksen käsityöpedagogiaan (Ylönen 2003, 25).

1870-luku näyttäytyy voimistuvan kansallistietoisuuden vuosikymmenenä, ja sen kuluessa perustettiin kaksi aivan keskeistä taideteollisuuden organisaatiota, Taideteollisuusyhdistys vuonna 1875 ja Suomen Käsityön Ystävät 1879. Näiden perustamisessa Aimo Reitala (1977) näkee varsin perustellusti aattellisen jaon, jonka mukaan Suomen Käsityön Ystävät perustettiin fennomaanisena vastavetona liberalistiselle Taideteollisuusyhdistykselle (Reitala 1977, 163). Kuten 1874 Ruotsissa perustettu Handarbets Vänner⁸, myös Käsityön Ystävät pyrki luomaan suomalaista tyyliä, kun taas Taideteollisuusyhdistyksen C. G. Estlander suuntasi etäämmäs Pohjoismaissa virinneestä innosta luoda kansallisia tyylikäsityksiä. Niillä ei hänen mukaansa: ”ollut taloudellista merkitystä eivätkä ne olleet vientiteollisuutta” (Heinänen 2006, 153).

Käsityön Ystävien toimintaan liittyi alusta pitäen kansatieteellinen keräily, ja se toimi samoissa tiloissa ylioppilaiden etnografisen museon kanssa (Heinänen 2006, 152-153). On ilmeistä, että maaseudulla valmistetut käsityöt, kotiteollisuus, muodosti yhden ”aineiston” kansatieteelliselle keräilylle. Siten kotiteollisuuden kansallisromanttinen latautuminen on

---

8 Sofia Danielson kuvaa artikkelissaan Föreningen Handarbets Vännerin tavoitteita: ”Dess ändamål var 'att upptaga och i fosterländsk och konstnärlig riktning förädla den svenska hemslöjden, samt i allmänhet att söka införa en renare smakriktning inom handarbetet.’” (Danielson 2005, 51)

hyvinkin voinut alkaa jo ensimmäisen mietinnön ilmestyessä, olihan kotiteollisuuteen siinä jo määritelty ihanteellisen rahvaan koruttomuus, kunnollisuus ja ahkeruus.

Yleensä ottaen mietinnön ajatuksia voi kuitenkin pitää liberaalis-filantrooppisina, joiden tavoitteet kotiteollisuuden edistämisestä kuitenkin sijoittuvat kansaa ihannoivan fennomanian ja vapaata taloutta painottaneen liberalismiin välimaastoon. Vielä 1850-luvulla molempien ryhmittymien lähtökohdat muistuttivat toisiaan, joskin niiden strategiat siitä, kuinka Suomen ”valtiollisia ja yhteiskunnallisia instituutioita tuli vahvistaa”, erosivat toisistaan (Liikanen 1995, 120-121). Tämän samajuuruisuudenkin vuoksi kotiteollisuuden määrittäminen joko fennomaaniseksi tai liberaaliseksi ei tekisi oikeutta ilmiölle. Pohdinta on kuitenkin tarpeellista, jotta kotiteollisuuden historia ei automaattisesti lukeutuisi osaksi harmonista fennomaanista kansansivistystä, vaan tunnistettaisiin paremmin erilaiset intressit, jotka vaikuttivat järjestäytymisen historian taustalla. Tällaisella tunnistamisella on merkitystä myös sen kannalta, miten tulkinnat kulttuuripolitiikan historiasta muotoutuvat (ks. Sokka 2005, 18).

Kotiteollisuuden kohdalla on muistettava myös se, että sen kohteena ja oletettuna harjoittajana oli taloudellisessa niukkuudessa ja epävarmuudessa elänyt maalaisrahvas, johon nähden niin liberalistinen kuin fennomaaninenkin eliitti oli korkealla sosiaalisen hierarkian yläpäässä. Usein kansan nimissä toimivien fennomaanien lämpimin sympatia kohdistui talonpoikaistoon. Tätä korostaa Liikasen kuvaus, jonka mukaan mukaan tilaton väestö oli tunnetulle fennomaanille Agathon Meurmanille roskasakkia, jotka vain ”lisääntyivät kuin jänikset”, mitä nälänhädän lievitykseksi järjestetyt vaivaishoito ja aputyöt (kuten kotiteollisuus) edistivät (Liikanen 1995, 148-149). Meurmanin ajatukset ovat toki poikkeuksellisen kärkeviä, mutta vertailu osoittaa, että jos agraarifennomaanienkaan taustalta ei löydy vedenpitävää kansan ylistyksen linjaa, ei kotiteollisuusmietinnön tai edes C. G. Estlanderin liberalististen taideteollisuusajatusten taustalla ollut yksinomaan tuotantotehokkuuden hakeminen, vaan teollisuuden ja kätevyyden kehittäminen näyttäytyi isänmaallisena toimintana, jossa kansallista identiteettiä haettiin modernista elinkeinoelämästä (Klinge 1977, 157).

Vaikka kotiteollisuutta ei varsinaisesti määritellä, liittyy käsitteeseen vuoden 1873

komiteanmietinnössä jo monia kerroksia. Siihen nivoutuu pohjavireenä merkantilismin tuottama käsitys maaseudun käsityöstä rahvaan ja erityisesti rahvaan naisten vähäarvoisena käsityönä, mutta vastakkaisesti merkantilismille tarkoituksena on kotiteollisuuden edistäminen erityisesti koulutuskanavien kautta, joskaan erityisen yhdistyksen perustamisesta ei mietinnössä ole puhetta. 1860-luvun pulavuosien suurena opetuksena mietinnössä korostetaan kotiteollisuuden oma apu -logiikkaa, mikä toistui moneen kertaan vielä 1940–50-lukujen kirjoittelussa niin siirtolaisten kouluttamisesta, naisten työttömyyden torjunnasta kuin yleensä pienviljelijöiden leivän leventämisestä.

Kotiteollisuuden eduksi aukikirjoitetaan sen moraalinen kasvatuksellisuus ahkeruuteen, raittiuteen ja kaikinpuoliseen kunnollisuuteen. Tämä puoli on liittynyt niin kausityöttömyyden kuin kriisiaikojenkin hoitoon, mutta erityisen tuttu ajattelumalli on liennyt työkouluista ja esimerkiksi kehruhuoneista. Sen sijaan näyttäisi siltä, etteivät perinteisyyden ja kansanomaisuuden vuolas ihannointi vielä tässä vaiheessa ole kiteytyneet kotiteollisuuden merkitysulottuvuudeksi. Kotiteollisuuden matalasta taito- ja laatutasosta ja niiden jäämisestä teollisuustuotteiden varjoon ollaan kyllä huolestuneita, mutta perusteluita haetaan toisaalta kansantalouden kehityksestä, toisaalta ahkeruuden ja kätevyuden moraalis-siveellisistä vaikutteista.

Pelkistetysti sanoen pula ja nälkä sekä käsityön käyttö näiden ratkaisuksi ja kurinpitona muodostavat kokemustilan, jonka pohjalle kotiteollisuus-käsite rakentuu. Sana sinänsä on uusi, ja vapautuneen elinkeinolainsäädännön ja sivistyksellisten arvojen kautta tuotetaan tulevaisuuteen suuntautunutta käsitettä – siten kyse on temporalisoituneesta liikekäsitteestä. Merkittävää on, että käsite tuotetaan nimen omaan ylhäältä päin, jolloin korostuu käsitteessä käytetty määrittelemisen valta ja edelleen kotiteollisuuden määritelmällinen instrumentaalisuus sosiaali- ja kulttuuripoliittisena käytäntönä vapautuneessa talouspoliittisessa tilanteessa.

5.3 Komiteanmietintö 1908

Kotiteollisuuden edistämiseksi otettiin 1800-luvun loppupuolella uusia askelia. Vuonna 1886 kotiteollisuuden edistämiseksi ja kansankoulujen käsityöopetukseen myönnettiin 500 000 markkaa, ja vuotta myöhemmin alettiin myöntää valtion avustuksia käsityö- ja kotiteollisuuskouluille. 1888 senaatti teki kotiteollisuuden edistämiseksi viisivuotissuunnitelman, ja maanviljelysseurat aktivoituivat käsityökoulutuksen organisaattoreina. (Heinänen 2006, 172-173) 1887 valtionvaraintoimituskunta laati hallituksen toimeenpanemana tiedustelun maan kotiteollisuusoloista (KM 1908:20, 18). Myös useita käsityökouluja perustettiin. 1885 avasi ovensa Fredrika Wetterhoffin työkoulu Hämeenlinnassa, ja seminaarinlehtori Eero Mäkinen, Lauri Mäkisen (Kuoppamäki) isä, toteutti pedagogianäkemyksiään Sortavalan ammattikoulussa (per. 1881), jossa opetus keskittyi veistoon ja huonekalusuunnitteluun, joskin Mäkisen tehtaan tunnetuin tuote oli urkuharmoni. (Wetterhoff Oy 2009; Heinänen 2006, 173; Kuoppamäki 2008, 240-242)

Vuosina 1892-93 sattuneiden katojen jälkeen kotiteollisuuteen panostettiin jälleen: 1893 perustettiin Yleinen Käsityöteollisuusyhdistys, ja Suomen Naisyhdistys suoritti naisten kotiteollisuutta koskeneen tiedustelun (KM 1908:20, 20-21). Vaivaishoidon tarkastaja Gustaf Adolf Helsingius kirjoitti selvityksiä kotiteollisuuden merkityksestä, muun muassa Yleisen Käsityöteollisuusyhdistyksen julkaiseman Irtain väestö ja kotiteollisuus -kirjansen. 1900 pidettiin Helsingissä ensimmäinen yleinen kotiteollisuuskokous, jonka aloitteesta asetettiin komiteoita pohtimaan kotiteollisuutta. Näiden pohjalta Yleinen Käsityöteollisuusyhdistys anoi senaattia asettamaan kotiteollisuuskomitean. Teollisuushallituksen ja koulutoimen ylihallituksen annettua lausunnon asiasta komitea asetettiin toisen anomuksen jälkeen 1906. (KM 1908:20, 88-89)

Kotiteollisuus näyttää etabloituneen kuluneen 35 vuoden aikana jo melkoisesti, ja myös osa mietinnön jäsenistöstä työskenteli kotiteollisuuden parissa. Komitean jäseniä olivat kansallisromanttisesta nosteesta ja kotiteollisuudesta innostunut arkkitehti, Taideteollisuuskeskuskoulun taiteellinen johtaja Armas Lindgren; Kaarle William Koskelin, tilanomistaja ja vuoden 1907 eduskuntavaaleissa valittu Nuorsuomalaisen puolueen edustaja; ammattikoulunjohtaja Lauri Mäkinen; Alexandra Gripenberg, joka

toimi Naisyhdistyksen puheenjohtajana 1907 vaaleihin asti, jolloin hänet valittiin Suomalaisen puolueen edustajaksi; kutomakoulunjohtajatar Nanny Odenvall ja kotiteollisuuskaupan johtajatar Aina Snellman. Komitean puheenjohtajana toimi sosiaaliliberaali, wrightiläistä työväenliikettä johtanut huonekalutehtailija ja kunnallisneuvos Viktor von Wright.

Vuonna 1908 ilmestyneessä komiteanmietinnössä ensimmäiseksi tehtäväksi on otettu ”tarkoin määritellä se ala, mihin tehtävä kohdistuu.” Määrittely on erityisen tarpeellista koska ”käsityön ja kotiteollisuuden käsitteet ... rajoittuvat nimittäin siksi läheisesti muutamiin muihin tuotantomuotojen käsitteisiin, että tällainen selvittely, tällainen ääriivivain piirtäminen on ollut välttämätön.” (KM 1908:20, 1) Lähtökohdaksi määrittelyntekoon on otettu ajankohtainen taloustieteellinen viitekehys, ja erityisesti keskieuropallaiset tutkijat Stieda, Bücher ja Schmoller. Heistä Gustav Schmollerin esitys kotiteollisuuden kolmesta päähaarasta saa eniten huomiota ja sen kautta selvitetään myös suomalaista kotiteollisuutta. Schmollerin jaon keskimäinen haara kuvaa mietinnön mukaan parhaiten pohjoismaista kotiteollisuutta, jonka muodostavat ”ne maalaiset kotiteollisuushaarat, joihin pikkutalolliset ja päiväläiset perheineen käyttävät joustoikaansa, saaden siitä, varsinkin vuori- ja metsäseuduissa, useinkin tarpeellista lisää niukkaan elantoonsa” (KM 1908:20, 2).

Kirjoittajat huomaavat kuitenkin pian vaikeuksia kielen suhteen. Saksan 'Hausindustrie' taipuu kyllä ruotsin 'hemindustriksi', viitaten kustannusjärjestelmäkäsityöhön (Verlagssystem, förlagshantverk) (ks. Vainio-Korhonen 1998, 9), jolloin ruotsinkielen 'slöjd' jää merkitsemään sekä kotitarve- että ansiokotiteollisuutta. Ongelmalliseksi muodostuu se, ettei suomen 'kotiteollisuutta' voi liittää suoraan mihinkään edellisistä, joten se saa kattaa molemmat.

”Mutta suomenkielessä ei voida yhdistää kotiteollisuuskäsitettä mihinkään edellämainittuun ryhmään, vaan täytyy siihen paitsi kustannusjärjestelmällistä tuotantoa sisältyä myöskin elinkeinontapaisen kotiteollisuuden; mutta kun ollaan näin pitkällä, on vaikeata olla ulottamatta samaa mimitystä myöskin kotitarvekotiteollisuuteen, etenkin koska kielessä ei ole mitään muuta tähän sopivaa sanaa.” (KM 1908:20, 3)

Tällä kattavuudella kirjoittajat pääsevät perustelemaan kotiteollisuuden merkityksiä. Joskin saksalaiset lähteet kertovat, että ”kotiteollisuuden alalla toimiva työväki on kukin yksikseen ja samoin ryhmänäkin mitä heikoimpaa, alhaisimmalla kannalla olevaa köyhälistöä” tähdennetään mietinnössä, että he myöskin ”myöntävät” ja ”tunnustavat” että sopivissa oloissa ja oikein järjestettynä kotiteollisuus voisi menestyäkin. (KM 1908:20, 8) Kun Pohjoismaissa luonto ja ilmasto eriävät Keski-Euroopasta ja täällä vallitsevat ”alkuperäisemmät yhteiskunnalliset olot”, päädytään siihen että ”on vaikeampi ehdottomasti tuomita sitä vanhentuneeksi ja sosiaalisesti vahingolliseksi tuotantomuodoksi.” (KM 1908:20, 9)

Kotiteollisuus on näin määritelty pienillä viljelyksillään elelevän vähävaraisen väestön keinoksi leventää leipäänsä. Mietintö edelleen huomauttaa, että parhaiten kotiteollisuustuotteista menestyvät ”kansallisten, kansanomaisten mallien mukaan valmistetut tuotteet, joihin käytetään ammoisista ajoista kansan keskuudessa tunnettuja valmistustapoja.” Toisaalta, soveltamalla uusia keksintöjä on kotiteollisuudesta mahdollista saada ”kansallispääoma, jolla on vielä arvaamaton arvo.” (KM 1908: 20, 12)

Kotiteollisuutta ei tulkitakaan ainoastaan tuotannon muotona, sillä se sidotaan hyvin tiiviisti myös kasvatuksellisuuteen ja sivistyksellisyyteen. Mietinnössä kuvataan hyvin selväsanaisesti tavoitetta kansan koulumisesta taloudelliseen ajatteluun:

”Pääasiana on, että samalla, kuin kansalle opetetaan tai siinä jälleen viritetään jonkin kotiteollisuuden taito, myöskin tehdään, mitä voitavissa on, jotta kansa oppisi kaupan alalla, niin hyvin ostossa kuin myynnissä, valvomaan omia etujaan. Tässä kohden on yhdistys-elämällä ja osuustoiminnalla tärkeä tehtävä.” (KM 1908:20, 14)

”On näet yhtä tavallista kuin surkuteltavaakin, että meikäläiseltä rahvaalta puuttuu käsitystä siitä, kuinka tärkeitä on käyttää aikansa taloudellisesti tuottavalla tavalla.”(KM 1908:20, 81)

Lisäksi ajankohtaiset vaatimukset lyhennetystä työajasta tyrmätään lyhytnäköisyytenä, joka vain entisestään heikentää kotiteollisuuden asemaa ja uhkaa työmoraalia:

”Myöskin maaseudulla palkollisten ja päiväläisten keskuudessa se käsitys on päässyt yhä yleisemmäksi että työaika olisi lyhennettävä, ja tämän rinnalla

haluttomuus kotiteollisuustoimintaan maanviljelysaskareilta vapaina hetkinä on tullut yhä suuremmaksi. Kun siis miesten kotiteollisuuden alalla vallitsevan tietämättömyyden ja yksinkertaisimpienkin kotiteollisuuskalujen puutteen lisäksi tulevat vielä tällaiset käsitykset, niin ei ole ihmeteltävää, että kotiteollisuustoiminta, erittäinkin miehisen väestön keskuudessa, on jäänyt näin alhaiselle kehityskannalle.” (KM 1908:20, 82)

Kolmen hyveen liitto, ahkeruus, kätevyys ja sivistyneisyys näyttävät olevan korkeimmalla siellä, missä kotiteollisuus on vahvimmillaan. Niin taloudellisen kuin kulttuurisenkin kehityksen nähdään olevan siis vahvassa vuorovaikutussuhteessa kotiteollisuuden kanssa. Viitaten vuoden 1873 komiteamietintöön todetaan kotiteollisuuden aiemmin olleen aktiivisinta Turun ja Porin sekä Vaasan lääneissä. Nämä seudut näkyivät olleen yleisesti tunnettuja myös ahkeruudesta ja kätevydestä.

”Tässä ilmenee se merkillepantava seikka, että kotiteollisuus on korkeammalla kehityskannalla niillä paikkakunnilla, missä myös yleinen kulttuuri on pitemmälle kehittynyt ... Jotta kotiteollisuutta suuremmassa määrin voisi syntyä, vaaditaan myöskin, että väestö kehityksessään on ennättänyt päästä niin pitkälle, että sivistyksen mukana kasvavat tarpeet ehdottomasti vaativat tällaista kotiteollisuutta.” (KM 1908:20, 16-17)

Kätevä ja ahkera kotiteollisuuden harjoittaja ajattelee taloudellisesti ja tekee siis kauppaa. Mietinnössä tähdennetäänkin, että kotiteollisuuden painopiste on elinkeinokotiteollisuudessa (ansiokotiteollisuudessa). Osittain tästä nousevat kotiteollisuuden määritysongelmat, sillä kotiteollisuus pyritään määrittämään ammatiksi ja elinkeinoksi sen kuitenkin varsinaisesti olematta sitä. Tämä käy ilmi, kun mietinnössä kuvataan kotiteollisuuteen kohdistettua kritiikkiä: ”sosiaalipolitiikoitsijan” arvostelun kerrotaan johtuvan siitä, ettei työsuojelulainsäädännön mukainen ammattientarkastus yletä kotiteollisuuden harjoittajiin. He myös ansaitsevat teollisuustyöntekijötä vähemmän ja ajautuvat helposti riippuvaisiksi työnantajistaan. (KM 1908:20, 72) Vastine kritiikkiin lähtee liikkeelle terveydellisillä perusteilla, jota tukee ulkomailta saatu esimerkki:

”Täydellä syyllä voitane väittää, että kotiteollisuuden harjoittajat elävät edullisemmissa terveyshoidollisissa oloissa, kuin suuri osa ympärillä asuvaa väestöä. Tätä väitettä tukee kokemus niistä maista, joissa kotiteollisuutta on pitemmän aikaa harjoitettu.” (KM 1908:20, 72-73)

Koska menestyksestä kotiteollisuutta harjoitetaan vain hyvin valaistuissa ja puhtaissa

tiloissa, työntekijän oma etu ”pakottaa hänet mahdollisimman pian hankkimaan itselleen valoisan ja siistin työhuoneen” ja niinpä ”jos hän vaan on huolellinen, verrattain helposti ansaitsee sen vähäisen rahamäärän, joka on tarpeen sellaisen työtuvan rakentamiseen, josta suurella osalla kaupunkien käsityöläisistä olisi täysi syy kadehtia maalaistyöläistä.” (KM 1908:20, 73) Vaikuttaa lähestulkoon siltä, että kotiteollisuus on kuin hyvinvoinnillinen näkymätön käsi, joka automaattisesti ohjaa ahkerat ja kunnolliset harjoittajansa hyvinvointiin ja tyytyväisyyteen maaseudun rauhassa.

Vaikka mietintö myöntää, että kotiteollisuudessa tulotaso on teollisuutta alhaisempi, vakuutetaan kotiteollisuuden lisätulojen olevan ”omansa laskemaan maalaistyöläisen taloudelle tukevan perustan” (KM 1908:20, 75). Kun kotiteollisuutta verrataan teollisuusmaissa yleistyneeseen tapaan teettää vaatetusteollisuuden viimeistysvaiheita kotityönä, mikä saattoi tarkoittaa esimerkiksi napinompelua urakkatehtävänä tehtaille, näyttäytyy kotiteollisuus mielekkäänä elinkeinona. Näin ollen:

”Se, joka puolueettomasti koettaa tarkastella asioita, joihin sen kysymyksen arvosteleminen perustuu, kannattaako kotiteollisuutta parantaa, tulee kai varmasti siihen käsitykseen, että kotiteollisuudella on olemassa-olon oikeutus ainakin niissä maissa, joiden asukkaiden, kuten esimerkiksi Suomessa, täytyy taistella maan hedelmättömyyttä ja kovaa ilmastoa vastaan.” (KM 1908:20, 76)

Arvioidessaan kotiteollisuuden taantumisen syitä nähdään selkeimmäksi syyksi kilpailu kasvavan teollisuuden ja kaupan kanssa. Teollisuuden ”tavatonta kehitystä” kuvataan kasvuluvin, joiden mukaan teollisuuden työntekijöiden määrä sekä tuotannon bruttoarvo olivat kolminkertaistuneet vuodesta 1885. (KM 1908:20, 77) Kuluttajatkin ostavat mieluummin ”koreita tehdastuotteita” kuin ”kotiteollisuuden kestävämpiä tuotteita”, mistä puolestaan päästään siihen, ettei maassa ole ollut ”ainoatakaan henkilöä, jolla olisi ollut yksinomaisena tehtävänä toimia kotiteollisuusasian hyväksi” (KM 1908:20, 81). Samaisena vuonna komiteanjäsen Lauri Mäkisestä (Kuoppamäki) tulikin Teollisuushallitukseen kotiteollisuustarkastaja, missä virassa hän toimi kuolemaansa asti. Teollisen tuotannon kasvusta huolimatta erityisesti ansiokotiteollisuuden uskotaan menestyvän, minkä kautta myös yhdistystoiminnan odotetaan vilkastuvan ”rahvaan eikä ainoastaan harvalukuisten amatöörien puolelta, ja vielä uinailutilassa oleva yritteliäisyys

saadaan elpymään tälläkin kansallisen elinkeinoelämän alalla” (KM 1908: 20, 83).

5.4 Kontekstit ja kerrokset II – kansallismielisyys ja moderni tyyli

Mietinnön lähtökohtana on kotiteollisuuden määrittelemisen sen taloudellisten vaikuttimien kautta ja jälleen mietinnössä vedotaan ulkomailta saatuihin kokemuksiin. Näiden kokemusten saamiseen on todella panostettu, sillä Alexandra Gripenbergin raportti tutustumismatkoista useisiin Euroopan maihin (ml. Irlanti, Sveitsi, Saksa, Tanska ja Venäjä) muodostaa lähes 400-sivuisen liitteen. Liitteenä on myös raportti kotiteollisuuden tasosta Suomessa vuonna 1906 Kuopiossa pidetyn kotiteollisuusnäyttelyn pohjalta, minkä perusteella vaaditaan kovempia otteita kotiteollisuuden edistämiseksi.

Toista kotiteollisuusmietintöä valmisteltiin varsin tapahtumarikkaitten vuosien aikana. Useat järjestöt ja yhdistykset olivat aktivoituneet ja kasvattivat jäsenmääriään. Teollistumisen voimistama kaupungistuminen ja työväen ongelmat olivat kuumimmillaan 1905 suurlakon aikana, ja 1907 uudistuksen myötä käytäntöön tulivat yleiset ja yhtäläiset vaalit. Viktor von Wrightin johtaman työväenliikkeen oli ohittanut jo vuosia aiemmin sosialistinen ja pitkälti raittiusliikkeeseen perustunut joukkoliike (Sulkunen & Alapuro 1987, 142-152; Turunen 1987, 211-212). Vuosisadan vaihdetta leimaavat voimakkaasti myös nk. sortovuodet ja yhä voimistunut nationalismi. Suomikiihko ja kansallisromanttinen henki toistuivat vahvasti niin kuvataiteessa kuin erityisesti myös Armas Lindgrenin edustamassa *l'art nouveau* -tyylisuuntauksen läpikäynnissä arkkitehtuurissa ja taideteollisuudessa.

Aikakauden turbulenssi on tulkittavissa myös mietinnön sivuilta, ja olisi varmasti tulkittavissa useita eri näkökulmia painottaen. Analyysissäni käsittelen toisaalta erityisesti kotiteollisuuden liberalistisuuden polveutumista ja toisaalta kansallisromanttisen tyylin merkitystä, joita pidän keskeisimpinä kotiteollisuuden määrittäjinä. Yleisesti ottaen vuosisadan vaihdetta ja vuoden 1908 komiteamietintöä voi pitää kotiteollisuuden organisoitumisen ja määrittymisen kannalta hyvin merkityksellisenä aikakautena.

5.4.1 Liberaali kansallismielisyys

Komiteanmietinnössä käy selvästi ilmi kansallisromanttiset painotukset, kun kotiteollisuuden menestymisen pohjaksi kuvataan kansanomaisten, alkuperäisten esineiden valmistus alkuperäisillä tekniikoilla. Ajankohtaan nähden kansallisromanttinen painotus onkin enemmän sääntö kuin poikkeus, sillä ”kansan kulttuuriin” viittaaminen pohjimmiltaan muodostaa perustan, jolle suomalaista kansallisvaltiota rakennettiin. Kertomus uinuvasta kansasta, joka 1800-luvun lopulla herää rakentamaan poliittista järjestelmää kulttuurinsa, erityisesti folklorensaa päälle, on Pertti J. Anttonen mukaan muodostunut jopa itsenäisen kansallisvaltion perustamisen esikuvaksi. (Anttonen 2005, 156-159)

Ruotsalaisen etnologian professori Barbro Kleinin mukaan myös käsityön alan liikkeitä voi pitää perinteenkeruun ja arkistoinnin rinnalla symbolisen, vahvan kansallisperinteen luojina. Rikkaan kulttuuriperinnön oli määrä osoittaa tavallisen kansan kukoistava luovuus. Tavallinen, maaseudulla asuva kansa nähtiin myös puhtaan kansanperinteen ylläpitäjänä, mihin muut kansanosat, kuten kaupunkilaiset, eivät kyenneet (Klein 2000, 33); Ruotsissa kotiteollisuuden ja käsityön tutkimukseen onkin kiinnitetty kasvavassa määrin huomiota, myös aatehistorian osalta (Lundahl 1999, 9-14).

Kleinin tulkinta pätee myös suomalaisessa kontekstissa ja kansallisperinteen korostus korreloi myös fennomaniaan yhdistetyn (talonpoikaiseen) kansaan vetoamisen kanssa (ks. Liikanen 2003, 279). Yleisenä perusteena kotiteollisuuden fennomaanisuudelle vaikuttaakin usein olevan siihen yhdistynyt kansanomaisen tyylin ihailu tai sitten viittaus fennomanian auktoriteetin J. V. Snellmanin käsityksiin käsiteollisuustyöntekijöitten hyvinvoinnista (vrt. Virrankoski 1963, 469-470, Ylönen 2003, 21-22; Heinänen 2006, 174).

Kuten Heinänen väitöskirjassaan kuvailee, on talonpoikaisuudelle ominainen kotiteollisuus todennäköisesti ollutkin fennomaaneille huomattavasti paljon läheisempää kuin urbaani teollisuus (Heinänen 2006, 174). Kerstin Smedsin tutkimuksiin viitaten kuitenkin myös Heinänen huomauttaa, ettei kotiteollisuutta ole syytä määritellä erityisen fennomaaniseksi,

sillä kotiteollisuuden toimeenpanevia aktiiveja olivat esimerkiksi innokas svekomaani Frithiof Neovius, joka toimi 1891–1893 keskushätäapukomitean puheenjohtajana ja oli perustamassa sen tilalle Suomen Yleistä Käsateollisuusyhdistystä, sekä liberaalina uudistajana meritoitunut, talousosaston varapuheenjohtajana toiminut Leo Mechelin. (Heinänen 2006, 174).

Kotiteollisuuden fennomaanisuus–liberalistisuus pohdiskelun syynä on suomalaisen kotiteollisuuden tutkimuksen olemattomuus. Kotiteollisuuden yleisfennomaanisuutta voi myös suhteuttaa Vesa Vareksen näkemykseen suomalaisen liberalismien tutkimisen vähyydestä ja sen monikäsitteisyydestä, jolloin liberalismien nimissä on voitu olla hyvinkin erimielisiä (Vares 2000, 7; 14-15). Kotiteollisuutta koskevissa komiteamietinnöissä taloudellinen kannattavuus on keskeisellä sijalla ja niistä käy ilmi (sosiaali)liberalistisiksi tunnistettavat seikat, mutta myös sinänsä ”fennomaaniset”, kansallisromanttiset ajatukset. Niinpä oman tutkielmani osalta on huomattava, että liberalismi näyttäytyy osin myös yrjäkoskislaisen fennomanian taloudellista edistystä painottavana vastapoolina.

Vuoden 1873 mietinnössä oli jo nähtävissä kotiteollisuuden edistämisessä vallalla ollut idealismi kotiteollisesta itsehuollosta ja työn kunniaista. Vuoden 1908 mietinnön kohdalla taloudellisen ihmisen kasvattaminen yritteliäisyyteen on vielä selkeämmin esillä, mikä edelleen liittyy kansanomaisuuden ihailuun. Kun mietinnön puheenjohtajana toimi sosiaaliliberaalisuudesta tunnettu Viktor von Wright, on perusteltua pohtia, millä tavoin liberalismien kehityspolut näkyvät kotiteollisuusmietinnön sisällöissä, ja edelleen, miten liberalismien voi katsoa muovanneen kotiteollisuuden käsitettä.

Vaikka liberalismia ja fennomaniaa pidetään alkujuuriltaan samansuuntaisina (Liikanen 1995, 125; Vares 2000, 23-24), olivat ne 1880-luvulle tultaessa ajautuneet selkeästi eri leireihin. Niinpä ensimmäinen liberalistinen puolue ja ohjelma, jotka yritettiin perustaa vuosina 1880-81, joutuivat armotta fennomaanien kritiikin kohteeksi ja Vareksen mukaan erityisesti Snellman ”nuiji liberaaleja säälimättömästi”, minkä jälkeen useimmat puoluetta perustamaan pyrkineet siirtyivät ruotsinmielisiin (Vares 2000, 27-28). Suomalaisen liberalismien historiaa tutkineen Vareksen mukaan tätä järjestäytymisyrittystä ei voi pitää liberaalisen nuorsuomalaisuuden edeltäjänä, vaikkakin se osaltaan muodosti ”henkistä

traditiota, jolle nuorsuomalaisuus lopulta hakeutui” (Vares 2000, 25). Samoihin aikoihin myös Suomalaisen puolueen sisälle oli syntynyt sen jakautumiseen lopulta johtava fraktio, josta nousi radikaalinationalistinen KPT-ryhmä, sekä maltillisempi Valvoja-ryhmä. Molemmissa tavoitteena oli yhteiskunnallinen uudistaminen, johon vaikutteita haettiin aktiivisesti muualta Euroopasta – keskeisiä olivat saksalaisesta katederisocialismista otetut vaikutteet (Vares 2000, 31; 40).

Se, miksi kotiteollisuuteen on mahdollista yksioikoisestikin lyödä fennomanian leima, johtunee perimmältään siis siitä, että suomenkielinen liberalismi nousi fennomanian pohjalta 1800-luvun lopulla osana suurta suomalaisuusliikettä, ollen aluksi luonteeltaan ”nationalistinen ryhtiiliike”. Vareksen mukaan nationalistinen KPT ei ollut läheskään kaikin osin liberalistinen liike, mutta hänen mukaansa liberalismi alkoi merkitä yhteiskuntaa uudistavaa ajattelua, kun se sitä ennen oli ”mielletty suomenruotsalaisten ei-kansalliseksi harrastukseksi.” (Vares 2000, 33) 1880–90-luvun vaihteessa niin KPT kuin Valvoja-ryhmäkin liudentuivat, mutta Suomalaisen puolueen jakaantuminen vanhoihin ja nuoriin vahvistui: 1894 nuoret julkaisivat oman puolueohjelmansa. (Vares 2000, 41-43, 49)

Suomalaisen liberalismiin taustalta löytyy siis toisaalta ruotsinkieliseen eliittiin yhdistettyä edistyksellistä kansainvälisyyttä, mutta erittäin voimakas tekijä on myös sinänsä suomikiihkoisen nationalismi. Nationalismissa luonnollisesti korostui kansan arvokkuus. Myös kotiteollisuuden piirissä edistyksen mallia haettiin Länsi- ja Keski-Euroopan teollistuneista maista, mutta jatkuvana ja yhä tärkeämpänä juonena kulkee kansanomaisuuden ihailu, minkä rooli kasvaa nationalismin myötä. Nuorsuomalaisuuden arvomaailman voi katsoa heijastuvan vuoden 1908 komiteanmietinnön eetoksessa, jossa rahvas sivistyy kotiteollisuuden avulla rauhanomaisiksi yhteiskunnan taloudelliseksi toimijoiksi, jotka toisintavat perinteisiä esineitä. Kädentaidoissa kulttuuristunut rahvas muodostaa ihanteellisen, hiljaisen kansan, joka pysyy maaseudun rauhassa käsittäen eliitin toimet omaksi parhaakseen.

KPT-ryhmään kuuluneen Juhani Ahon romanttisessa kansankuvauksessa on luettavissa Antti Häkkisen huomion mukaisesti kokemus nälkävuosista sekä pulan mystifioituminen ja muuttuminen ihanteeksi nälän nöyrytyksestä, yksimielisestä rahvaasta (Häkkinen 1990,

121). Otteessa korostuu ”kansan” museaalisen staattinen objekti-asema, jota kansanomaisuudesta viehättynyt eliitti voi tarkastella.

”Onnellisia ihmisiä! Ei heidän majaansa tunnu muut tuulet kuin mitä ilmassa liikkuu – ihmiskunnassa liikkuvista myrskyistä ei heidän sydämensä tunne mitään. ... Kerrankin tulin muutamaan mökkiin, jossa perhe oli juuri ruualta päässyt. Mies poltteli piippuaan ja vaimo istui kätkyessä ja imetti pientä lastaan. Molempain kasvot olivat kovasta työstä ja huonosta ruuasta laihtuneet ja kalpeat, mutta kumminkin puhuivat he aivan tynesti, miten alkoivat koettaa päästä talven yli. ... Viime vuonna näillä ajoilla oli mies tullut siihen metsään ja päättänyt ruveta katselemaan talon sijaa. Heillä ei ole vielä peltoakaan eikä mitään viljelystä. Säästöissä ei ole mitään talven varaksi. Saa nähdä kuinka he pääsevät talven yli. Usein haluan, että tati tai joku pojista olisi mukana, että saisi yhdessä tutkia ja ihailia luontoa ja kansaa. ... Kuinka hauska olisi sanoa aina: 'kas tuo on tyypillistä – mainiota – kaunista, se ja se sopisi novellin aiheeksi jne.'” (J. Aho E. Järnefeltille 24.10.1881, Aho 1986, ks. Vares 2000, 39-40)

Nationalismia ja kansan ihailua ei mitenkään estänyt se, että nämä ihailijat olivat taustaltaan usein urbaania eliittiä, joiden maailma jokseenkin rajautui Helsinkiin. Varesen kuvailun mukaan ”nuorsuomalaisuus oli syntynyt kaupunkiälykköjen liikkeenä agraaris-luterilaiseen maahan; se oli luonteeltaan elitistinen, ei kansanliike, ja sillä oli jatkuvasti vaikeuksia luoda riittävän maanläheisiä ohjelmia ja tavoitteita” (Vares 2000, 56). Tämä kuvaus vastaa erittäin hyvin myös kotiteollisuus”liikkeen” olemusta. Kotiteollisuudesta keskustelevat ja sen oikeutuksen puolesta kirjoittavat edistysmieliset sivistyneet ja varsin vakavaraiset henkilöt, joiden on mahdollista – vailla käytännön kokemusta kotiteollisuudesta elinkeinona – vetää johtopäätöksiä kotiteollisuuden hyvää tuottavista kehistä ja tuottaa ne sellaiseen muotoon kuin heidän ideologiansa kannalta olisi suotavaa. Erityisesti taloudellisuus- ja yritteliäisyysihanteiden vuoksi kotiteollisuuden käsitteen voi katsoa liittyvän vahvasti liberalistiseen mentaliteettiin sen käytännöllisenä ilmentymänä, minkä vuoksi olisi mielekäästä suhteuttaa kotiteollisuuden historiaa laajemmin suomalaisen liberalismiin historiaan sen sijaan, että tulkitseisi sitä ylimalkaisesti talonpoikasta traditionaalisuutta ja konservatiivisuutta representoivana fennomaniana.

5.4.2 Kansanomaisuuden modernius

Nationalistisen liberalismien ohella toinen 1908 mietinnössä läpikäyvä vire perustuu brittiläisten John Ruskinin ja William Morrisin taideteollisuusidealismiin. Keskiajasta innostunut Ruskin korosti taiteen sosiaalisia ja kasvatuksellisia merkityksiä ja tahtoi lähentää kansaa taiteeseen. Käytäntöön Ruskinin käsityksiä pyrki soveltamaan William Morris, joka opettajansa tavoin ”uskoi keskiaikaisten työskentelytapojen parantavaan voimaan.” (Heinänen 2006, 72) Heinäsen mukaan Ruskinin ja Morrisin ajatusten uutuutena oli kansallisen ja kokonaisvaltaisen taideilmaisun kehittäminen. Liikkeen innoittamana eri puolilla Eurooppaa syntyi työpajoja, joissa työskennelleiden uudistumismielisten taiteilijoiden tavoitteena oli saattaa taide kaikkialle arkeen ja arjen esineisiin. (Heinänen 2006, 72-73)

Samaan aikaan kehittyi vanhoja kertaustyylejä vastustanut l'art nouveau, joka varioitui erilaisin nimikkein: Liberty Style, Tiffany Style, kansallisromantiikka, Jugendstil ja monia muita. Tyypillistä oli yhdistellä luonnosta saatuja virikkeitä ja erityisesti keskiaikaisia vaikutelmia – merkittävä tyylien muotoutumisessa oli myös vuosisadan vaihteessa suosittu japanilainen tyyli. (Heinänen 2006, 74) Heinäsen tutkimuksen mukaan Albert Edelfelt kirjoitti Ateneum-lehdessä 1898 Euroopassa vallitsevasta uudesta taiteesta; A. W. Finch puolestaan toivoi 1901 Ateneum-lehdessä julkaistussa kirjoituksessa, että Arts & Crafts -liike ymmärrettäisiin myös ideologisesti, moraalisen ja kasvattavana liikkeenä (Heinänen 2006, 76-77). 1902 Armas Lindgren raportoi Kotitaide-lehdessä The New Crusade -yhdistyksestä, jonka mallin mukaisesti myös Suomessa tarvittaisiin ”ristiretki industrialismia, liiallista kulttuuria ja komeilunhalua, mutta ennen kaikkea huonoa makua vastaan.” (Heinänen 2006, 78) Arts & Crafts -liike tuli Suomessa nopeasti tunnetuksi – kirjoituksessaan interiööritäiteestä 1908 Gustaf Strengell totesi Ruskinin ja Morrisin ajatusten olevan niin tuttuja, että olisi tarpeetonta niitä tarkemmin eritellä (Heinänen 2006, 80).

1800-luvun loppua kohti ja 1900-luvun alussa Suomessa omaksuttiinkin uusi tyyli, johon sovellettiin innokkaasti kansanomaisia piirteitä. Suomessa tyyli näkyi arkkitehtuurin lisäksi kuvataiteilijoiden töissä, ehkä kirkkaimpana esimerkkinään Akseli Gallen-Kallela.

Kansanomaisuudesta olivat innostuneet useat arkkitehdit, kuten Yrjö Oskari Blomstedt, Toivo Salervo ja Armas Lindgren. He kaikki työskentelivät aktiivisesti myös kotiteollisuuden edistämiseksi. Blomstedt teki kotiteollisuuskoulujen tarkastusmatkoja 1903–04 sekä kehitteli mallin yhteistoiminnasta (osuuskuntatoiminnasta), jonka avulla menestyksekkäs kotiteollisuus organisoitaisiin. Jyväskylän seminaarin veiston opettaja Salervo puolestaan pyrki muun muassa edistämään seminaarilaisten opetusvalmiuksia kotiteollisuuden alalla. Vuoden 1908 komiteanmietinnössä huomioidaan uusi taideteollinen virtaus ja tunnustetaan myös sen vaikutus kotiteollisuuteen:

”Toinen seikka, joka osaltaan on kohdistanut yleisen huomion kotiteollisuuteen, on se liike, joka 19:nneen vuosisadan viimeisinä vuosikymmeninä yhä voimakkaammin on pyrkinyt luomaan uusia aiheita, uusia tyylimuotoja taideteollisuuden alalla. Tahdottiin vapautua kaikesta kuluneen tavan mukaisesta tyylittömyydestä, joka silloin vielä suuremmassa määrin kuin osittain vielä nykyään oli ominaista huonekalujen, verhostimien, mattojen, taideteollisten koriste-esineiden y.m. valmistuksessa. Myöhemmin nämä pyrkimykset ovat kehittyneet vapaammin sovelluttamaan, muovailemaan ja muuntelemaan näitä aiheita, pysymällä kuitenkin uskollisesti kansantieteellis-kansallisella pohjalla ja taideteollisessa suhteessa arvokkaampia tuloksia silmällä pitäen, asettamalla aina käsintehty tuotteet ehdottomasti etusijaan tehdastuotteiden rinnalla. Luonnollisesti tämä taideteollisuuden parasta tarkoittava työ on vaikuttanut myöskin taloudellise[n] kotiteollisuuteen yleensä. Taidekotiteollisuuden hyväksi meillä vuodesta 1876 lähtien on toiminut Suomen Taideteollisuusyhdistys. Erityisesti naisten taideteollisuutta vuodesta 1879 lähtien on harrastanut 'Käsityön Ystävien' yhdistys.” (KM 1908:20, 88)

Kotiteollisuus linjataan hyvin selkeästi Arts & Crafts -liikkeen aatteisiin ja sen luomaan uuteen, moderniin tyyliin, joka perustuu ”kansanomaisuuteen”. Vaikka tämä vahvistaakin kotiteollisuuden sitoutuneisuutta perinteisyyteen ja alkuperäisiin muotoihin, käy ilmeiseksi, että kotiteollisuutta määriteltäessä oltiin vahvasti ajantasalla kansainvälisistä taideteollisista virtauksista. Heinäsen mukaan Suomesta oli käsityön ja kotiteollisuuden alalla kiinteät suhteet Pohjoismaihin, ja alan järjestäytymisessä Suomi oli jopa esimerkillinen. Pohjoismaissa käsityöhön liittyvät huolenaiheet ja tavoitteet olivat samankaltaisia. Pelättiin teollisuuden vaikutusta käsityöharrastuneisuuteen ja tuotteiden laatuun, ja samalla pidettiin lähtökohtana, että kotiteollisuustuotteitten esikuvana olivat alkuperäiset ja paikalliset kansanomaiset mallit: ”Katsottiin, että kotiteollisuus ei ole ainoastaan elinkeino, vaan kulttuuriteko, jossa kuvastuu kansojen tunteet ja sitoutuminen

kotiseutuun ja kotimaahan.” (Heinänen 2006, 147)

5.5 Yhteenveto

”Elinkeinollisessa kulttuuriteossa” kiteytyvät kotiteollisuuden käsitteen aikakerrokset. Vuoden 1908 komiteanmietinnössä toistuvat samat linjaukset, jotka oli nostettu esiin jo vuoden 1873 mietinnössä. Kotiteollisuuden painoarvon perustelussa viitataan edelleen vaivashoidon tarkastajan tuloksiin, ja kotiteollisuuden tilastointikierroksilla vielä tukeudutaan Vankeinhoitohallituksen kamreerin auktoriteettiin (KM 1908:20, 27, 32). Tältä osin painottuu kotiteollisuuden merkitys maalaisköyhälistön kunnollisuutta korostavana työnä. Entistä voimakkaammin on esillä vaatimus kotiteollisuuden harjoittajan taloudellisuudesta ja ahkeruudesta, joihin on nyt yhdistynyt myös vaatimus puhtaudesta. Kasvatuksellisuus on voimaakkaasti läsnä ja raja käsityön kurinpidollisuuteen on jokseenkin häilyvä.

Vuoden 1908 mietinnössä käydään ”sosiaalipolitikoitsijan” kritiikkiä vastaan ja perustellaan kotiteollisuuden olemassaolon oikeutusta elinkeinona. Erityisesti Alexandra Gripenbergin ulkomailta keräämissä esimerkeissä korostuu kotiteollisuuden itsehuollollinen merkitys ja vammautuneen tai köyhän ihailu hänen pystyessään elättämään itse itsensä. Mietinnössä paheksutaan vaatimuksia työpäivän lyhentämisestä sekä puhdetyöstä luopumista. Näiltä osin mietinnössä korostuu paternalistinen, sosiaaliliberaalinen ote. Niin nuorsuomalaisuuden piirissä kuin muutoinkin vallitsi Suomessa voimakkaasti nationalistinen ilmapiiri, johon Arts & Crafts -liikkeen ideat kansanläheisen käsityön kasvatuksellisuudesta ja kansanomaisuudesta uuden tyylin pohjana yhdistyvät lähes saumattomasti. Erityisesti tämä vaikuttaisi vastaavan venäläistämisvuosien varjostamaan ajanhenkeen.

Miten kotiteollisuuden käsite oli ylipäänsä mahdollinen? On jokseenkin epätodennäköistä, että 1800-luvulla elänyt kankuri olisi nimittänyt itseään kotiteollisuuden harjoittajaksi, ainakaan oma-aloitteisesti. Koko käsitettä leimaakin keinotekoisuus ja hallinnollisuus, suunta ylhäältä alas, eliitistä rahvaaseen. Kotiteollisuuden käsitettä määrittelemällä on yhtäältä pyritty hallitsemaan radikaalin talouspoliittisen uudistuksen aiheuttamaa muutosta

muun muassa jalostamalla rahvasta taloudelliseen ajatteluun. Samanaikaisesti on kuitenkin haluttu myös hallita menneisyyttä, toisin sanoen on tuotettu uudestaan kotiteollisuuden ”merkantilistista kerrosta”, johon liittyivät ensinnäkin maaseudun käsityön rahvaus, mutta myös kurivalta ja kasvatuksellisuus – kuten Kaurasen ja Virrankosken tutkimukset osoittavat, käsityöstä tuli maaseudulle pula-aikojen hätäaputyö, jolla lunastettiin seurakunnilta saatavat avustukset (Kauranen 1999 53-54; Virrankoski 1963, 468).

1800-luvun myötä teollinen toiminta vahvistui Suomessa vähitellen, ja kasvaneelle tuotantomuodolle muotoiltiin oma sana, teollisuus. Samaan aikaan elinkeinolainsäädäntö vapautui huomattavasti, mikä vaikutti ratkaisevasti myös maaseudun käsityön harjoittamiseen. Talouspolitiikassa ja taloudellisessa ajattelussa tapahtunut murros vaikutti syvästi tuotannon ja kulutuksen muotoihin ja suhteisiin, kuin myös tuottajien ja kuluttajien välisiin suhteisiin, oli kyse sitten tehdas- tai kotiteollisuudesta, maa- tai kansantaloudesta. Edistyneemmistä teollisuusmaista leviävä uusi tekniikka ja uutiset tuotannon mahdollisuuksista tekivät osaltaan mahdolliseksi myös uuden suhtautumisen tulevaisuuteen, aivan kuten Koselleck kuvaa 1750–1850-aikavälille sijoittamaansa satula-aikaa, jolloin syntyi uusia käsitteitä tai vanhat käsitteet merkityksellistyivät uudestaan, jolloin niistä tuli luonteeltaan ajassa suunnistamisen välineitä.

Kotiteollisuus on tulkintani mukaan nähtävissä juuri tällaisena käsitteellisenä kompassina. Ennestään tunnettu toiminta, maaseudulla harjoitettu käsityö, käsitteellistettiin sanallistamisen ja nimeämisen kautta aikakauden uudissanan, 'teollisuuden' avulla. Merkantilistisena aikana vielä kyseenalaisesta toiminnasta voitiin nyt puhua tulevaisuuteen suuntaavalla ja positiivisella nimisanalla. Nimeämisen kautta maaseudun käsiteellinen valmistaminen arvotettiin uudelleen ja tunnustettiin sen olemassaolo. Ensimmäisessä, vuoden 1873 komiteanmietinnössä on ilmeisenä läsnä toive koko kansan opettamisesta kätevyYTEEN, kun ulkomaisen esimerkin mukaan kädentaidot nähtiin perusedellytyksenä teollisuuden menestykselle. Asenne, jonka mukaan maalaiskäsityö haittasi kaupankäyntiä, oli nyt auttamattoman vanhanaikainen.

Sen sijaan näkemys kotiteollisuudesta sosiaalipoliittisena keinona voimistui

sosiaaliliberaalisen ajattelun myötä. Antti Häkkisen (1990) tulkinta 1867–68 nälkävuosista kollektiivisena kokemuksena on kotiteollisuuden analysoinnin kannalta keskeinen (Häkkinen 1990, 118, 122). On tulkittavissa, että kotiteollisuuden käyttö kriisiapuna vahvasti kokemusta, joka vaikutti myöhemmin kotiteollisuuden käsitteeseen kytkeytyviin mielikuviin hiljaisesta ja nöyrästä, mutta työteliäästä ja kätevistä kansasta. Näin tulkiten kotiteollisuuden harjoittamisesta tuli arvollisen köyhän attribuutti. Ajatuskehityksessä, jossa kotiteollisuus elinkeinona ja elämäntapana luonnikkaasti johtaa parempaan, puhtaampaan ja valoisampaan elämään, näkyy vahvasti sivistyneen eliitin ”yhteisen kansan” oikealle tielle ohjastaminen, jolloin tieto kotiteollisuutta harjoittaneen ihmisen arjesta ei ole ollut niin oleellinen kuin toivekuvat siitä. Kunnollisen rahvaan nöyrään köyhyyteen liittyi ensimmäisestä mietinnöstä alkaen koruttomuus ja kotikutoisuus, jotka myöhemmin Kotiteollisuus-lehden useissa kirjoituksissa ovat aidon talonpoikaisen tyylin tunnuspiirteitä.

Vaikka kotiteollisuuden käsite muodostui ja vahvistui 1800-luvun kuluessa nykyisyydessä, jonka odotushorisontissa mahdollisesti kiilteli kuva menestyvästä ja teollistuneesta Suomen suuriruhtinaskunnasta, rakentui se kuitenkin jokseenkin merkantilistisen kokemustilan varaan, jonka myötä sen semanttiseksi ulottuvuudeksi vakiintui merkitys maaseudun käsityöstä alempiarvoisena, rahvaan puhdetyönä, jonka korkein arvo saattoi hyvinkin olla sen työn kunniaan ja nöyryyteen kasvattavissa muodoissa. Siten kotiteollisuuden käsite ei alunperinkään päässyt eroon merkantilistisuudestaan, vaikka se sanana syntyi idullaan olevan vapaakaupan henkeen. Väitöskirjassaan Charlotte Hyltén-Cavallius (2007) viittaa Börje Hanssenin tulkintaan, jonka mukaan kotiteollisuus (hemslöjd) onkin erinomainen esimerkki siitä, miten merkantilistinen ajattelu on levinnyt yleiseen kielenkäyttöön ja – ainakin Hanssenin väitöskirjan aikaiseen – tieteelliseen terminologiaan (Hanssen 1952, 155-156 teoksessa Hyltén-Cavallius 2007, 36).

Kotiteollisuuden tunnistaminen edistyskäsitteenä ja sen yhdistyminen elitistisen kansallisromanttiseen ”ajanhenkeen” mahdollisti sen, että kuva kaukaisissa pirteissään ahkerasti kotiteollisuutta harjoittavasta hiljaisesta ja vaatimattomasta kansasta muuttui kotiteollisuuden käsitteen ihanteelliseksi ajankuvaksi. Uuden taideteollisuusliikkeen myötä

kotiteollisuutta tarkasteltiin uudella innolla, ja vaikka keskeisenä edelleen oli kotiteollisuus itsensäelättämisenkeinona, liittyi siihen nyt ennen näkemättömän vahvasti käsitykset kotiteollisten esineiden alkuperäisyydestä ja muodon puhtaudesta sekä sen myötä mielikuva myyttisestä käsityöihmisestä, taidollisesta kantahahmosta, joka joskus jossain hallitsi suvereenisti muodon, tunning ja värit. Viimeistään kansallisromanttisen hengen myötä kotiteollisuuden käsitteeseen tiivistyi Hyltén-Cavalliuksen sanoin tietty ajallinen perspektiivi jossa menneisyys näyttäytyy nostalgisena (Hyltén-Cavallius 2007, 37). Kotiteollisuuden käsite oli siis 1800–1900-lukujen vaihteessa toisaalta hyvin tulevaisuus- ja edistysuuntautunut, mutta sisälsi maaseudun käsityön rahvouden ja kansallisromanttisen tyylin myötä nostalgisen katseen menneisyyteen.

Vuoden 1908 komiteanmietintö osuu aikavälille, jonka aikana kotiteollisuuden kulttuuripoliittinen merkitys oli Paula Tuomikoski-Leskelän (1978) samannimisen tutkielman mukaan suurimmillaan. Tämä aikaväli, ”1890-luvulta itsenäisyyden alkuvuosiin”, on myös voimakkainta kansallisromanttisen ja jugendtyylin aikaa, jolloin kotiteollisuudella on ollut myös epäilemättä suurin kulttuuripoliittinen tilaus suomalaisen identiteetin rakentamisessa. (Tuomikoski-Leskelä 1978, 7) Se on varmasti myös aikakausi, jona kotiteollisuuden käsitteen merkitykset etabloituivat niin, että sen painopisteen voi sanoa siirtyneen talouspolitiikasta kulttuuripoliittikkaan, joskin taloudellisten perusteiden toistaminen pysyi kotiteollisuudesta puhuttaessa keskeisellä sijalla.

Paternalistisessa kansanomaisuuden ihanteessa toistuu myös pyrkimys estää sosialistisen uhkan muodostavan työväestön kasvu. Suomalaiseen kotiteollisuusaatteeseen päteekin pääpiirteissään Gunilla Lundahlin (1999) kuvaus vastaavasta ruotsalaisesta liikkeestä, joka Lundahlin tulkinnan mukaan kasvoi 1900-luvun alkupuoliskolla osana laajempaa sosiaalipoliittista ja kulttuurista virtausta. Kodin- ja isänmaanrakkaus olivat tärkeitä keinoja kitkeä juurettomuutta ja siveettömyyttä, joiden katsottiin johtuvan työläisluokan ja kaupungistumisen kasvusta. Siksi taloudellisuuteen, ahkeruuteen ja kätevyYTEEN kasvatettava rahvas oli saatava pysymään maatilkuillaan. (Lundahl 1999, 11)

Monipuolisen luonteensa vuoksi kotiteollisuuden kulttuuripoliittisen merkityksen tulkitseminen suomalaisen identiteetin rakennuspalikaksi jäisi melko lakoniseksi.

Pikemminkin kotiteollisuudessa on kyse kokonaisen mentaliteetin, ajattelutavan ja arvojen, juurruttamisesta rahvaaseen, joskin yhtenä toiminnan muotona on ollut luoda kansanomaisen tyyli ja opettaa kotiteollisuuden harjoittajat sen käyttöön. Lupaavasta otsikostaan huolimatta kuitenkin myös Paula Tuomikoski-Leskelän tulkinnassa ”taiteilijat löysivät uudelleen Suomen kansan, sen tarut ja tavat ja esineet”, joiden pohjalta taiteilijat muotoilivat suomalaisen tyylin (Tuomikoski-Leskelä 1979, 10). Tällaisen tulkinnan mukaan kotiteollisuus lähes tulkoon käsitettään myöten korostuu jonakin alkuperäisenä, jonka sivistynyt eliitti löytää Karjalan laulumailta, kuten Tuomikoski-Leskelä kuvaa Victor Sucksdorffin ja Yrjö Blomstedtin matkaa Aunukseen ja Arkangeliin. (Tuomikoski-Leskelä 1979, 10-11). Vaikka molemmissa komiteanmietinnöissä tuodaan selvästi esille olemassaolevien kotiteollisuustaitojen heikko taso ja voimistuva taantuma, on silti mahdollista ”löytää” käsistään kätevä rahvas, joka tuottaa tyyllillisesti puhdasta muotoa.

On tietysti syytä painottaa sitä, että 1900-luvun ensikymmeninä Suomi kansainvälisyydestään ja voimaakkaasta teollisuuden kasvusta huolimatta oli merkittävästi agraari maa, jossa maattoman väestön asema oli enimmäkseen ratkaisematta. Henkensäpitimiksi kehräävää muoria ei liennyt mahdotonta löytää, mutta yhä dynaamisemmaksi käyvän kaupunkielämän näkökulmasta maaseutu näyttäytyi suhteessa yhtä nostalgiselta – palautetaan mieliin esimerkiksi edellä oleva Juhani Ahon tunnelmakuvaus. Samoin on huomionarvoista, että pitkin maata perustettuja kotiteollisuuskouluja eivät käyneet rahvaan nuoret, joille kätevyysoppia lämpimimminkin suositeltiin, vaan yhteiskunnallisestikin valveutuneet talollisten perilliset (Ylönen 2003, 208; Virrankoski 1994, 677). Mitä ilmeisimmin kotiteollisuus jakaantui rahvaan itsensäelättämiskeinoksi ja heitä parempiosaisten aatteeksi. Virrankoski ilmaiseekin asian osuvasti: ”Kotiteollisuuden aate ei sen harjoittajien käsiä lämmittänyt, ja silloinkin kun näyttelystä saatu kunniakirja ilahdutti mieltä, moni ajatteli silti kiikkalaisen seulantekijän tapaan, että 'raha olis vetkaletta'” (Virrankoski 1994, 680).

6 Kotiteollisuus sodanjälkeisessä nosteessa

1900-luvun alkukymmeninä perustettiin suurin osa nykyisistä käsi- ja taideteollisuusyhdistyksistä. Kotiteollisuuden tarkastaja Lauri Kuoppamäki oli keskeisessä roolissa yhdistyskentän rakentamisessa, ja ensimmäinen yhdistys perustettiin hänen kotipaikkakunnalleen Sortavalaan 1906. Ennen toista maailmansotaa kotiteollisuusyhdistysverkosto kattoi jo koko maata. (Ylönen 2003, 51-52) Yhdistykset keskittyivät yleisesti kotitarvekotiteollisuuteen, joskin ansiokotiteollisuuttakin tuettiin ylläpitämällä kotiteollisuuskauppoja sekä välittämällä tuotteita ja raaka-aineita.

Kotiteollisuuden edistäminen helpottui itsenäistymisen myötä. Kotiteollisuuden määräraha nousi ja kotiteollisuustarkastajien määrä nousi kolmeen vuonna 1918. Erityisesti Lauri Kuoppamäki omistautui käsiteollisen valmistamisen edistämiseen uurtaen uraa myös viennille, sillä hän toimi aktiivisesti myös Suomen Messujen hyväksi. (Heinänen 2006, 182; Ylönen 2003, 102-103) Toiminnan resurssit olivat kuitenkin edelleen niukat, mikä heikensi myös koko liiton toimintaa. Resurssien puute oli myös yksi syy siirtää kotiteollisuustoimisto vuodesta 1926 maataloushallituksen alaisuuteen, jonka ajateltiin tukevan kotiteollisuutta teollisuushallitusta paremmin. Myös laajan kotiteollisuuskoulujen verkon ylläpito vaati jatkuvaa vaivannäköä; vuonna 1930 kotiteollisuuskouluja oli peräti 139 kappaletta. Joskin kotiteollisuusalalla sinänsä oli mahdollisuuksia myös ulkomaanvientiin (Heinänen 2006, 185-188), oli liiton toiminta Ylösen mukaan vuoteen 1945 kaikkiaan hyvin epätasaista. (Ylönen 2003, 119-120)

Käsiteolliseen valmistamiseen liittyi vuosisadan alkupuolella erilaisia näkökulmia. Yhtäältä painotettiin teollista tuontantoa ja tehokkuutta, mitä kuvastaa teollisuushallituksen päätös nimittää teollisuusneuvos käsityö- ja pienteollisuuden edistämiseksi. Virkaan, joka kuitenkin lakkautettiin 1927, nimitettiin Tampereen teknillisen opiston johtaja, insinööri Paavo Pero. (Heinänen 2006, 207) Toisaalta käytiin paljon keskustelua myös käsityön kuolemasta, mitä Heinäsen mukaan voi myös verrata ajankohdan keskusteluihin taiteen kuolemasta. Käsiteollisen valmistamisen ympärillä käytyihin keskusteluihin aktiivisesti osallistunut Viktor von Wright kuitenkin katsoi, ettei ilman käsityöammatteja voida tulla

toimeen, industrialismista huolimatta. (Heinänen 2006, 210) Aikakauden kuvaajana Heinänen käyttää artikkelia erityisesti kaupunkikäsityötä edustaneessa *Käsityö ja Teollisuus* -lehdessä. Sen mukaan teollisuus oli vienyt käsityön valtavaan muutokseen, jonka myötä ammattimaista käsityötä harjoitettiin vain syrjäseuduilla perinteisin tavoin. Muutoksen myötä käsityöyrittäjien oli täytynyt investoida esimerkiksi materiaalivarastoihin, koneisiin ja liikehuoneistoihin – ajattelutavassa korostui liiketaloudellisuus. (Heinänen 2006, 212) Kuitenkaan käsityö, etenkin maaseudulla harjoitettuna, ei 1900-luvun alkukymmeninä nauttinut kuluttajien parissa juurikaan arvostusta (Heinänen 2006, 187, 206).

Vahvan liiketalousajattelun vastapainona kotiteollisuuden piirissä toistui perinteisen käsiteollisen valmistamisen vaaliminen yhtenä edustajakokousten tärkeimmistä teemoista. Alustuksissa käsiteltiin vanhojen työtapojen unohtumista, ulkomaisten mallien kopioimista oman perinteen kustannuksella sekä perinteisten töiden kunnioituksen puutetta. (Ylönen 2003, 108) Monipuolisemmat, koulutuksen ja talouden edistämiseen pyrkivät ajatukset saivat kotiteollisuudessa enemmän painoarvoa 1930–40-luvuilla tapahtuneen sukupolvenvaihdoksen, ehkä erityisesti Lauri Kuoppamäen poismenon (1935) myötä. Kuoppamäen viranseuraaja ja sitten käsi- ja pienteollisuustoimiston päälliköksi siirtynyt Yrjö Laine-Juva pyrki painottamaan erityisesti ansiokotiteollisuuden tukemista.⁹ Hän kannatti kotiteollisuusasioiden siirtoa takaisin teollisuushallitukseen, mutta siirron jäätyä tekemättä keskittyi erityisesti *Kotiteollisuus*-lehden päätoimittajana painottamaan kotiteollisuutta elinkeinona. (Ylönen 2003, 121, 123)

1930-luvun lopulla kotiteollisuustuotteiden myynti ja arvostus olivat kasvussa, ja myös kurssi- ja neuvontatyö olivat kysytyjä. Erityisesti toisen maailmansodan myötä vallitsevaksi tullut pula vaikutti kotiteollisuuden uuteen nousuun materiaalisen pulan paikkaajana, ja kädentaitojen opettaminen oli kysyttyä – kuvaavaa onkin, että liiton toiminnan vakinaistamisen mahdollistanut rahoitus tehtiin valtion tulo- ja menoarvioon vuonna 1945. (Ylönen 2003, 121, 125) Lisäksi 1946 toteutettiin sääntöuudistus, jonka tarkoitus oli tiivistää organisaatiota ja parantaa yhteydenpitoa alueellisiin kotiteollisuusyhdistyksiin. Toiminnan oltua tähän asti edustajakunnan ja valtuuskunnan

---

⁹ Laine-Juvan seuraajana maataloushallituksen kotiteollisuusosaston päällikkönä työskenteli arkkitehti Toivo Salervo (Ylönen 2003, 147).

harteilla olivat mahdollisuudet nyt ratkaisevasti parantuneet. Ensimmäisenä toiminnanjohtajana työskenteli ekonomi Reino Vuolanto (1945-1963).

Tässä luvussa käsittelyn kohteena ovat vuosina 1944 ja 1949 valmistuneet komiteanmietinnöt käsi- ja kotiteollisuudesta. Niistä on luettavissa ajankohtana käyty virallinen keskustelu koti- ja käsiteollisuuden määrittelyistä ja merkityksistä, joissa on myös nähtävissä polarisaatioita akseleilla kaupunki–maaseutu ja talous–kulttuuri. Tutkimuksessani lähestyn mietintöjä kotiteollisuuden käsitteen näkökulmasta. Luvun loppupuolella esittelen Kotiteollisuus-lehden kirjoituksia, joiden kautta havainnollistan kotiteollisuuden käsitteen kerrosteista luonnetta, minkä lopulta voi katsoa aiheuttaneen käsitteen jopa ristiriitaiseksi kuvattavan luonteen. Kuvaava on myös Irene Ylösen luonnehdinta Kotiteollisuuden Keskusliiton toiminnasta moninapaisuutena, jonka vuoksi ”kotiteollisuus on kelvannut useammallekin valtion hallinnonalalle hallinnoitavaksi” (Ylönen 2003, 208).

6.1 Mietintöjen määritelmät – 1944 ja 1949

Huhtikuussa 1936 asetettiin komitea pohtimaan kotiteollisuuden edistämistä ja sen tuotteiden myynnin järjestämistä. Komitea ehti tekemään joitakin tiedusteluja, ja ilmeisesti myös kirjoittamaan määritelmän kotiteollisuudesta,¹⁰ mutta sota keskeytti sen työskentelyn. Maataloustuottajien Keskusliitto esitti asetettavaksi uudestaan kotiteollisuuskomitean, mikä sitten tapahtuikin loppusyksystä 1944. Jäseniä tässä komiteassa olivat maalaisliittolainen kansanedustaja, kunnallisneuvos Mikko Tarkkanen, kotiteollisuusosaston päällikkö Toivo Salervo, Kotiteollisuus-lehden päätoimittaja (vuodesta 1946) sekä käsi- ja pienteollisuustoimiston päällikkö Yrjö Laine (Laine-Juva), kotiteollisuustarkastaja Hulda Kontturi, konsulentti Yrjö Koskinen sekä toimitusjohtaja Gösta Kiander, joka kuitenkin estyi osallistumasta komitean työskentelyyn maastamuuton vuoksi. (KM 1949:34, i; Kotiteollisuustuotantokomitea 1944)

Kuitenkin ennen tätä, keväällä 1944, valmistui komiteanmietintö koskien käsiteollisuuden

---

10 Vuoden 1949:34 Kotiteollisuustuotantokomitean mietinnössä ilmoitetaan käytettävän pääsääntöisesti vuonna 1936 tehtyä määritelmää, joka on myös otettu mietinnön liitteeksi (KM 1949:34, 3).

järjestötoiminnan uudistamiskysymystä. Komitean jäsenistössä istuivat teollisuusneuvokset Paavo Pero ja Väinö Valkola ja kustannusyhtiö Otavasta Kari Reenpää. Muita jäseniä olivat Bernhard M. Lehtonen, Antti Luostarinen ja Osmo Toikka. Mietinnössä määritellään käsiteollisuuden käsitettä. Vaikka tutkielmani aiheena on kotiteollisuuden käsite, katson aiheelliseksi ottaa esiin myös tämän mietinnön käsitekeskustelun.

Vuoden 1944 mietinnössä käsiteollisuudella viitataan ammattimaiseen käsityöhön ja pienteollisuuteen. Samalla kuitenkin huomautetaan vaikeudesta erottaa käsiteollisuutta muusta samantyyppisestä taloudellisesta toiminnasta. Myös ”vanha, perinnäinen” käsityö on ongelmallinen sana, eikä vastaa nykyaikaisen käsityöläisliikkeen luonnetta. Esimerkiksi ero käsi- ja tehdasteollisuuden välillä on se, että ”edellisen perustana on luova ihminen, jälkim[ä]äisen kone.” Sen sijaan toimintaa ei pitäisi määrittää yksinomaan sen koon mukaisesti, sillä jopa satoja henkilöitä työllistävät tehtaat luetaan käsiteollisuudeksi ”ainoastaan massatuotannon ollessa sille vierasta.” (KM 1944:1, 5)

Mietinnössä huomautetaankin, että juuri käsiteollisuudesta ei lainsäädännössä määritelmiä esiinny: ”Tällöin ei liene ajateltavissa muuta mahdollisuutta kuin että hallinnollista tietä, kauppa- ja teollisuusministeriön päätöksellä määrätään, mitkä elinkeinoalat voidaan katsoa käsiteollisuuteen kuuluviksi.” (KM 1944:1, 6) Käsiteollisuudesta selvitetään, että ”teollisuuden aste- ja muotokehityksessä” se sijoittuu tehdas- ja kotiteollisuuden välille, joista se ei kuitenkaan mitenkään yksiselitteisesti eroa. Vertailemalla käsiteollisuutta kotiteollisuuteen päästäänkin siihen, että kustannuskotiteollisuus ja ansiokotiteollisuus pitäisi siirtää maatalousministeriöstä takaisin kauppa- ja teollisuusministeriöön. (KM 1944:1, 6-7)

Seuraavaksi mietinnössä selvitetään käsiteollisuuden merkittävyyttä maan elinkeinojakaumassa ja todetaan käsiteollisuuden olevan jatkuvasti merkitsevä ja välttämätön osa maamme tuotantokoneistoa, ”osa, jonka merkitys ei siinä ilmenneistä osittaisista taantumisilmiöistä huolimatta vähene, vaan tasaisesti edelleen lisääntyy, samalla osittain muuttaen luonnettaan.” (KM 1944:1, 10). Merkittävää on myös, että ”edelleen on käsiteollisuuden erikoinen merkitys siinä, että se parhaiten takaa teollisen ammattitaidon kehittymisen ja säilymisen ollen siten koko teollisuudelle kaikkein

tehokkain ammattilaiskoulu” (KM 1944:1, 11). Ennen siirtymistä järjestöuudistusehdotusten esittelyyn todetaan vielä:

”Vaativa ammattikäsityö kehittää työntekijöitä myös henkisesti ja nostaa siten heidän yhteiskunnallista tasoa. Paitsi sitä, että valtiolla ei edes pularaikoinakaan ole käsityöläisistä mitään huolta ja vaivaa, koska he tällöinkin enimmäkseen hoitavat yrityksensä ja itsensä ilman apua, on tämä elinkeinonharjoittajien joukko, samoin kuin vastaavasti maataloudessa pienviljelijäluokka, vastuuntuntonsa, uutteruutensa ja kunnollisuutensa ansiosta mitä arvokkain rakentava ja lujittava tekijä yhteiskuntaelämässä. Lyhyesti sanoen se on yhteiskunnan tärkeä elävä voima, joka senvuoksi ansaitsee yhteiskunnan puolelta vastaavasti huomiota osakseen, so. jopa enemmän kuin tällaisissa ammateissa työskentelevien lukumäärä sinänsä edellyttäisi. Tämän johdosta on luonnollista, että valtiovalta ammatinharjoittajien omatoimisuuden ohella osallistuu toimintaan käsiteollisuuden jatkuvien toimintaedellytysten turvaamiseksi ja parantamiseksi.” (KM 1944:1, 11)

Käsiteollisuuden arvioiminen vaativaksi ammattikäsityöksi tähdentää tarvetta tehdä ero maatalouden puhdetyö-tyyppiseen tekemiseen. Näin käy ilmi, että kotiteollisuus, jonka hallinnonala oli siirretty maatalouden alaisuuteen, on komiteanjäsenten käsityksen mukaan leimaantunut yksinomaan harrastuksen tapaiseksi kotitarvekotiteollisuudeksi. Nyt haetaan lakisääteistä määrittelyä ja valtion tukea ”uudelle” käsitteelle, käsiteollisuudelle, jossa painottuisi työn ammattimaisuus. Huomio käsiteollisuuden muuttuvasta luonteesta viitannee perinteisten tekniikoiden ja esineiden vähenemiseen tuotannossa. Toisin sanoen teollisuuden edustajat pyrkivät kaitsemaan käsiteollisen valmistamisen selkeämmin takaisin kehittyvän elinkeinon kategoriaan.

Kiinnostavaa komitean määrittelynteossa on, että käsiteollisuuteen katsotaan pätevän jokseenkin samat seikat, kuin mitä oli katsottu 1908 kotiteollisuuden ansioiksi. Tarve perustella käsityötä yhteiskunnallisesti kasvattavana tekijänä herättää huomiota. Eikö käsiteollisuuden perusteluksi olisi riittänyt ammatillisuus, toimeentulo? Mieleen ei voi olla tulematta, että kotiteollisuuteen nivoutuneiden merkitysten yhteiskunnallisuudesta ja kulttuurisuudesta ajateltiin puoltavan myös käsiteollisuuden, johon myös liittyi jossain määrin taloudellinen epävarmuus, paikkaa valtion tukilistalla. Käsitykset käsiteollisuuden sivistävistä vaikutuksista tukevat ajatusta, että mietintö niveltyy samaan taloudellista kansalaisuutta edistävään eetokseen, johon myös vuoden 1908 mietintö perustui.

Kauppa- ja teollisuusministeriön taholta oli lähtenyt 1942 aloite kotiteollisuustoimiston siirtämisestä sen hallinnoimaan ammattikasvatusosastoon. Siirtoa perusteltiin ansiokotiteollisuuden kehityksellä ja yhteyksillä muuhun ammattikoulutukseen. Toimiessaan kotiteollisuusosaston päällikkönä Yrjö Laine-Juva oli kritisoinut maataloushallitusta, ettei siellä panostettu kotiteollisuuden ohjaamiseksi ”kehityksen vaatimaan suuntaan eli kohti ansiokotiteollisuutta” ja vaati myös siirtoa kauppa- ja teollisuusministeriöön. (Ylönen 2003, 123) Maataloushallitus ei kuitenkaan halunnut luopua kotiteollisuudesta, joskin se oli valmis sen kahtiajakamiseen: kotitarvekotiteollisuuden olisi määrä jäädä maataloushallitukselle ja ammattimainen kotiteollisuus siirtyisi kauppa- ja teollisuusministeriöön. Kotiteollisuuden hallintokiistaan kysyttiin myös Kotiteollisuuden Keskusliiton kantaa, jonka mukaisesti siirtoa takaisin kauppa- ja teollisuushallitukseen pidettiin tervetulleena, kunhan ”kotiteollisuustyö ei teollistuisi eikä irtautuisi maatalouteen ja kansankulttuuriin liittyvistä perinteistään.” Kotiteollisuus kuitenkin pysyi maataloushallituksen alaisuudessa kunnes se 1968 siirtyi opetusministeriön hallintoon. (Ylönen 2003, 123-124)

Marraskuussa 1944 asetetun kotiteollisuustuotantokomitean mietintö valmistui kesäkuussa 1949. Mietintöä voi kuvata kotiteollisuuden yleiskatsauksena, joskin tehtävänä on alan opetus- ja valistustyön sekä kaupan kehittäminen. Ensisivulla viitataan vuonna 1936 aloitettuun komiteatyöhön, jonka työ jäi kesken, ja jota korvaamaan perustettiin kyseinen uusi komitea. Sodan seurausten vuoksi kotiteollisuuden katsottiin tarvitsevan ”kiireellistä selvittelyä ja pikaisia toimenpiteitä.” (KM 1949:34, i) Heti aluksi komitean kerrotaan laatineen ”pikaohjelman” kotiteollisuuden tehostamiseksi, ja työskentely näyttääkin olleen varsin aktiivista (KM 1949:34, ii). Esimerksi sodan jälkeen runsaslukuisten asutettavien ihmisten mahdollisuudet kotiteollisuuskoulutukseen pyrittiin varmistamaan:

”Parhailtaan toteutettava asutustoiminta tulee edelleen lisäämään n. 40 tuhannella sellaisten pientilojen lukua, joilla asuvien perheitten jäsenillä ei kaikkina vuodenaikoina ole yksinomaan maataloudessa tilaisuutta tuottavaan työhön. Aivan erikoisen tärkeää on huolehtia tämän väestönosan ohjaamisesta kätevyytensä avulla parantamaan elinehtojaan sekä rahamenoja säästämällä että hankkimalla lisätuloja. ... Täten varmistettaisiin entistä suuremmille joukoille lisäansioiden saantimahdollisuuksia, mikä pidättäisi heidät maaseudun palveluksessa ja sen sesonkityövoiman tarve voitaisiin tämänkin

avulla nykyistä paremmin tyydyttää.” (KM 1949: 34, 15)

Tammikuussa 1946 komitea olikin jo esittänyt maatalousministeriölle, että asutusasiainosasto kiinnittäisi huomiota kotiteollisuuskoulujen perustamiseen suunnitelluille asutusalueille, ja että tätä varten varattaisiin myös rahoitus. (KM 1949:34, iii)

Varsinaisen mietintöosuuden avaa kotiteollisuuden määrittelemisen. Sen lähtökohtana on edelleen kotitarvekotiteollisuus, ja määrittelemisen varsinaisena haasteena on ansiokotiteollisuuden ja käsiteollisuuden erittelemisen: missä määrin kotiteollisuus on ammatillinen elinkeino, kuten käsiteollisuus? Miten ne eroavat toisistaan? (KM 1949:34, 3). Tehtävä ei ole helpottunut vuoden 1908 tilanteesta, pikemminkin se on vaikeutunut, sillä sähkön käytön leviäminen myös kotiteollisuuteen hankaloittaa rajanvetoa esimerkiksi pienteollisuuteen (KM 1949:34, Liite 1, 1). Määritelmänteossa otetaan välittömästi kantaa vuoden 1944 mietinnössä tehtyyn määritelmään, jonka mukaan ”kotiteollisuus ainoastaan silloin, kun sitä harjoitetaan muun työn ohessa pelkkänä sivuammattina, erottuu varsinaisesta ammattityöstä. Milloin taas kodissa harjoitettu käsityö on pääasiallisena toimeentulon lähteenä, se on ammattityötä samassa mielessä kuin sellainen varsinainen ammattikäsityö, jota harjoitetaan vieraita apulaisia käyttämättä.” (KM 1944:1, 6)

Kotiteollisuustuotantokomitean mukaan käsiteollisuusmietintö ei ollut kuitenkaan johtanut käytännön tekoihin, minkä vuoksi ”komitea pitää tarpeellisena käsitellä myöskin ansiokotiteollisuuden harjoittajia perinteellisinä kansankäsityön harjoittajina kotiteollisuuden piiriin kuuluvina, koska he muuten voivat jäädä huolenpitoa vaille” (KM 1949:34, 3). Sodanjälkeinen tilanne vaikuttaa asiaan, sillä myös sotainvaliidien katsotaan saavan ansiokotiteollisuudesta tulonlähteen. (KM 1949:34, 3-4) Lisäksi myös kustannuskotiteollisuus rajataan kotiteollisuuden määritelmän alle. Toisin sanoen määritelmään tuotetaan mukaan samat kiistanalaiset valmistamisen muodot, jotka käsiteollisuusmietinnössä oli rajattu käsiteollisuuden määritelmään. Siinä missä kauppa- ja teollisuusministeriön hallintaan suuntautuvassa käsiteollisuusmietinnössä painotettiin työn päätoimisuuden lisäksi ansio- ja kustannuskotiteollisuuksien ”yhteiskunnallisia” piirteitä, nostetaan kotiteollisuustuotantokomitean määritelmässä esiin myös perinteisyys ja

kansanomaisuus, jotka siis mitä ilmeisimmin liittyvät maatalouteen.

Käsiteollisuuskomitean mietinnön ilmestyttyä keväällä 1944 Kotiteollisuus-lehdessä julkaistiin vuonna 1936 perustetun kotiteollisuuskomitean antama määritelmä, jossa on käyty pieteetillä läpi käsiteollisen valmistamisen eri variaatioista annettuja määritelmiä. Kotiteollisuuden määritelmä -julkaisun lopulla on lisäksi luotu kotiteollisuudesta määritelmä, jonka mukaan

”Kotiteollisuutta on sellainen omaa tarvetta varten tai ansiotarkoituksessa suoritettu esinehyödykkeiden valmistus, joka tehdään kotoisissa työhuoneissa tai ohimenevästi työnantajan luona joko sivutyönä, välityönä tai pääelinkeinona ja jossa työntekijöinä ovat oman perheen jäsenet tai vain niin vähän apulaisia, että toiminta ei joudu yleisen työlainsäädännön alaiseksi tai että apulaiset ovat palkatut pääasiallisesti muuta työtä varten tai ovat sellaisia itsenäisiä muun ammatin harjoittajia, jotka vain välityönään tekevät kotiteollisuustyötä; kotiteollisuus voi myöskin käyttää luonnonvaraista konevoimaa, jos se muuten täyttää tämän määritelmän edellytykset.”
(Kotiteollisuuden määritelmä 1944)

Lopulta vuoden 1949 kotiteollisuustuotantokomitean mietinnössä annettiin kotiteollisuudesta seuraava määritelmä:

”Kotiteollisuutta on sellainen kansan työnä suoritettu käsityö sekä vastaava työaineksien muokkaaminen (myöskin korjaustyö), jolla on yksilöllinen sävy, jossa käytetään valikoituja työaineksia ja jossa käsityön ohella konevoimaa käytettäessä kuitenkin kaikki työn vaiheet huomioon ottaen yli puolet on käsityötä. [Kotiteollisuustyötä tehdään] omaa tarvetta varten tai ansiotarkoituksessa sivu-, väli- tai päätyönä kotoisissa työhuoneissa tai tilapäisesti työnantajan luona käyttäen työntekijöinä joko ainoastaan omia perheenjäseniä, pääasiassa muuta työtä varten palkattuja apulaisia, itsenäisiä muun ammatin harjoittajia, jotka vain välityönään tekevät kotiteollisuustyötä, tahi enintään kahta varsinaisesti tätä työtä varten palkattua apulaista. [Kotiteollinen] a) tuotanto (korjaustyö) on laatunsa puolesta omansa palvelemaan kotien tarpeita tai etupäässä maalaiselinkeinoja harjoittavan väestön tarpeita tahi b) toiminnan harjoittajat tämän työnsä ohella harjoittavat muita elinkeinoja taikka c) valmistus (korjaustyö) kohdistuu sellaisiin hyödykkeisiin, joiden valmistus (korjaus) perinnäisesti on luettu kotiteollisuuteen kuuluvaksi, ts. joita vielä verraten myöhäisenä aikana on itse valmistettu (korjattu) kotitarvetta varten.” (KM 1949:34, 5)

Jälkimmäisessä, virallisessa määritelmässä kenties keskeisin määritelmä kotiteollisuudesta

kaikessa epämääräisyydessään on sen tuottaminen ”kansan työnä”. Toinen kiinnostava piirre on valmistamisen kohteen määrittely ”verraten myöhäisenä aikana” tehtyihin hyödykkeisiin. Kyse on siis perinteisiksi luokitelluista tuotteista, jotka edistynyt tekniikka ja teollinen tuotanto on enemmän tai vähemmän sivuuttanut. Kolmas keskeinen piirre löytyy Kotiteollisuus-lehdessä annetussa määritelmässä: ”toiminta ei joudu yleisen työläinsäädännön alaiseksi” (Kotiteollisuuden määritelmä 1944). Peruste on kirjattu myös 1936 tehtyyn määritelmäluonnokseen (KM 1949:34, Liite 1, 3).

Näiden komiteamietintöjen pohjalta on korostetun selvää, että kotiteollisuuden käsite on voimakkaasti kerrostunut, vaikka lähtökohtana onkin uudissana. Hallinnollisten määrittelyjen myötä käsite monimutkaistuu, kun siihen kerrostuneet merkitykset yritetään määritellä mukaan huomioiden kuitenkin myös ”ajan vaatimukset”. Käsitteen jäykkyyttä korostaa se, että kotiteollisuus määritellään lähtökohtaisesti talouspolitiikan osana, mutta oikeutusta haetaan yhteiskunta-, sosiaali- ja kulttuuripoliittisin perustein. Kotiteollisuus on teollisuutta olematta teollisuutta ja työtä olematta kuitenkin työtä – ja myös kulttuuria olematta (korkea)kulttuuria.

Käsitteen monimutkainen määritelmä avautuu ymmärrettäväksi, kun tunnetaan sen takana olevat taustat. Se, että käsitteen määrittely edelleen lähtee taloudellisen hyödyn ja pää- tai sivutoimisuuden erittelystä viittaa käsitteen syntyyn elinkeinosäätelyn vapautumisen aikaan. Olennaista on yritteliäs valmistaminen ja siitä saatava korvaus joko säästönä tai myyntitulona. Kotiteollisuuden määrittelemisen työläinsäädännön ulkopuolelle auttaa toisaalta kiertämään kuluja ja velvoitteita, mutta samalla se asettaa nopeasti yritteliäisyydelle kasvun rajat. Tarkoituksena ei edelleenkään ole rakentaa kasvavia yrityksiä vaan harjoittaa itsensäelättämistä. Se, että kyseessä on ”kansan” työ, sodanjälkeisessä kontekstissa erityisesti asutus- ja pientiloilla elävien leivänjatke, osoittaa käsitteen edelleen kantavan vahvasti mukanaan merkantilistisen ajan käsityksen maaseudun käsityöstä heikossa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa olevan rahvaan vähäarvoisena työnä.

Kotiteollisuuden yhteiskunnallisuus ja kulttuurisuus nousee tästä yhdistelmästä, rahvaan yritteliäisyydestä. Kotiteollisuudessa kehittyvä ahkeruus ja työteliäisyys edistää kasvamista

taloudelliseksi ihmiseksi, joka saadessaan kotiteollisuuden avulla ympärivuotisen toimeentulon pysyy maaseudulla, mikä lähtökohtaisesti on yhteiskunnallisesti hyvä asia. Maaseudulla asuva ”kansaa” edustaa siis yhtäältä työn kunnioittamisen perinnettä, siten myös perinteistä elämäntapaa, johon kuuluu perinteisen esineistön valmistaminen käsin tai vain osittain kehittyntä tekniikkaa hyödyntäen.

Kotiteollisuuden käsitettä pohdittaessa on muistettava suhteuttaa sitä kulloisellakin määrittelyhetkellä vallinneeseen nykyhetkeen. Niinpä sodanjälkeisessä Suomessa oletukset itsensäelättämisestä ja kädentaitojen harjoittamisesta ilman esimerkiksi sähkötekniisiä apuvälineitä ovat varmasti vastanneet useimpien arkikokemusta. Erityisesti asutusalueiden olosuhteet ovat hyvinkin voineet vastata esimerkiksi Juhani Ahon antamaa kuvausta korvenraivaajien arjesta 1800-luvun lopulla. Ei kuitenkaan pidä unohtaa metsäteollisuuden roolia asutus- ja pientilallisten arjessa, sillä useimmissa tapauksissa leipää levennettiin metsäsavotoista, ei perinne-esineitä veistämällä. Tällöin vastuu tilasta jäi kotiväelle, mikä eittämättä vaikutti kotiteollisuuden harjoittamisen naisvaltaisuuteen (Satokangas 2007, 138-139). Sodan jälkeen teollisuuden noususuhdannetta vauhditti erityisesti sotakorvausten maksaminen ja sähkön käyttökin yleistyi – esimerkiksi Kemijoen ensimmäisen voimalan, Isohaaran energiatuotanto alkoi 1949 (Hjerpe & Vartia 1997, 9-11; Lähteenmäki 2006, 100). Kätevyydelle oli siis kysyntää tehtaissa ja koneistuminen mahdollisti käsiteollisessakin valmistamisessa suuremmat sarjat.

Näin ollen kotiteollisuuden käsite ei enää vaikuta tulevaisuus- ja edistysuuntautuneelta sinänsä, vaan pikemminkin kotiteollisuuden nähdään olevan vanha hyväksi havaittu keino, jonka edistyksellisiä vaikuttimia vain on hankala perustella muuttuneessa maailmassa. Käsitteen konservatiivistumisen kannalta on silmiinpistävä, että kotiteollisuustuotantokomitean mietinnössä kotiteollisuuden aiempina edistäjinä mainitaan J. V. Snellmanin lisäksi myös Lars Gabriel von Haartman, Agathon Meurman, Uno Cygnaeus ja Zachris Topelius, jonka ansioksi luetaan myös Helsingin Veistokoulun perustaminen 1871. Varsinaisesti liberaalisen ajattelusuunnan edustajien nimistä vaietaan tyystin. (KM 1949:34, 16-17, 19) Omaperäinen historiantulkinta herättää ensinnäkin kysymyksen, miksi kotiteollisuus luetaan näin tiiviisti vanhasuomalaisuuteen. Pyrittiinkö kotiteollisuuden piirissä perustelemaan kansanomaisuus ja perinteisyys viittaamalla

fennomaanisuuteen, vaikka selityksenä voisi olla myös Arts & Crafts -liikkeen ajatukset teollistumisvastaisuudesta ja käsin valmistamisen ihanteista? Kotiteollisuuden semantiikkaan saattoi 1940-luvun lopulla vaikuttaa myös kokemus vuosisadan vaihteen nationalismista ja kotiteollisuuden vahvasta roolista kansakunnan kätevyuden osoittajana.

Ennen kaikkea kotiteollisuuteen liittynyt hallintokiista ja siinä ilmenneet pyrkimykset määrittellä kotiteollisuutta yhtäältä ”urbanisti” taloudellisen edistyksen kautta ja toisaalta ”maalaisen” perinteisyyden kautta nostaa yhä uusia kysymyksiä valmistamisen ja valmistajien, ”kansan”, määrittelemisestä. Miksi koti-/käsityöteollisuudessa jatkuu kansalaiskasvatuksen vaatimukset? Miten suuri merkitys oikeastaan sisältyykään kotiteollisuuskansan pidättämiseen maaseudulla? Mihin käsityöteollisen valmistamisen hallinnointi-into perustuu? Kotiteollisuuden käsitehistoriaa lukemalla pääsee uusien tutkimusongelmien äärelle.

Edistyksen ja tulevaisuuden vaatimukset ovat kotiteollisuudessa konservatiivisuudesta ja perinteen kunnioittamisesta huolimatta etusijalla. Sodanjälkeisessä Suomessa kotiteollisuuden käsitteen voi sanoa temporalisoituvan menneisyyden kautta, josta nostettuja ihanteita ahkeruudesta, kätevydestä ja perinteisyydestä pyritään sopeuttamaan nykyhetkeen ja tulevaisuuteen. Kuten ilmeistä, kotiteollisuuden tilausta kasvatti sodanjälkeinen materiaallinen puute lähestulkoon kaikesta – olihan kotiteollisuus siihenkin asti koettu ja määritelty pula-aikojen ratkaisuvälineeksi. Kotiteollisuus-lehden kirjoituksissa käsiteltiin tämän ”hengissäselviämisen” ohella kotiteollisuuden muitakin ulottuvuuksia, ja pyrittiin tuottamaan kotiteollisuus ”nykyaikaan” vastaamaan ”kehityksen haasteisiin”. Lukemalla ja avaamalla lehtikirjoituksia konkretisoituu kotiteollisuuden käsitteen kerroksellisuus ja miten näitä kerroksia, merkityksiä, sovellettiin sodanjälkeisessä tilanteessa.

6.2 Kotiteollisuus sodanjälkeisissä lehtiartikkeleissa

Kotiteollisuuden aseman sodanjälkeinen vahvistuminen näkyy lehdessä muun muassa vaatimuksina valtio-omisteisten koulujen perustamisesta ja kotiteollisuusopettajien koulutuksen ja heidän palkkojensa kehittämistä. Tulevaisuudessa näyttäisi olevan toivoa

ja kysyntää kotiteollisuudelle. Kuten vuoden 1949 mietinnössä kuvastuu, kotiteollisuuden määritelmä laajenee ja niinpä vuosien kuluessa esitetään mm. traktorinkorjaaminen kotiteollisena ammattina. Perinteisempää kotiteollisuutta lehdessä tuetaan välittämällä mallipiirustuksia kotiteollisista tuotteista, kuten perinteisistä huonekaluista ja kankaista. Samalla pyritään kotiteollisuuden laadun ja hyvän maun kohottamiseen, mikä puolestaan on suoraan yhteydessä kansanomaisen tyylin edistämiseen.

6.2.1 Kansan itsensäelättämiskeino

Toisen maailmansodan jälkeen kotiteollisuus näytti olevan tarpeellinen monessakin mielessä, ennen kaikkea paikkaamassa pulaa erilaisista hyödykkeistä ja materiaaleista. Esimerkiksi perinteisten luonnonkuitujen asemesta saatettiin turvautua myös selluloosapohjaisiin, uusiin kuituihin. Toivo Salervon kuvauksessa kotiteollisuuden tarpeellisuudesta pula-aikana yhdistyvät ihanteet ”kotoisten ainesten” käytöstä ja tuotteiden omatekoisuudesta:

”Tosin yritettiin kipeintä puutetta korvata erinäisillä uusilla aineksilla, uusilla tehdasvalmisteilla – mainittakoon niistä tässä yhteydessä erityisesti kelmu, silla ja säteri – mutta niidenkin saanti oli kiven alla. Eivätkä ne ole kotiteollisuustyöhön soveliaitakaan. Edellyttäähän aito kotiteollisuustuote aineksikseenkin kotoisesti muokattua kotoista raaka-ainetta.

...

Jalkineet, sukat ja muut asusteet kuluivat, työ- ja talouskalut kuluivat ja kodin liinavaatteet hupenivat. Uusia kansalaisia syntyi ja uusia koteja perustettiin. Ne tarvitsivat kaikkea, mitä uusi ihminen ja koti tarvitsee. Samoin oli niiden valtavamääriäisten evakuoitujen laita, joiden asusteet ja muut irtaimistot olivat jääneet entisille asuinsijoille. Kotiteollisuustaidot tulivat kysytyimmiksi kuin koskaan ennen tehdasteollisuuden alkuajoista saakka. (Salervo 1946, 31)

Halua oppia näitä kotiteollisuustaitoja kuvaa Toini-Inkeri Kaukosen raportti siirtoväen tyttöjen ompelukursseista, joihin pyrkijöitä oli jopa kymmenen kertaa enemmän kuin oli opetuspaikkoja. Kaukosen mukaan innostusta lisäsi se, että monille opetus, asuminen ja ruoka oli maksutonta sisäasianministeriön siirtoväenasiainosaston määräämien huoltorahojen ansiosta (Kaukonen 1948, 3). Kurssilla oppilaat ompelivat vaatteita sekä itselleen ja perheelleen, mutta veloitteena oli tehdä myös tilaustöitä. Tarvikkeita oli saatu Ruotsin kotiteollisuuden kautta sekä kveekareilta. Viiden kuukauden aikana oppilaat

tekivät ahkerasti töitä: ”Illat ja aamuvarhaiset puhdetunnit käytettiin kurssitöihin, viimeisinä viikkoina ei tyttöjä saatu montakaan tuntia yössä silmäänsä ummistamaan.” Opetuksen pohjalta muutamat oppilaat olivat ryhtyneet myös valmistamaan perinteisiä karjalaisia liinoja ansiotyökseen. Joka toinen viikko tytöille pidettiin myös keskusteluiltoja, joissa kukin vuorollaan sai johtaa puhetta ja pitää pöytäkirjaa. Keskusteluaiheina Kaukonen selvittää olleen käyttäytyminen, seurustelu poikien kanssa ja naisten tehtävät kodissa. (Kaukonen 1948, 3-4)

Artikkelissa Kotiteollisuus ja nouseva polvi (1944) pula-ajan todetaan vauhdittaneen kotiteollisuutta: käsityö näyttäisi elävän nousukautta, vaikka sitten pakon sanelemana. Samalla vaikutti syntyneen otollinen tilanne korostaa kotiteollisuuden muitakin merkityksiä, joihin sodan jälkitilanne toi verestä pontta. Niinpä varsinaisen käytännön tarpeen lisäksi korostettiin kädentaitoihin liittyviä sivistyksellisiä ulottuvuuksia; erityisesti taloudellisuuteen kasvattaminen korostuu. Kotiteollisuuden hetki näyttäisi koittaneen ja katsetta suunnataan tulevaisuuteen: ”Nousevalle polvelle on kotiteollisuus tehokas kasvatuskeino niinhyvin eettillisessä kuin esteettisessäkin mielessä ja samalla se tuo viihtymystä ja ansiotuloja koteihin, mitkä taas puolestaan sitovat nuoria kotiin ja kotiseutuun. ... Sodan köyhdyttämän maan nouseva polvi on opetettava ajattelemaan alusta pitäen taloudellisesti.” (Kotiteollisuus ja nouseva polvi 1944, 65-66)

Tähän taloudellisen ajattelun tarpeeseen Yrjö Laine-Juva puolestaan esitti perusteluksi vuoden 1949 kirjoituksessaan Kotiteollisuus ansiotyönä ja kulttuuritehtävänä seuraavaa: ”Jotemme me suomalaiset, kuten eräät heimokansamme, menettäisi taloudellisissa asioissa määräysvaltaamme omassa maassamme vieraisiin käsiin, olisi meillä sekä käytännöllisessä että teoreettisessa kasvatuksessa tehostettava taloudellista opetusta. ... Kun ihminen nuoresta pitäen joutuu muuttamaan kättensä työn rahaksi ... hänestä tulee säästäväinen, yritteliäs ja vastuuntuntoinen kansalainen.” (Laine 1949, 2)

Kotiteollisuuden kannattavuuden nähdäänkin olevan paljolti kiinni ahkeruudesta ja rationaalisuudesta. Puheessaan Kuopion kotiteollisuusyhdistyksen 40-vuotispäivillä Toivo Salervo mainitsee kotiteollisuuteen kohdistuvan epäilyn, että kyseessä on ”liian kallis harrastelu” mutta näkee, että ”yhteiskunnan puolesta on vain toimitettava luotettava

tutkimus siitä, *mitkä työalat ja mitkä valmisteet* maamme eri osissa johtaisivat parhaaseen ja pysyvästi taatuimpaan toimeentuloon” (Salervo 1950, 33-34). Kotiteollisuutta kannattavana elinkeinona puolustanut Laine-Juva esittää kirjoituksessaan Kotiteollisuus ja koneet, että kotiteollisuuden tuotantoa olisi tehostettava: ”Kun valmisteiden määrä ja valmistustapa ratkaisevasti vaikuttavat hintaan, on pyrittävä kehittämään tuotantomenetelmiä, sarjavalmistusta ja entistä kehittyneempiä työvälineitä- ja koneita tuotantoon sovelluttamalla” (Laine-Juva 1955a, 67). Hänen mukaansa kotiteollisuuden olikin pyrittävä pysymään kehityksen mukana, mutta samalla vaalia perinteitä: ”Kotiteollisuus voi puhaltaa pois sen vuosien pölyn mikä on monenkin paikallismuseon kokoelmien yllä, entisyys ja nykyisyys lyövät kättä toisilleen ja kotiseutumme menneisyys tulee nousevallekin polvelle eläväksi todellisuudeksi” (Laine-Juva 1949, 16).

Kotiteollisuuden ristiriitaisuus syntyy käsitteen temporaalisen jännitteen kasvusta: käsitys kotiteollisuudesta perustuu kokemuksiin, jotka eivät vastaa sodanjälkeiseen teollisuuden ja myös kulutuksen kasvun mahdollistamaan odotushorisonttiin. Ristiriitaisuus on ilmeinen, kun toiminnan oletetaan olevan liiketaloudellisesti järkevää ja tuotannollisesti edistynyttä, mutta näistä huolimatta tekijöiden tulisi tuottaa perinteeseen nojaavia esineitä ja noudattaa perinteistä elämäntapaa, koska vain siten taataan tuotteiden kotiteollinen aitous: ”Tavaran arvo perustuu kokonaan sen aitouteen, ts. siihen, että sitä uudistettunakin tuotetaan sen entisellä kotiseudulla ja että tekijät ovat paikkakunnan kotiteollisuudenharjoittajia” (Laine-Juva 1955b, 183).

Vaikka Kotiteollisuus-lehti pyrkiikin olemaan pragmaattinen ammattilehti tarjoten erityisesti käsityömalleja lukijoilleen, se ei rajoitu pelkästään elinkeinoelämän pohdintaan tai vastaavasti tyylikysymyksiin. Edellä on käynyt ilmi, että kotiteollisuuden kautta pyrittiin aktiivisesti muokkaamaan erityisesti pientilojen nuorista kunnollisia kansalaisia. Kotiteollisuuden merkitys yhteiskuntapoliittisena operaattorina tulee useissa artikkeleissa esiin hyvinkin selväsanaisesti. Hulda Kontturi pyrkii havainnollistamaan kotiteollisuuden yhteiskuntapoliittisia vaikuttimia artikkelissaan Kotiteollisuus maaseutuväestön palvelijana:

Vaikkapa maatalous tuotantokustannustensa takia haluaisikin vähentää työvoimaa, ei ole kuitenkaan mitään syytä päästää sitä siirtymään pois

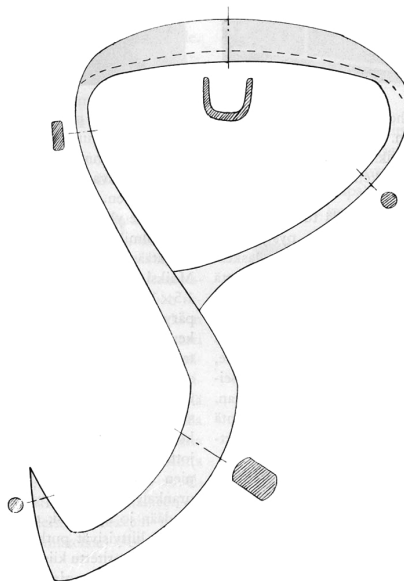
maaseudulta. Monet kotiteollisuustyöt ovat välttämättömiä maaseudun pääelinkeinoille maa- ja metsätaloudelle ja niitä harjoittavalle väestölle. Ne eivät tule toimeen ilman seppiä, puutyöntekijöitä, rakennusmiehiä, ompelijoita jne. Kuitenkin ollakseen kannatettavaa on kotiteollisuustyön oltava myöskin ammattitaitoista.

Valitettavasti työskentelee kotiteollisuudessa hyvin paljon sellaista väestöä, joka turvautuu siihen vain hädän tullen ja jonka työtaito on hyvin heikko ja työtulot senmukaiset. Kun tällainen ammattitaidoton maalaisväki muuttaa kaupunkiin ja asutuskeskuksiin jää se kokonaan sesonkiloontoisista töistä saadun toimeentulon varaan ja muodostaa yhteiskuntaan sellaista epävarmaa ainesta, joka taloudellisesti ja poliittisesti vaikeina aikoina on vaikeasti hallittavissa.

Hyvin harkittujen, kotiteollisuutta kohottavien toimenpiteiden avulla, voitaisiin ainakin osa tätä ainesta sitoa maaseudulle ja auttaa monia maaseudun pienviljelijöitä saavuttamaan siedettävämmät toimeentulomahdollisuudet ja samalla voitaisiin estää nuorisoa irtautumasta kodista ja pyrkimästä asutuskeskuksiin. (Kontturi 1946, 3)

TUKKIKOUKKU

Piirros 1:2.

KUVA 1. Metsätöissä käytetyn tukkikoukun mallipiirustus. Kotiteollisuuslehden työhjeissa pyrittiin huomioimaan maaseudulla asuvien ihmisten käytännön tarpeita. Kotiteollisuus 5-6/1956, s. 166.

Maaseudun köyhälistö ei lakannut aiheuttamasta päänvaivaa sotien jälkeisessä Suomessa, päinvastoin. Hyvin pian ja kyseenalaisen tehokkaasti Suomesta muodostettiin pientilavaltainen maa, jonka kymmenet tuhannet pikku viljelykset tuottivat asukeilleen

vain niukan elannon. Kotiteollisuusaatteen kannalta vahingollisempaa olisi kuitenkin ollut heidän muuttaminen kaupungin köyhälistöksi kaupungin moraalisesti arveluttavaan ympäristöön. Kontturin kirjoituksesta käy ilmi huoli tästä ”epävarmasta aineksesta”, joka kaupunkiin päästessään kenties järjestäytyisi ja, jälleen kerran, muodostaisi sosialistisen uhkan yhteiskuntarauhalle. Niinpä kotiteollisuus nähdään mahdollisuutena sitouttaa tämä ”aines” maaseutuun ammatin tai lisätulojen kautta. Kokonaan eri asia on, miten realistinen tämä vaihtoehto on elinkeinona ollut. Idealismia ei kuitenkaan puuttunut, mitä osoittaa Kullervo Heiskanen (1952) kirjoitus Kotiteollisuus kansanliikkeeksi, jossa tulee ilmi yhtäältä kotiteollisuuden limittyvä aika-keskustelu ja toisaalta sen merkitys ajattelutapana:

”Mutta, kuten sanottu, ajan ratas kulkee yhä kiihtyvällä vauhdilla eteenpäin ja siinä vauhdissa tekisi mieli kysyä: 'Mihinkä näin kiire ja mitä tällä voitetaan ja saavutetaan?' Tuskin muuta kuin se, että ihmisistä tulee enemmän tai vähemmän jonkinlaisia koneita ja hermokimppuja. ... Kuitenkin olisi tämä huolien rasittama ihmiskunta pyrittävä saattamaan nykyistä parempaan tasapainoon, kas siinä eräs lähiajan suurista yhteiskunnallisista tehtävistä. Tällöin kohdistuvat ajatukset lähinnä nuorisoon, jolle olisi varattava sellaiset elämisen ja olemisen mahdollisuudet, jotka inhimillisesti katsoen ovat vähintään tyydyttävät. Tällä tavoin voitaisiin myös erästä aikamme sairasta ilmiötä, maaltapakoa, jonkin verran lieventää. ... Jotta tähän päästäisiin olisi saatava sekä vanhempien että nuorempien ajattelutavassa eräiltä kohdin muutos aikaan.” (Heiskanen 1952, 147-148)

1940–50-luvuilla maaseudulla harjoitettu käsityö, kotiteollisuus, ei siis viitannut ainoastaan käsiteolliseen valmistamiseen, vaan sille haettiin aktiivisesti merkityksiä elämän- ja ajattelutapana, joka kytkeytyisi jokseenkin kaupunkivastaisiin, konservatiivisiin ja perinteitä korostaviin arvoihin. Ajallisesta perspektiivistä, ihailevasta katseesta menneisyyteen tuli Kotiteollisuuden Keskusliiton sisältö myös vuosiksi eteenpäin. Kenties tyylipuhtain esimerkki on Siiri Niemisen vuonna 1964 kirjoittama kuvaus, joka samalla osoittaa miten keskeistä historiatiedon käyttö oli kotiteollisuusaatteelle:

”Aamuin illoin kokoonnuttiin talvisaikaan pirttiin puhdetöitä tekemään. Miehet puolellaan valmistivat puuesineitä – saaveja, koppia, rekiä ym. – naiset taas toisella puolen pirttiä kehräsivät, kutoivat kankaita tai ompelivat vaatteita. Elämä oli rauhallista, patriarkaalista. Usein oli kolme sukupolvea yhdessä hyvässä yhteisymmärryksessä työskentelemässä. Kaikilla oli tehtävänsä ja askareensa. Lapsetkin saivat olla mukana niin varhain kuin kykenivät oppimassa kätevyyttä ja taitoa. Lisäksi nuorisossa, kuulleessaan ”isojen” kertovan tarinoita aikaisemmasta ajasta, perheen, suvun

tapahtumista, kasvoi voimakas kiintymys sukua, omaa heimoa kohtaan. Oman äidin kertomana valkeni nuorille jo varhain isänmaa-käsite – isänmaan menneisyys ja sen kohtalot ja velvoitukset. Näin nuorista kasvoi kotipiirissä, askarten ääressä kunnollista ahkeraa joukkoa, joka jos joutui lähtemään kotoa pois, hyvin täytti paikkansa myös muissa yhteiskunnan tehtävissä.” (Nieminen 1964, 7)

Ilmeisestä nostalgisuudestaan huolimatta, tai juuri sen vuoksi, Siiri Niemisen menneisyyden kuvaus tulee kertoneeksi ennemminkin nykyhetkestä, jossa kuvaus on kirjoitettu: kirjoittaja viittaa käsitöiden ahkeraa ja perhesidonnaista kansalaista kasvattavaan vaikutukseen ja uusintaa isänmaan velvoitteen tuottamia odotuksia viitaten mahdollisesti maalta- ja/tai maastamuuttoon, jonka estämiseksi kotiteollisuuden piirissä haettiin tukea menneisyydestä maaseudun pysyvyyden säilyttämiseksi.

Aikakäsityksen pohtiminen laajemminkin Kotiteollisuus-lehden tuottaman aineiston kohdalla on kiinnostavaa siksi, että aikaan liittyvä keskustelu on toistuvasti pinnalla. Tätä kuvaa erityisesti perinteen, nykyajan ja kehityksen käsitteiden keskeisyys useissa kirjoituksissa, mikä osoittaa kotiteollisuuden käsitteen aikasidonnaisuuden: jo sen semanttinen kerrosteisuus viittaa historian läsnäoloon käsitteessä, mutta käsitteen kautta myös pohditaan perinteisen ja modernin kohtaamista. Kotiteollisuuden yhtenä tehtävänä onkin ollut esineperinteen säilyttäminen ja välittäminen ajassa eteenpäin – ja siten myös tietynlaisen menneisyyden representointi muuttuvissa nykyisyyksissä.

6.2.2 Kansanomaiset, kuolemattomat muodot

Lehden kirjoituksissa kotiteollisuudelle haetaan yhtäältä perusteita erityisesti sen mahdollisuudesta tuottaa ansioiden lähde pienviljelijöille, ja vaikka se toisaalta vakuuttaakin olevansa tekniikan ja kehityksen ajan hermolla, aatteelle on erittäin tärkeää pitää yllä perinteellistä kansanomaisuutta ja kotoisuutta. Kun otetaan huomioon valtavat jälleenrakennus- ja asutusprojektit, kodikkuuden luomisen tarve tuskin jäi vain retoriseksi, isänmaalle uskollista suomalaisuusidentiteettiä luovaksi aktiviteetiksi, joskin nämä ulottuvuudet ovat vahvasti läsnä. Myös Paul Betts on todennut tutkimuksessaan länsisaksalaisesta muotoilusta, että eri intressiryhmissä (ml. valtio ja teollisuus, kasvattajat ja naisjärjestöt) muotoilun nähtiin edistävän sodasta toipumista ja jopa kulttuurista

uudistumista, erityisesti muotoilun jokapäiväisyyden vuoksi (Betts 2004, 2).

Kotiteollisuus pyrkiin aktiivisesti tiedottamaan mielestään oikeasta kodikkuudesta ja hyvästä mausta käsitellen sekä kaupunki- että maaseutuasumista. Tällä saralla Toivo Salervo oli Yrjö Laine-Juvan ohella hyvin aktiivinen kirjoittaja. Koska he molemmat olivat arkkitehteja, esittelivät he myös ratkaisujaan pohjakuvineen talonpoikaiskotien rakentamiseen, ei yksinomaan tyylikysymyksiin:

”Perinnäinen kansanomainen sisustus on tuvassa juuri niissä puitteissa, joissa se on syntynyt, ja sitä elämää palvelemissa, jota varten se on luotu. Sen vuoksi saavuttaakin maalaistupa tehokkaimman viihtyisyytensä silloin, kun se on kalustettu perinnäiseen talonpoikaiseen henkeen ja kun kauneuden rakkaus ja hyvä maku ovat johtaneet esineiden valintaa ja asettelua. Maalaistuvassa on juuri kansanomainen kalustus näinollen luontevin. Tämä koskee myöskin uusia talonpoikaiskoteja. Ja suotavaa olisi, että sisustuksella olisi nimenomaan sen paikkakunnan perinnäinen leima, jolla koti on. Poikkeuksen voisi tehdä uusille asuma-alueille asettunut siirtoväki, jolla on omat perinteensä.

...

Talonpoikaiskoti ja siihen rinnastettava muu maalaiskoti ilmaisee sitä syväjuurisempaa ja aidompaa kulttuuria, mitä kiinteämmin ja kauniimmin sen sisustus – käytännöllisen tarkoituksenmukaisuuden vaatimuksien mukaisesti sovellettuna – noudattaa paikkakunnalleen ja itselleen perinnäistä kansanomaista sisustusta.” (Salervo 1948c, 50, 64)

Kansanomaiseen tyyliin valistaminen oli kotiteollisuuden käytännön kulttuuripolitiikkaa: maaseudun ”kansalla” oli kansallinen kulttuuripoliittinen tehtävä edustaa siltä odotettua kansanomaisuutta, oletettua perinteisyyttä. Ulkomailta tulevat uudet vaikutteet olivat pääsääntöisesti tätä linjaa vastaan: ”On surullista jos ei meillä silloin, kun nykyhetken nuoriso on varttunut aikuiseksi, ole enää jälellä kansallisesta kulttuuristamme kuin rippeet ja sen rinnalla rehoittaa sitten se tyhjänpäiväinen himphamppu, jonka ajanvieteteollisuus on tänne kansainvälisenä kauppatavarana hyvin voitoin sijoittanut!” (Laine-Juva 1955b, 183).

Erityisesti Toivo Salervo tarttui rakennus- ja sisustustyyliä syvemminkin kulttuurin pohtimiseen. Vuonna 1945 Salervolta julkaistiin artikkeli Kulttuurista ja kulttuurityöstä, jota voinee pitää kotiteollisuusaatteen kulttuurikäsitteen epävirallisena määrittelynä, jossa selkeämmin kuin missään komiteanmietinnössä tulee esille käsitys kotiteollisuudesta kulttuurityönä: ”Elämme kulttuurin ja valhekkulttuurin ristiaallokossa. Meidän olisi siinä

tehtävä kulttuurityötä” (Salervo 1945, 1). Ongelmallista Salervon mukaan on se, että valhekulttuuria, jolla lähes poikkeuksetta on ulkomaiset juuret, tuodaan Suomeen. Siksi Salervon mukaan näyttävät Suomessa ”käsitteet siitä, mikä on kulttuuria ja kulttuurityötä, olevan niin epäselvät ja meillä tehdään kulttuurin nimessä niin paljon kulttuurin hävitystyötä, että on näyttänyt olevan aiheellista ottaa tämä kysymys esille.” (Salervo 1945, 1)

Salervo käy tiivistetysti läpi kulttuurin evoluution ihmissuvun juurista sen eriytymiseen ja sopeutumiseen erilaisiin luonnonoloihin. Hän selvittää, että ajan kuluessa syntyy uusia keksintöjä, uskomuksia ja tapoja, joita lainaillaan kulttuurien välillä, ”mutta ne omaksutaan vain sikäli kuin ne vastaavat olevia oloja, sulautuvat luontevasti perinteisiin ja edistävät tarkoituksenmukaisella tavalla niissä oloissa elettyä elämää. ... *todellinen kulttuuri liittyy kiinteästi tarkoituksenmukaiseen elämänmuotoon.*” (Salervo 1945, 1-2) Salervo perustelee myös, miksi virkamiehen koti poikkeaa talonpoikaisesta kodista, eikä virkamieskodin tyyliä pitäisi talonpoikaisessa kodissa millään muotoa ryhtyä jäljittelemään: ”Minkäänlainen *kulttuurin näyttelemine*n ei ole kulttuuria”, ja ”todellisella kulttuurilla on myöskin tietty vaatimattomuuden leima.” (Salervo 1945, 2) Vaatimattomuuden ihanteessa toistuu edelleen ajatus arvollisesta köyhästä, nälän ja puutteen uuvuttaman ihmisen koruttomuudesta, joka ahkeruudellaan ja vaatimattomuudellaan lunastaa kulttuurisen arvonsa.

Salervo tunnistaa kansan sisällä eri ryhmiä, joita sitovat yhteiset asiat: on yhteinen folklore, mutta myös ”yhteinen käsitys oikeasta ja väärästä, yhteinen iäisyyskaipuu, yhteiset aret, pyhät ja juhlapyhät, yhteinen yhteiskunnallinen rakenne, koululaitos, lainsäädäntö ja kirjallisuus ... Niinpä voidaan puhua kansamme kulttuurista ja sen kehityksestä ja tasosta kokonaisuutena.” (Salervo 1945, 2-3) Merkillepantavaa Salervon analyysissä onkin, että ”yhteinen kulttuuri” rakentuu olennaisesti hallinnollisten instituutioiden kautta. Edelleen hänen mukaansa voidaan muiden kansojen keksintöjä omaksua niiltä osin kuin ne tarkoituksenmukaisesti soveltuvat, mutta epätervettä on ”*jos se saattaa omat arvokkaammat saavutukset varjoon tai unhoon tai johtaa laiminlyömyään niiden edelleen kehittämisen.*” Olipa mikä kansanryhmämme hyvänsä tuottanut mitä arvokasta kulttuuritulosta hyvänsä, sen vaaliminen ja edelleen kehittäminen on koko kansamme

kunnia-asia. Se on kulttuuriryötä.” (Salervo 1945, 3)

Siksi oikeaa kulttuuriryötä on kotiteollisuudessakin kansanomaisten perinteiden vaaliminen, säilyttäminen ja kehittäminen niin, että ne pysyvät omalaatuisina ja voivat kilpailla kansainvälisessä tarjonnassa massatuotannon rinnalla: ”Jalostamalla mm. perinteellisiin käsitöihin pohjautuvaa omaa tuotantoamme ja pitämällä se kansainvälisellä laatutasolla, säilytämme siltä osalta itsellämme oikeuden saada lukeutua kulttuurikansojen valiojoukkoon.” (Salervo 1945, 4) (Kansan)kulttuuri, talous ja kansallisvaltio linkittyvät Salervon ajatuksissa toisiinsa kiinteästi.

Toivo Salervon määrittelyinto jatkui vielä kansantaiteen osalta artikkelissa Kansan käsityö – kansantaide, jonka määritteiksi hän nimesi järjestelmällisen taidekoulutuksen puuttumisen – vaikutteet ammennetaan perinteestä luontaisen lahjakkuuden pohjalta – ja tuotteen anonymiteetin: ”Tuotteet ovat näinollen monien yhteisesti luomia, kansan tuottamia, kansantaidetta.” Salervo tähdentää kansan käsityön tuotteiden funktionaalisuutta ja asiallisuutta: ”Koristelun on oltava tyyllittelyltään tiettyssä mielessä alkeellista, mutta tyylikästä”, eikä kansantaiteilijoiden tulisi liikaa luottaa omaan makuunsa, sillä uuden muotoilua varten ovat ”todelliset taiteilijat, joille kotoinen kansantaide on rakasta ja jotka senvuoksi pyrkivät edelleen jalostamaan sitä sen omalla perinteellisellä pohjalla.” (Salervo 1948a, 20; Salervo 1948b, 27-28)

Kotiteollisuuden ja taideteollisuuden suhde on yksi teema, joka toistui Kotiteollisuuslehdessä. Vuonna 1945 Rafael Blomstedt, silloin Taideteollisuuskeskuskoulun taiteellinen johtaja ja rehtori, kirjoitti lehdessä otsikolla Luova taideteollisuustyö ja perinteet korostaen suomalaistyylistenkin esineiden suunnittelussa ajankohtaisuutta ilman teennäisiä yrityksiä herättää henkiin ”pirttiromantiikkaa”. Viitaten menestykkääseen ryijytaiteeseen Blomstedt huomauttaa, että vaikka taiteilijat eivät mallejaan kopioi ”professori Sireliuksen tunnetusta ryijykirjasta”, teoksissa kuvastuvat ”suomalainen karski voima ja aitous”. Perinteestä on mahdollista ammentaa suunnitteluun ”terveyttä ja voimaa”, mitä pitäisikin edistää kuvateoksilla, ”joiden kuvat kultivoidun maun ja arvostelukyvyn omaava tekijä on valinnut kansanomaisen koristetaiteemme ja käsiteollisuutemme aarteistosta. Tällöin olisi lähinnä huomioitava n.s. 'kuolemattomat muodot' ja 'ajattomat tyyppit'.” (Blomstedt 1945, 93-94)

Niinpä, kuten Salervo edellä jo huomauttaa, taideteollisuuden ja kotiteollisuuden ajatellaan toimivan jonkinlaisessa symbioosissa: ”alkuperäinen” kotiteollisuus muodostaa pohjan Blomstedtin ”kuolemattomille muodoille” ja sen pohjalta asiantuntevat taiteilijat, muotoilun eliitti, tuottavat kotiteollisuuden käyttöön perinteistä mallistoa, jota nimettömät kansantaiteilijat voivat tuottaa. 1956 Kaj Nuorivaara alusti Pohjolan kotiteollisuuskäräjillä Lahdessa otsikolla Kotiteollisuus taideteollisuuden palvelijana. Siinä hän kuvailee museoihin kerättyä ”varsinaisten kansantaiteilijoiden” teoksia, joiden muodon on sanellut kansantaiteilijan vaisto. Nykyaika, se ettei perinne välity kansantaiteilijoiden sukupolvissa eteenpäin, se että kansainväliset yhteydet ovat vilkastuneet sekä tekniikan kehittyminen ovat aiheuttaneet kotiteollisuustuotteiden esteettisen tason alenemisen. Tämän vuoksi ”olisi vastavuoroisesti taideteollisuuden tarjottava vastapalvelusta ja otettava asiakseen, yhdeksi erikoisalakseen maamme kansanomaisten käsitöiden nostaminen sille tasolle, jolle sen käsistään kätevä kansa pystyy nostamaan, kun esteettistä puolta asiantuntevasti ohjataan.” (Nuorivaara 1956 177,183)

Kotiteollisuus-lehden kotoista ja kansanomaista tyyliä koskevissa kirjoituksissa tulee vahvasti ilmi käsitys, jonka mukaan alkuperäisten mallien, ”kuolemattomien muotojen” lähde on ihanteellinen, menneisyyden rahvas, mutta jonka tyyliä nykyisyyden rahvas ”ei osaa” uusintaa. Siksi taideteollisesti koulutettujen taiteilijoiden lähestulkoon kansallinen velvoite on opastaa kansa omaan, oikeaoppiseen kansanomaisuuteensa. Kun suhteutetaan tätä käsitystä Harri Kalhan (1997) tutkimuksiin suomalaisen taideteollisuuden kultakauteen liittyvästä diskurssista, näyttäytyy kotiteollisuuden ja taideteollisuuden suhde vähintäänkin mielenkiintoisena.

Kalhan mukaan useissa 1940-luvun pohjoismaisissa näyttelyissä suomalaisen taideteollisuuden arvioitiin representoivan suomalaisten kansanluonnetta ja etenkin sen primitiivistä luonnonläheisyyttä (Kalha 1997, 65-71). Kalha huomauttaa, että arvio on melkoisen paradoksaalinen, sillä esimerkiksi ”Arabian taideosaston kokoonpanon kansainvälisyys oli tunnettu tosiasia” (Kalha 1997, 71). Alkuperäisyys, karskius ja naiivius omaksuttiin kuitenkin myös suomalaiseen taideteollisuuskurssiin. Kalha kuvaa tekstiilitaiteilija Laila Karttusen tiedostamaa ”suomalaista rotupuhtautta”:

turmeltumattoman makuaistin avulla kauneuden tajuaa herkästi. Mutta, Kalha jatkaa, ”turmeltumaton suomalainen kauneusaisti oli modernistinen myytti, kaukana kotien reaaliestetiikasta.” (Kalha 1997, 191-192)

Vaikuttaakin siis siltä, että 1940–50-luvuilla taideteollisuudessa vallinnutta alkuperäisyys- ja perinne-estetiikkaa pyrittiin vahvasti soveltamaan myös kotiteollisuustyyliin. Taideteollisuuden harjoittajat olivat ”löytäneet” menneisyyden alkuperäisen tyylin, jonka tavallinen kansa oli ”kadottanut” ”puolinaisen kulttuurin” pilattua heidän makuaistinsa (Kalha 1997, 192), ja siksi näiden ”todellisten taiteilijoiden” oli autettava anonyymeja kansantaiteilijoita takaisin perinteen ääreen ”maailmallisilta” harharetkiltään. Kalhan tutkimuksen pohjalta onkin syytä pohtia, missä määrin kotiteollisuustyyliin oli kyse taideteollisuuden kultakauden diskurssien omaksumisesta muotoilulliseksi paradigmaksi.

Kotiteollisuusaatteessa kansanomaisuuteen nivoutui saumatta myös käsitys ahkerasta ja nöyrästä kansalaisesta, mikä toistui myös kansanomaisten taiturien kuvailuissa. Esimerkiksi Kotiteollisuuden Keskusliiton kullatulla ansiomerkillä palkittua Eriika Leppästä kuvataan lehdessä seuraavasti: ”Hän ei ansiotyötä tehdessä ole milloinkaan laiminlyönyt kotiaan. Ensimmäisenä velvollisuutenaan hän on pitänyt kasvattaa lapsistaan tunnollisia ja ahkeria kansalaisia. ... On ilo katsella sukulan leikkiä langoilla hänen näppärien käsiensä ohjaamana. Siinä huokuu työn hiljaista runoutta, joka meidän kaikkien tulisi huomata. Toivokaamme Eriika Leppäselä edelleen terveitä vuosia, jotta hän voisi olla meille esikuvaksi.” (Alestalo 1949, 111) Tarpeesta kasvattaa maaseudun käsityöntekijöistä reliikkimäisiä perinnekansalaisia muodostui kotiteollisuuden pohjavire: ”Alkuperäiset perinteet” opetetaan kansalle, ja käsityöihmisestä työstetään nöyrää, omavaraista ja yrittäjähenkistä kansantalouden palvelijaa.

KUVA 2. Tuohivirsu syntyy. Kotiteollisuus-lehdessä oli tyypillistä esitellä perinteisten tekniikoiden taitajia ja selvittää perinteisten tuotteiden valmistamista. Kotiteollisuus 9-10/1945, s. 95.

6.2.3 Käsitteen kerroksista kohti käsitekriisiä

Kotiteollisuuden aikakerroksellista luonnetta korostavat ne ongelmat, joita se kohtasi jo 1950-luvun lopulta, ja jotka kärjistyivät 1960–70-lukujen vaihteen käsitekeskusteluna. Menemättä syvemmälle tähän murrokseen, jossa kotiteollisuuden käsite lopulta alkaa vaipua historiaan, valotan lehtikeskustelua, jossa korostuu kotiteollisuuden aikakerrosteinen vahvuus – kotiteollisuus ei kuvaa vain valmistamisen muotoa vaan pikemminkin kokonaista arvojärjestelmää.

1970-luvulla kotiteollisuuden ja käsiteollisuuden käsitteet olivat keskustelun kohteena Kotiteollisuus-lehdessä vuoden 1969 kotiteollisuuskomitean mietinnön ehdotettua siirtymistä käsiteollisuuden käsitteen käyttöön, koska kotiteollisuutta oli alettu pitää vanhanaikaisena ja väärää mielikuvia luovana käsitteenä. Ulla von Konow pohtii kirjoittamassaan pääkirjoituksessa vuodelta 1973 kotiteollisuuden nykyaikaisuutta. Tällä hän viittaa Euroopan kotiteollisuusliiton puheenjohtajan vaatimukseen kotiteollisuuden tuomisesta nykyaikaan. von Konow'n mukaan kotiteollisuus on jo nykyajassa: ”Professori

[Franz] Lippin lausuma tuntuu meistä kotiteollisuuden piirissä työskentelevistä hiukan vieraalta, meidän toimimme jatkuvasti kaikin mahdollisin keinoin kotiteollisuuden edistämiseksi, ja pyrkimyksenämme on pitää se elinvoimaisena ja nykyaikaan soveltuvana.” (von Konow 1973, 3) Ongelman hän kyllä tietää: enemmistö yhdistää kotiteollisuuden menneisyyteen. ”On totta, että kotiteollisuus niveltyykin voimakkaasti menneeseen, se on perinteellistä, säilyttävää, mutta myös jatkuvasti uudistuvaa”, von Konow kirjoittaa. (von Konow 1973, 3) Hän kysyy myös, miksi kotiteollisuustyötä sitten tehdään, mutta vastaus ei ole yksiselitteinen:

”Miksi kotiteollisuustyötä? Euroopan kotiteollisuusliiton pitäisi kaikin voimin ponnistella löytääkseen vastauksen tähän kysymykseen. Meidän on itse helppo vastata, tiedämme, miksi työskentelemme ja minkä puolesta, mutta meidän ei ole onnistunut tiedottaa sitä muille niin, että he olisivat vakuuttuneita kotiteollisuuden tarpeellisuudesta. Tämän päivän maailmassa täytyy käsittää, että ilman sitä linjaa, jota kutsutaan imagoksi, asia ja ihminen katoavat massaan. Juuri tämän – imagon – odotetaan tulevan tunnetuksi, kun kokoamme kaikki voimamme ja ponnistelemme yhdessä sen asian puolesta, johon uskomme.” (von Konow 1973, 3)

Pentti Grönbergin seikkaperäinen argumentointi kuvaa vallinnutta tilannetta. Hänen mukaansa kotiteollisuuteen vihkiytymättömät ymmärsivät sen ”pärekorien punonnaksi ja tuohivirsujen valmistamiseksi” ja koulutukseen hakeutuvat nuoret ”muodostavat väärän kuvan huonon ja virheellisen nimen takia.” Myös virkamiehet ovat kotiteollisuusasioiden puitteissa joutuneet ”kerta toisensa jälkeen selittämään, ... että vaikka puhumme kotiteollisuudesta, emme itse asiassa tarkoita sitä, vaan jotain muuta.” Kotiteollisuuden alkuosakin harhauttaa, ja koska nimeä ei ymmäretä ”symbolisesti”, sitä pidetään auttamattoman vanhanaikaisena toimintana. (Grönberg 1970, 16-17)

Kotiteollisuuden piirissä jo pitkään vaikuttanut Veera Vallinheimo ymmärsi muutosta heikommin. Hänen mielestään ”nimenomaan kodin rakentavan ja kokoavan työn merkitystä on tässä nimessä syytä painottaa aikanamme, jolloin perheen jäsenten irrallisuus on huolestuttava ilmiö” (Vallinheimo 1970, 5-6) kun taas Waldemar Bühler kritisoi kotiteollisuuden olleen kykenemätön vastaamaan ajan haasteisiin: ”se oli itseriittäinen niin kauan, kuin sen palavasieluiset johtajat jaksoivat vaikuttaa” (Bühler 1970, 6-7). Bühlerin mielestä käsiteollisuus on ilmaisuna ”avara ja ulottuu urbanisoituvan yhteiskunnan kaikille

alueille” (Bühler 1970, 6-7).

1970-luvun lopulta lehdessä alettiin toistuvasti julkaista sivua, jolla esiteltiin Käsiteollisuus ja sen edistämisorganisaatio. Sen mukaan: ”Käsiteollisuus (kotiteollisuus) on tuotantoa, jossa valmistetaan esineitä suurimmaksi osaksi käsityönä tai käsityön perinteisiin nojautuen. ... Käsiteollisuustuotannon tunnusmerkkejä ovat perinteelliset työtavat ja mallit, joita kehitetään jatkuvasti yksilöllisiksi, omaleimaisiksi, kullekin alueelle tyypillisiksi tuotteiksi.” (Käsiteollisuus ja..., 1977) Toiminnan kuvaajiksi on tiivistetty myös elinkeinopoliittinen päämäärä (”vaikuttaa elinkeinotoiminnan kehittämisedellytyksiin”), kulttuuripoliittinen päämäärä (”säilyttää ja kehittää käsityö- ja perinnekulttuuria”) sekä sosiaalipoliittinen päämäärä (”suoda laajoille kansalaispiireille mahdollisuus henkisen vireyden ylläpitämiseen ja omatoimisuuden kehittämiseen käsityöharrastuksen avulla”) (Käsiteollisuus ja..., 1977).

Edellä kuvatun mielipiteiden vaihdon pohjalta vahvistuu, ettei kotiteollisuuden käsite 1970-luvun nykyisyydessä ollut semantiikaltaan juurikaan tulevaisuuteen viittava, vaan päinvastoin, erittäin perinnesidonnainen, ei ainoastaan sisältämänsä tyylin vaan myös arvokonservatiivisuutensa puolesta. 1960–70-luvuilla, joihin ajoittuu Suomessa yhteiskunnan merkittäviä rakenteellisia murroksia, kotiteollisuus viittasi ennen kaikkea menneisyyteen, ”tuohikulttuuriin”, eikä se vastannut juurikaan uuteen odotushorisonttiin, joka oli auennut jälleen esimerkiksi uusien tekniikoiden ja teknologioiden sekä uusien materiaalien myötä, jotka vaikuttivat ratkaisevasti myös käsiteollisen valmistamisen mahdollisuuksiin.

Käsitteellistämällä toimintaa uudelleen ja eri päämääriä linjaamalla on tehty selkeämmäksi sen eri puolet. Erityisesti sosiaalipoliittisen päämäärän kohdalla on nähtävissä muutos, kun köyhiä ei patisteta kunnollisuuteen vaan suodaan kansalaispiireille mahdollisuus harrastamiseen. Tästä huolimatta itse käsitteen sisällöt eivät näytä radikaalisti muuttuvan edeltäjästään, vaikka siirtyminen käsiteollisuuden käsitteen käyttöön on nähty ratkaisuksi kotiteollisuuteen kertyneistä merkityksistä eroon pääsemiseksi. Uuden käsitteen kautta pyritään sanallistamaan uudestaan ennestään tunnettu toiminta, vahvemmin tulevaisuuteen suuntautuvana – jälleen kerran. Se, että käsittemuutos on nähty tarpeelliseksi, jotta

päästäisiin eroon edeltävän käsitteen vanhanaikaisuudesta, osoittaa ennen kaikkea kuinka vahvasti kotiteollisuuden käsitteeseen oli rakentunut aikakerroksia, joiden myötä siihen tiivistyivät myös sille leimalliset aate, tyyli ja käytännöt.

7 Pohdinta

Kotiteollisuuden käsitehistoriallinen tutkimus avaa käsiteolliseen valmistamiseen liittyvää käsittämisen historiaa: tunnistamalla ja tulkitsemalla konteksteja olen päässyt käsiksi aatteisiin ja mentaliteettihistoriaan kotiteollisuuden käsitteen takana. Kotiteollisuudessa ei ole ollut kyse ainoastaan perinteen säilyttämisestä, vaan sen kautta on eri tavoin pyritty voimakkaasti vaikuttamaan yhteiskuntaan. Kotiteollisuus on merkinnyt kurinalaisen ja ahkeran rahvaan itsensäelättämistä, edistyksellistä talousajattelua ja alkuperäisen suomalaisen muotoilun säilyttämistä. Nämä ulottuvuudet toistavat käsitteen kerrosteisuutta, jossa ”ajan sedimentteinä” ovat yhtäaikaan läsnä 1700-luvun merkantilismi, 1800-luvun edistyksellinen liberalismi ja 1900-luvun alun nationalismi. Tutkimuksessani olen tuottanut kotiteollisuuden historian karttaa ylisukupolvisesta menneisyyden maisemasta, minkä pohjalta tätä temaattista ja kerroksellista moneutta voi ymmärtää jäsentyneemmin. Kotiteollisuuden pitkää historiaa tutkien on käynyt selväksi myös kyseisen käsitteen temporaalisuus, sitoutuneisuus aikaan.

Kotiteollisuuden käsitteen synty vapaakaupan kasvavaan henkeen 1800-luvulla temporalisoi sen viittauskohteen, maaseudulla erityisesti rahvaan harjoittaman käsityön, edistykseen ja tulevaisuuteen suuntaavaksi toimeksi, kun maaseudun käsityö oli merkantilistisella kaudella ollut kyseenalaisessa asemassa. Käsityötä oli myös käytetty hätäapuna ja kuronpitokeinona, mikä toistui myös 1860-luvun lopun pulavuosina. Tästä syntynyt ihanne kotiteollisuuden harjoittajan kunnollisuudesta johti menneisyyttä nostalgisoivan painotuksen syntyyn. Käsiteollista valmistamista alettiin siis perustella uuden käsitteen, kotiteollisuuden, avulla teknisen ja taloudellisen kehityksen odotushorisontissa, mutta sen semanttinen sisältö perustui merkantilistisen aikakauden kokemustilaan.

Jo vuoden 1873 komiteanmietinnössä käy ilmi käsitteeseen liittyvä nostalgisuus menneinä aikoina harjoitetuista kädentaidoista, mikä korostui voimakkaasti vuoden 1908 komiteanmietinnössä, jossa kotiteollisuuteen liittyvät alkuperäisyys ja kansanomaisen perinteisyys korreloivat ajankohdan Arts & Crafts -liikkeen arvojen kanssa. Vahvan nationalismin aikakautena kotiteollisuuden painopiste siirtyikin kulttuuripolitiikkaan, sillä kätevästä kansasta ja heidän valmistamistaan perinne-esineistä tuli kansakunnan rakentamiselle tärkeitä elementtejä. Kotiteollisuuden tärkein peruste etsittiin kuitenkin edelleen sen taloudellisista vaikuttimista, ja kansalaisen sivistäminen taloudellisuuteen oli tärkeää, sillä siihen nivoutui myös oletus ”kunnon kansalaisuudesta” ja näin sosialistisen uhkan torjumisesta. Nämä seikat korostavat kotiteollisuuden käsitteen liberalistista taustaa.

Oleennaista kotiteollisuudessa on, että sen harjoittajaksi nähtiin rahvas, jonka taloudellinen ja myös sosiaalinen asema oli heikko. Tätä painottaa kotiteollisuuden toistuva käyttö hätäaputyönä katovuosina, mikä vaikutti keskeisesti käsitteen semantiikkaan. Merkitystä voi pitää niin keskeisenä, että kotiteollisuuteen jähmettyi pulan sävyttämä nykyhetki, jonka myötä ihanteeksi nousi tekniseltä kehitykseltään jokseenkin paikallaanpysyvä maalaiselämä, eikä kotiteollisuuden harjoittajan oletettu muuttuvan tapahtuvissa modernisoitumisen prosesseissa. Käsitteeseen jähmettynyt nykyhetki jäi menneisyydeksi ja käsitteen nostalginen perspektiivi korostui.

Tulevaisuus- ja edistyssuuntautuneisuus oli käsitteessä sodanjälkeisinä vuosina läsnä edelleen erityisesti nuorison kasvatusta koskien, mutta katse tulevaisuuteen perustui menneisyyteen ja ihannekuviin siitä. Näkemykset alkuperäisestä perinteisyydestä ja aidon rahvaan vaatimattomasta koruttomuudesta toistivat käsitteen konservatiivista, jo koettuun eli menneisyyteen sitoutunutta luonnetta. Kotiteollisuuden ihanteellisen menneisyyden nykyhetken ja vallinneen nykyisyyden nykyhetken kasvanut eriaikaisuus johti vaikeuksiin sitoa esimerkiksi edistyksen käsitettä kotiteollisuuteen. Kärjistäen voi sanoa, että sillä välin kun kotiteollisuus etsi siltoja entisaikojen kunnollisuuden ja nykyisyyden uhkien välille, ”kansa” teki omat ratkaisunsa muuttuneen odotushorisontin edessä ja muutti kaupunkeihin.

Kotiteollisuuteen yhtäältä kytkeytyvät pyrkimykset kehitykseen ja edistykseen ja toisaalta

halu hallita menneisyyttä ja tuottaa sitä nykyisyyteen vahvistavat kotiteollisuuden käsitteen luonnetta ajassasuunnistamisen kompassina. Kotiteollisuutta voikin määritellä eräänlaiseksi ajan strategiaksi, jossa yritetään ratkaista menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden tuottama dilemma. Vaikka kansanomaisuuden ihailu ja etnometodologinen keräily olivat kotiteollisuudessa keskeisiä teemoja, nähtiin kotiteollisuuden yhtenä tavoitteena kansan kultivoiminen kansanomaisuuteen, opettaminen "omiin" perinteisiinsä. Siten osoittautuu, etteivät talonpoikainen perinteisyys ja jatkuvuus olleetkaan niin itsestään selviä ihanteita kuin ehkä ensi näkemältä vaikuttaa, vaan "ongelman" muodostaa tradition ja modernin kohtaaminen ja kohtauttaminen rahvaassa. Näin on myös selvää, että kotiteollisuuden historiassa tehdyt käsiteellisen valmistamisen ja siihen liittyvien käytäntöjen, toimijuuksien ja jopa toimijoiden määrittelyt ovat olleet voimakkaasti käsitteeseen perustuvaa vallankäyttöä.

Esinekulttuuriin ja perinteen teemoihin sitoutuneena kotiteollisuutta tulee tutkia kulttuuripolitiikan historiana, joskin kulttuuripolitiikan kannalta erityisen kiinnostavaa on kotiteollisuuden luovuuteen ja kädentaitoihin liittyvä vallankäyttö. Tutkimuskohteen vahvat sitoumukset sosiaali- ja talouspolitiikkoihin avaavat tosin yhtäläillä muita tutkimusnäkökulmia. On kuitenkin syytä olla kriittinen sen suhteen, missä määrin on mielekästä erotella historiaa tällaisiin sektoreihin. Esimerkiksi kansakunnan rakentamisen ja kansalaisen tuottamisen keskeisyys kotiteollisuuden harjoittamisessa ja kotiteollisessa tyylissä on tematiikka, jossa eri historian lajit täydentävät toisiaan ja joka ehdottomasti vaatii omaa tutkimustaan. Tässä eivät tule kyseeseen ainoastaan aatteeseen nivoutuvat nationalistiset pyrkimykset, vaan myös yksilön hallintaan liittyvät käytännöt.

Kotiteollisuuden tutkiminen erityisesti kansalaisuuden näkökulmasta on tarpeellista, sillä edelleen ”kotiteollisuutta”, perinteeseen pohjautuvien tuotteiden valmistamista maaseudulla, käytetään usein mm. kehitysprojekteissa, ilman että välttämättä tiedostetaan käsiteelliseen valmistamiseen liittyvää hierarkkisuutta. Tällöin lähestytään muotoilun demokratian problematiikkaa. Artikkelissaan *A world history of design and the history of the world* Victor Margolin (2005) painottaa muotoilun¹¹ ja valmistamisen immanenttia luonnetta – kyky suunnitteluun ja esineiden valmistamiseen ei ole lähtökohtaisesti

---

11 Margolin käyttää sanaa 'design', jonka tässä yhteydessä käänän muotoiluksi.

riippuvaista kehittyneestä teollisuudesta, joskin se on lähtemättömästi vaikuttanut niin muotoilun luonteeseen kuin myös muotoilijan rooliin kapitalistisessa järjestelmässä; toisekseen hän huomauttaa, että muotoilun kentän toimijoita ovat myös tuotannosta vastaavat instituutiot sekä hallitukset, jotka ovat käyttäneet muotoilua niin taloudellisena kuin poliittisena kansakunnan rakentamisen välineenä (Margolin 2005, 240-241). Tarttumalla käsiteolliseen valmistamiseen ja käsityöhön liittyvään käsitteistöön on mahdollista purkaa muotoiluun liittyviä itsestänselvyyksiä, kuten että muotoilu olisi teollisesti kehittyneiden länsimaiden ominaisuus, jota olisi mahdollista ”viedä” ”kehitysmaihin” esimerkiksi kansalaistaitojen edistämiseksi, saati että muotoilu olisi valtion intresseistä irrallista toimintaa.

Kotiteollisuuden kautta on pyritty juurruttamaan kansalaisiin taloudellista ajattelua. Tämän vuoksi kotiteollisuuden historiaa olisi hyvä suhteuttaa laajemmin suomalaisen liberalismien historiaan, jo poliittisen historian kannalta, mutta myös taloushistoriallista näkökulmaa painottaen. Tällä en kuitenkaan tarkoita, etteikö kotiteollisuutta olisi jo tutkittu taloushistoriallisesta näkökulmasta, päinvastoin. Sen sijaan olisi mielekästä tarkkailla kotiteollisuuden historiaa yhtäältä kulttuurin taloushistoriana. Vuoden 1908 komiteamietinnössä kotiteollisuus tunnustetaan ammattientarkastuksen ulkopuolelle jääväksi toiminnaksi, ja analyysissäni esitän, että kansallisromanttisen noston myötä kotiteollisuuden painoarvo siirtyi talouspolitiikasta kulttuuripolitiikkaan, joskin hyöty- ja elinkeinopuhe muodostivat merkittävän perustelun kotiteollisuuden harjoittamiselle – voidaan spekuloida määritettäisiinkö kotiteollisuus nykyisellä käsitteistöllämme ajanhenkeen sopivasti kulttuuriteollisuudeksi. Toisaalta kotiteollisuuden kautta on mahdollista tehdä myös taloushistorian kulttuurihistoriaa, eli kuinka talousopit ovat kulloinkin nivoutuneet kansalaisyhteiskuntaan suunnattuun toimintaan ja erityisesti käsiteolliseen valmistamiseen.

Aivan keskeistä kotiteollisuuden historian kohdalla on se, että käsillä tekeminen määritellään ylhäältä päin, valmistajan sijainnin, sosiaalisen aseman ja työn tuottavuuden mukaisesti. Kiinnostuksen kohteena ei ole, miten tekijä tai valmistaja itse ajattelee kädentaidoistaan, hänhän on anonyymi kansalainen, vaan se, kuinka kädentaidot luetaan

yhteiskunnan ja/tai kansakunnan eduksi. Pääasiallisena vaikeutena käsityön ja käsiteollisen valmistamisen määrittelemisessä näyttäisikin olevan halu sitoa se ennen kaikkea tehokkuuteen ja taloudelliseen tuottavuuteen. Myös se, miten käsityötä ja taidekäsityötä arvostetaan, tai ei arvosteta, näyttää johtuvan ennen kaikkea tarpeesta tunnistaa kyky valmistaa tuotteita käsin taloudellisena hyötynä. Myös kotiteollisuuskeskusteluissa toimintaa perusteltiin elinkeinona, jonka taloudellista kannattamattomuutta sitten paikattiin kulttuurisilla arvoilla.

Käsite ja historia -luvussa viitataan Pauli Kettusen käyttämään foucaultlaiseen nykyisyyden historiaan lähtökohtana, jonka mukaisesti käsitehistoriallisessa tutkimuksessa tavoitteena ei niinkään ole käsitteen kehityskaaren luominen vaan pikemminkin sen polveutumisen tunnistaminen sekä tutkimustulosten suhteuttaminen nykyisyydessä vallitseviin käsityksiin. Tutkimukseni myötä on käynyt selväksi kotiteolliseen valmistamiseen liitetyt vaatimattomuus ja alamaisuus. Nämä ulottuvuudet eivät ole käsitteessä ainoastaan ”sisäsyntyisesti” merkantilistisen ajan semanttisina kerroksina, vaan niitä on myös aktiivisesti tunnistettu käsitteen merkitysulottuvuuksiksi.

Olisi jokseenkin naiivia ajatella, että kun kotiteollisuuden käsite sanana on vaipunut historiaan, myös siihen liittyvät merkitykset olisivat pyyhkiytyneet pois. Siksi on aiheellista tutkia, kuinka syvästi kotiteollisuushallinnon ja Kotiteollisuuden Keskusliiton politiikat ovat vaikuttaneet käsityöhön ja kädentaitoihin liittyviin konnotaatioihin ”hiljaisuudesta” ja ”vaatimattomuudesta”, alhaisuudesta ja arvottomuudesta. Toisaalta on yhtä lailla syytä arvioida samojen politiikkojen myötävaikutusta esineperinteen tallentamiseen ja tutkimukseen sekä kädentaitojen arvostuksen puolustamiseen. Selvää on kuitenkin myös se, että kotiteollisuuden tutkiminen edistäisi myös nk. kansankulttuuriin liitettyjen ”kansanomaisten” myyttien purkamista.

Huomiot kotiteollisuuden käsitehistoriasta ovat siis erittäin merkityksellisiä, kun pohditaan käsityöhön ja taidekäsityöhön liittyviä arvostuksia ja niiden näkymättömyyttä muotoilu- ja kulttuuripoliittisilla agendoilla, mitä Tiina Veräjänkorvan kirjoittama *Diagnoosi taidekäsityöstä* kuvaa. Koska nämä marginaaliset valmistamisen muodot eivät ensisijaisesti

palvele taloudellista hyötyä, on ne sivuutettu vallitsevasta muotoilupuheesta. Tämä pätee myös aiemmin korkeakin arvostusta nauttineen taideteollisuuden kohdalla, joka Veräjänkorvan tietojen mukaan on kansainvälisessä keskustelussa käsitteenä jo unohtumassa. (Veräjänkorva 2007, 6)

Vaikka muotoilun käsite kattaa valtavan paljon muutakin kuin teollisen muotoilun, toteaa Veräjänkorva raportissaan sekä yhteiskunnallisen kehityksen että keskustelun sivuuttaneen materiaaliosaamisen merkityksen ja siksi ”ollaan havahtumassa tosiasiaan, jossa esimerkiksi käsityöalojen ammattitaito on häviämässä” (Veräjänkorva 2007, 13). Onko käsityöllä ja sen tekijöillä sijaa, jos ne eivät ensisijaisesti representoi suomalaisen kansakunnan kätevyyttä ja kulttuurista alkuperäisyyttä tai edistä valtion taloutta joko säästöinä tai tuloina? Valmistamisen eriarvoisuus suhteessa suunnitteluun nostaa esiin myös kysymyksen kädentaitojen ja valmistamisen prosessin itseisarvosta, ei vähiten tuotannon globaalien logistisen rationalisoinnin myötä, jossa suunnittelun erottaminen valmistamisesta on edelleen voimistuva trendi. Kädentaitojen arvot ja roolit yhteiskunnassa luovat merkittäviä haasteita niin alan koulutuksen suunnittelulle kuin kulttuuripolitiikoille.

Lähteet

Primääriaineisto

Komiteanmietinnöt

KM 1873:1 Komitealta, jonka oli annettava esitys kotiteollisuuden edistämiseksi.

KM 1908:20-24 Kotiteollisuuskomitean mietintö.

KM 1944:1 Käsityöläisliikkeen järjestötoiminnan uudistaminen. Komiteanmietintö.

KM 1949:34 Kotiteollisuusvaltuutuskomitean mietintö.

Lehtiartikkelit

Alestalo, T. 1949. Eriika Leppänen. Uskollinen työntekijä kotiteollisuuden parissa.

Kotiteollisuus 14 (9), 111.

Björkman, T. 1978. Perinne-design. Kotiteollisuus 43 (3), 2-3.

Blomstedt, R. 1945. Luova taideteollisuus ja perinteet. Kotiteollisuus 10 (9-10), 93-94.

Bühler, W. 1967. Harrastava hauska ihminen. Kotiteollisuus 32 (6), 4-6.

Bühler, W. 1970. The medium is the message – viesti on väline. Kotiteollisuus 35 (1), 6-7.

Grönberg, P. 1970. Kotiteollisuus – käsityöläisyys. Kotiteollisuus 35 (5), 16-17.

Heiskanen, K. 1952. Kotiteollisuus kansanliikkeeksi. Kotiteollisuus 17 (8), 147-148.

Kaukonen, T-I. 1948. Siirtoväen tytöistä ompelutaitoisia. Kotiteollisuus 13 (1), 3-4.

von Konow, U. 1973. Kuuluuko kotiteollisuus nykyaikaan? Kotiteollisuus 38 (4), 3.

Kontturi, H. 1946. Kotiteollisuus maaseutuväestön palvelijana. Kotiteollisuus 11 (1), 1-3.

Kotiteollisuuden edistämisestä. 1873. Uusi Suometar 8. 8. 1873, 1.

Kotiteollisuuden määritelmä. 1944. Kotiteollisuus 9 (4), 35-38.

Kotiteollisuus ja nouseva polvi. 1944. Kotiteollisuus 9 (8), 65-66.

Kotiteollisuusvaltuutuskomitea. 1944. Kotiteollisuus 9 (8), 70.

- Käsityöllisyys ja sen edistämisen organisaatio. 1977. *Kotiteollisuus* 43 (2), 39-41.
- Laine-Juva, Y. 1949. Kotiteollisuus ansiotyönä ja kulttuuritehtävänä. *Kotiteollisuus* 14 (1), 2-3;16.
- Laine-Juva, Y. 1955a. Kotiteollisuus ja koneet. *Kotiteollisuus* 20 (3), 67; 85.
- Laine-Juva, Y. 1955b. Kotiteollisuutemme erikoisalut. *Kotiteollisuus* 20 (8), 183.
- Laine-Juva, Y. 1964. Kotiteollisuus ja talonpoikauskulttuuri. *Kotiteollisuus* 29 (6), 5-6.
- Mikä tehtävä on kansakoululla kotiteollisuus-aidon edistämässä? 1873.
Uusi Suometar. 10. 10. 1873, 1.
- Niemi, T. 1965. Kotiteollisuuskuulu – koulu kotia ja ammattia varten. *Kotiteollisuus* 30 (6), 20-21; 39.
- Nieminen, S. 1964. Kotiteollisuuden merkitys maalaistaloukselle. *Kotiteollisuus* 29 (6), 7-8.
- Nuorivaara, K. 1956. Kotiteollisuus taideteollisuuden palvelijana. *Kotiteollisuus* 21 (8), 177;183.
- Nuorivaara, K. 1979. Kotiteollisuus elinkeinona. *Kotiteollisuus* 44 (1), 5.
- Salervo, T. 1945. Kulttuurista ja kulttuurityöstä. *Kotiteollisuus* 10 (1), 1-4.
- Salervo, T. 1946. Kotiteollisuutemme tämän hetken näköaloja. *Kotiteollisuus* 11 (4&5), 31-33.
- Salervo, T. 1948a. Kansan käsityö – kansantaide I. *Kotiteollisuus* 13 (3), 20.
- Salervo, T. 1948b. Kansan käsityö – kansantaide II. *Kotiteollisuus* 13 (4), 27-28; 8.
- Salervo, T. 1948c. Kansanomaiset esineet nykyaikaisessa kodissa I. *Kotiteollisuus* 13 (7&8), 49-50; 64.
- Salervo, T. 1950. Kotiteollisuuden merkitys sitä harjoittavalle kodille. *Kotiteollisuus* 15 (3), 33-34.
- Salmi, A. 1966. Kankaankudonta sosiaalisena työmuotona. *Kotiteollisuus* 31 (5), 14-15.
- Tuotesuunnittelu on tulevaisuuden avainsana. 1971. *Kotiteollisuus* 36 (5), 13.
- Vallinheimo, V. 1963. Työkoulu – kansalaistalouksikasvatus. *Kotiteollisuus* 28 (9-10), 6.
- Vallinheimo, V. 1970. Kotiteollisuus – käsityöllisyys? *Kotiteollisuus* 35 (1), 5-6.

Kuvalähteet

- KUVA 1. Tukkikoukku. *Kotiteollisuus* 21 (5-6), 166.
- KUVA 2. Tuohivirsu syntyy. *Kotiteollisuus* 10 (9-10), 95.

Tutkimuskirjallisuus

- Alapuro, R., Liikanen, I., Smeds, K. & Stenius, H. (toim.) 1987. Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alapuro, R. & Stenius, H. 1987. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa R. Alapuro et al (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä. 7-52.
- Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Tampere: Vastapaino.
- Anttila, P. 1993. Käsityön ja muotoilun teoreettiset perusteet. Minerva-sarja. Porvoo: WSOY.
- Anttonen, P. J. 2005. Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship. *Studia Fennica Folkloristica* 15. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Anttonen, P. J., Siikala, A-L., Mathisen, S. R. & Magnusson, L. (toim.) 2000. Folklore, heritage politics and ethnic diversity. A Festschrift for Barbro Klein. Botkyrka: Multicultural Centre.
- Betts, P. 2004. The authority of everyday objects. A cultural history of West-German industrial design. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Danielson, S. 2005. Ideologer i olika tider. Om Sophie Adlersparre, Stina Rodenstam och Anna-Maja Nylén. Teoksessa B. Svensson & L. Waldén (toim.) *Den feminina textilen. Makt och mönster*. Stockholm: Nordiska museets förlag. 47-70.
- Dormer, P. (toim.) 1997. The Culture of Craft. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Haapala, P. (toim.) 1990. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
- Heino, U. 1985. Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun satakunnassa. Historiallisia tutkimuksia 127. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Heinonen, V. 1998. Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki. Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun suomessa. *Bibliotheca historica* 33. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heinänen, S. 2006. Käsityö – taide – teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakauslehdissä. *Jyväskylä studies in humanities* 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Heinänen, S. 1998. (toim.) Käsityö kunniaan – nostalgiaa ja nykyaikaa. Kirjoituksia käsityöstä ja suomen käsityön museosta. Jyväskylä: Suomen käsityön museo.

- Hjerpe, R. & Vartia, P. 1997. Taloudellinen kasvu ja rakennemuutos 1860-1995. Teoksessa H. A. Loikkanen et al (toim.) *Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos*. Helsinki: Taloustieto Oy. 3-62.
- Hyltén-Cavallius, C. 2007. Traditionens estetik. Spelet mellan inhemsk och internationell hemslöjd. Stockholm: Carlsson.
- Hyrkkänen, M. 2002. Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, M., Kurunmäki, J., Palonen, K., Pulkkinen, T. & Stenius, H. (toim.) 2003. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Häggman, K., Kuisma, M., Markkola, P., Pulma, P., Kuosmanen, R-L., Forslund, R. & Mäkinen, A. (toim.) 2007. *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Helsinki: Weilin+Göös.
- Häkkinen, A. 1990. Nälkä, valta ja kylä 1867-1868. Teoksessa P. Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino. 103-125.
- Ihatsu, A-M. 1998. Craft, art-craft or craft-design? In pursuit of the british equivalent for the finnish concept 'käsityö'. *Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 69*. Joensuu: University of Joensuu.
- Ihatsu, A-M. 2002. Making sense of contemporary american craft. *Kasvatustieteellisiä julkaisuja 73*. Joensuu: University of Joensuu.
- Isacson, M. & Magnusson, L. 1987. Proto-industrialisation in Scandinavia. Craft skills in the industrial revolution. Leamington Spa: Berg, cop.
- Julkunen, J. 2004. Käsitteillä pelaajien kenttä. Käsitehistorian kohdentuminen yksilöön ja kontekstiin. Teoksessa J. Valenius (toim.) *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto. 56-70.
- Kalha, H. 1997. Muotupuolen merenneidon pauloissa. Suomen taideteollisuuden kultakausi: mielikuvat, markkinointi, diskurssi. Apeiron-sarja. Helsinki: Suomen historiallinen seura; Taideteollisuusmuseo.
- Kauranen, K. 1999. *Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 204. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kettunen, P. 2006. Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana. Teoksessa J. Saari (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän historian tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus. 217-256.
- Klein, B. 2000. "Folklore, heritage politics and ethnic diversity": Thinking about the past and the future. Teoksessa P. J. Anttonen et al (toim.) *Folklore, heritage politics and ethnic diversity. A Festschrift for Barbro Klein*. 2000. Botkyrka: Multicultural Centre. 23-36.

- Klemelä, K. 1999. Ammattikunnista ammatillisiin oppilaitoksiin. Ammatillisen koulutuksen muotoutuminen Suomessa 1800-luvun alusta 1990-luvulle. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 48. Turku: Turun yliopisto.
- Klinge, M. 1977. Kansanvalistus vai taideteollisuus? Fennomanian ja liberalismien maailmankuvista sata vuotta sitten. Teoksessa M. Kuusi et al (toim.) Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Helsinki: Otava. 148-158.
- Kojonkoski-Rännäli, S. 1995. Ajatus käsissämme. Käsitteiden merkityssisällön analyysi. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, 109. Turku: Turun yliopisto.
- Koselleck, R. 2003. Zeitschichten. Studien zur historik. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Koselleck, R. 2003a. Einleitung. Teoksessa R. Koselleck. Zeitschichten. Studien zur historik. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 9-16.
- Koselleck, R. 2003b. Erfahrungsraum und Methodenwechsel. Eine historisch-anthropologische Skizze. Teoksessa R. Koselleck. Zeitschichten. Studien zur historik. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 27-77.
- Koselleck, R. 2003c. Moderne Sozialgeschichte und historische Zeiten. Teoksessa R. Koselleck. Zeitschichten. Studien zur historik. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 317-335.
- Koselleck, R. 2003d. Über die Theoriebedürftigkeit der Geschichtswissenschaft. Teoksessa R. Koselleck. Zeitschichten. Studien zur historik. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 298-316.
- Koselleck, R. 2004. Futures past. On the semantics of historical time. Käänt. K. Tribe. New York: Columbia University Press.
- Koselleck, R. 2004a. Begriffsgeschichte and social history. Teoksessa R. Koselleck. Futures past. On the semantics of historical time. Käänt. K. Tribe. New York: Columbia University Press. 75-92.
- Koselleck, R. 2004b. "Space of Experience" and "Horizon of Expectation": Two Historical Categories. Teoksessa R. Koselleck. Futures past. On the semantics of historical time. Transl. K. Tribe. New York: Columbia University Press. 255-275.
- Koselleck, R. 2006. Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Koselleck, R. 2006a. Die Verzeitlichung der Begriffe. Teoksessa R. Koselleck. Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 77-85.
- Koselleck, R. 2006b. Hinweise auf die temporalen Strukturen begriffsgeschichtlichen Wandels. In: R. Koselleck. Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache. Frankfurt am Main: Suhrkamp. 86-98.

- Kriedte, P., Medick, H. & Schlumbohm, J. 1981. *Industrialization before industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism.* Käänt. B. Schempp. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuoppamäki, R. 2008. *Etevä Eero Mäkinen. Seminaarinlehtori ja käsityöläistehtailija 1800-luvun lopun Sortavalassa.* Helsinki: Kirjoittaja.
- Kuusi, M., Alapuro, R. & Klinge, M. (toim.) 1977. *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena.* Helsinki: Otava.
- Laine, K. 1935. *Otavalan pellavanviljely- ja kehruukoulu. Ruotsi-Suomen pellavanviljely- ja kehrupolitiikka 1700-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 21.* Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Liikanen, I. 1995. *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty.* Historiallisia tutkimuksia 191. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Liikanen, I. 2003. *Kansa. Teoksessa Hyvärinen et al (toim.) Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria.* Tampere: Vastapaino. 257-307.
- Loikkanen, H. A., Pekkarinen, J., Siimes, S-A. & Vartia, P. (toim.) 1997. *Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos.* Helsinki: Taloustieto Oy.
- Lundahl, G. 1999. *Inledning. Teoksessa G. Lundahl. (toim.) Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige. Hedemora; Möklinta: Gidlunds förlag; i samarbete med Riksbankens jubileumsfond. 9-14.*
- Lundahl, G. (toim.) 1999. *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige. Hedemora; Möklinta: Gidlunds förlag; i samarbete med Riksbankens jubileumsfond.*
- Lähteenmäki, M. 2006. *Terra ultima. Matka Lapin historiaan.* Helsinki: Otava.
- Margolin, V. 2005. *A world history of design and the history of the world. Journal of Design History 18. 235-243.*
- Meri, V. 1982. *Sanojen synty. Etymologinen sanakirja.* Jyväskylä: Gummerus.
- Pulma, P. 1990. *Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys poliittisena ongelmana. Teoksessa P. Haapala (toim.) Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino. 169-193.*
- Reitala, A. 1977. *Nykyäikää etsimässä ja epäilemässä: suomalainen kuvataide teollistumisen murroksessa. Teoksessa M. Kuusi et al (toim.) Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Helsinki: Otava. 159-181.*
- Saari, J. 2006. *Johdanto: historiallinen käänne. Teoksessa J. Saari (toim.) Historiallinen käänne. Johdatus pitkän historian tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus. 9-33.*
- Saari, J. (toim.) 2006. *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän historian tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.*

- Satokangas, R. 2007. Pienviljelijän elanto vuodenaikojen rytmissä. Teoksessa Häggman et al (toim.) Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty. Helsinki: Weilin+Göös. 124-134.
- Sjögren, M. 2002. Kasvatus itsehuoltoon. Yksilö tavoitteena ja keinona ruotsalaisessa liberaalissa köyhäinhoitopolitiikassa 1900-luvun alusta noin vuoteen 1920. Teoksessa V. Vares (toim.) Valta, vapaus, edistys ja kasvatus. Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Jyväskylä: Kopijyvä Oy. 123-170.
- Sokka, S. 2005. Sisältöä kansallisvaltiolle. Taide-elämän järjestäytyminen ja asiantuntijavaltaistuva taiteen tukeminen. Suomen kulttuuripoliittikan historia -projektin julkaisuja 1. Cuporen julkaisuja 8. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissektori.
- Sulkunen, I. & Alapuro, R. 1987. Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Teoksessa R. Alapuro et al (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä. 142-156.
- Svensson, B. & Waldén, L. (toim.) 2005. Den feminina textilen. Makt och mönster. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Tuomikoski-Leskelä, P. 1978. Kotiteollisuuden kulttuuripoliittinen merkitys I. Kotiteollisuus 43 (6), 6-9.
- Tuomikoski-Leskelä, P. 1979. Kotiteollisuuden kulttuuripoliittinen merkitys II. Kotiteollisuus 44 (1), 10-13; 38-39.
- Turunen, I. 1987. Wrightiläisen työväenliikkeen kummit. Teoksessa R. Alapuro et al (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä. 211-212.
- Vainio-Korhonen, K. 1998. Käsien tehty: Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla. Historiallisia tutkimuksia 200. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- VAKKA-arkistotietokanta. 2009. Arkistonmuodostajakohtaiset kuvailutiedot Arkistonmuodostaja: Lappeenrannan kehuuhuone. Viitattu 1. 4. 2009. <http://www.narc.fi:8080/VakkaWWW/EtuSivu.action>
- Valenius, J. (toim.) 2004. Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vares, V. 2000. Varpuset ja pääskyet. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Historiallisia tutkimuksia 206. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Vares, V. (toim.) 2002. Valta, vapaus, edistys ja kasvatus. Liberaalisten liikkeiden ja liberaalisen ajattelun vaiheita Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvulta 1960-luvun puoliväliin. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.
- Veräjänkorva, T. 2007. Diagnoosi taidekäsityöstä. Tarkastelussa taiteen, muotoilun ja

käsityön rajapinta. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta; Valtion muotoilutoimikunta.

Virrankoski, P. 1963. Myyntiä varten harjoitettu kotiteollisuus Suomessa autonomian ajan alkupuolella (1809 - noin 1865). Historiallisia tutkimuksia 64. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Virrankoski, P. 1994. Käsitöistä leivän lisää. Suomen ansiokotiteollisuus 1865-1944. Historiallisia tutkimuksia 186. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Wetterhoff Oy. 2009. Historia: kaiken takana on nainen. Viitattu 27. 7. 2009. <http://www.wetterhoff.fi/portal/suomi/historia/>

Ylönen, I. 2003. Taito elää. Käsi- ja taideteollisuusliitto Taito ry:n yhdeksän vuosikymmentä. Artefakta 14. Hamina: Akatiimi.